

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ
МАРКАЗИ**

“ТАСДИҚЛАЙМАН”

ТДПУ ҳузуридаги педагог
кадрларни қайта тайёрлаш ва
уларнинг малакасини ошириш
тармоқ маркази директори
_____ Н.Муслимов
“ _____ ” _____ 2015 йил

**МУТАХАССИСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ
ЁНДАШУВЛАР**

модули бўйича

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

Тузувчилар: пед.ф.н., доц. Д.А.Нуркелдиева, пед.ф.н. Ш.М.Амирсайдова,
пед.ф.н., проф.М.Ю.Аюпова

Тошкент -2015

МУНДАРИЖА

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ.....	3
МАЪРУЗАЛАР МАТНИ	17
Замонавий босқичда мутахассис дефектологлар тайёрлашнинг долзарб муаммолари	17
Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ва ташкилий асослари.....	22
Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларини лойиҳалаш	27
Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган семинар, амалий машғулотларини лойиҳалаш	35
Дефектология фанларини ўқитишда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш.....	49
Махсус фанларни ўқитишда ўқитувчи ва талабаларнинг педагогик мулоқоти. Педагогик мулоқот моҳияти ва педагогик мулоқот турлари ...	67
Махсус фанларни ўқитишда ўқитувчи ва талабаларнинг педагогик мулоқоти. Педагогик мулоқот услублари.....	72
Махсус фанларни ўқитишда ўқитувчи ва талабаларнинг педагогик мулоқоти. Педагогик мулоқот босқичлари.....	78
АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР	85

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ

Кириш

I. Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Мутахассислик фанларини ўқитишда замонавий ёндашувлар” модулининг мақсади: тингловчиларни педагогик фаолиятга назарий ва касбий тайёргарликни таъминлаш ва янгилаш, касбий компетентликни ривожлантириш асосида таълим-тарбия жараёнларини самарали ташкил этиш ва бошқариш бўйича билим, кўникма ва малакаларини такомиллаштиришдан иборат қаратилган.

“Мутахассислик фанларини ўқитишда замонавий ёндашувлар” модулининг вазифаси: тингловчиларни педагогик кадрлар тайёргарлигига қўйиладиган талаблар, таълим ва тарбия ҳақидаги ҳужжатлар, илғор таълим технологияларининг долзарб муаммолари ва замонавий концепциялари, педагогик маҳорат асослари, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, педагогнинг шахсий ва касбий ахборот майдонини лойиҳалаш, ахборот хавфсизлиги, педагог кадрларнинг малакасини ошириш сифатини баҳолаш ишлари мазмунини ўрганишга йўналтиришдан иборат.

Модулни ўзлаштиришга қўйиладиган талаблар

“Мутахассислик фанларини ўқитишда замонавий ёндашувлар” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида тингловчилар:

- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, таълим соҳасида давлат сиёсати ва бошқа қонунчилик ҳамда ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларни;
- “Таълим тўғрисида”ги қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва бошқа қонун ҳужжатларининг қабул қилиниши, моҳияти ва аҳамиятини;
- мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясини;
- таълим тизимини ривожлантиришнинг устувор йўналишларини;
- таълим тизимида мулоқот ва коммуникатив жараёнларнинг шакл ва қонуниятларини;
- педагогик жараёнлар қонуниятлари ва шахсни ўқитиш, тарбиялаш, ривожлантиришнинг замонавий назарияси ва технологияларини;
- таълим соҳасидаги инновацияларни;
- жамиятни ва таълимни ахборотлаштириш технологияларини;
- мутахассислик фанларини ўқитишдаги илғор хорижий тажрибаларни;
- Махсус педагогиканинг тараққиёт йўналишлари ва инновацияларини;
- Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда замонавий ёндашувларни;
- Педагогик квалиметрия билиши керак.
- ўқув-услубий фаолиятни таъминлаштиришнинг самарали шакл, метод ва воситалари, инновацион таълим технологияларини амалиётга татбиқ

этиш, электрон таълим ресурсларини яратиш, илғор тажрибаларни ўзлаштириш ва ўқитиш амалиётида кенг қўллаш, ижодкорлик кўникмаларига эга бўлиши зарур;

- олий таълим муассасаларидаги ўқув жараёнларни самарали ташкил этиш, услубий фаолиятини тизимли ривожлантириш малакаларини эгаллаши лозим.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Таълим-тарбия жараёнларини ташкил этишнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари”, “Инновацион таълим технологиялари”, “Педагогик компетентлик ва креативлик асослари” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда тингловчиларнинг соҳага оид компетентлик даражасини ривожлантиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълим самарадорлигини оширишдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар таълим сифатини ошириш, ўқув-тарбия жараёнини модернизациялашда инновацияларнинг ўрни ва уларни мақсадли йўналтиришга оид зарурий билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштирадилар ҳамда олий таълим муассасаси амалиётига кенг татбиқ этадилар.

Модул бўйича соатлар тақсимооти:

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат				Мустақил таълим
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси			
			жумладан			
			Жами	Назарий	Амалий машғулот	
1.	Замонавий босқичда мутахассис дефектологлар тайёрлашнинг долзарб муаммолари	2		2		
2.	Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ва ташкилий асослари.	2		2		
3.	Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларидан ДТС ва ўқув режани таҳлили қилиш.	2			2	

4.	Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларидан фан дастури ва ишчи фан дастурларини таҳлили қилиш.	2		2	
5.	Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларни лойихалаш.	2		2	
6.	Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларни лойихалаш ишларини бажариш.	2		2	
7.	Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган семинар, амалий машғулотларни лойихалаш.	2		2	
8.	Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган семинар, амалий машғулотларни лойихалаш ишларини бажариш.	2		2	
9.	Дефектология фанларини ўқитишда ўқув ахборотини қайта ишлаш, муаммоли савол, кейс-стади топшириқлари.	2		2	4
10.	Дефектология фанларини ўқитишда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш.	2		2	
11.	Дефектология фанларини ўқитишда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш бўйича методик тавсиялар тайёрлаш.	2		2	
12.	Махсус фанларни ўқитишда ўқитувчи ва талабаларнинг педагогик мулоқоти				
	Педагогик мулоқот моҳияти ва педагогик мулоқот турлари	2		2	
	Педагогик мулоқот услублари	2		2	
	Педагогик мулоқот босқичлари	2		2	
13	Олий таълим муассасасида педагогик мулоқотнинг ўрни	2		2	
14.	Курс иши, битирув малакавий иши, магистрлик диссертациясининг узвийлигини таъминлаш.	2		2	
15.	Мутахассислик фанларини ўқитишда педагогик назорат асослари.				

	Педагогик назорат функциялари ва уни ўтказишга талаблар	2			2	
	Педагогик назорат турлари ва уни ташкил қилиш шакллари	2			2	
16.	Дефектология фанларини ўқитишда талабаларнинг билимларини объектив баҳолаш мезонлари.	2			2	
17.	Дефектология фанларини ўқитишнинг дидактик таъминотини яратиш.	2			2	
18.	Дефектология фанларини ўқитишда ривожланган мамлакатлардаги илғор тажрибаларни таълим-тарбия жараёнига татбиқ этиш.	4				4
	Жами:	44	40	16	24	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Замонавий босқичда мутахассис дефектологлар тайёрлашнинг долзарб муаммолари (2 соат)

Режа:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чоратадбирлари тўғрисида” 1533-сонли қарорида ўқув жараёни ва ўқув-услубий фаолиятни модернизациялаш масалалари.

2. Таълим жараёнини такомиллаштириш йўллари ва муаммолари.

3. Олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини модернизациялашга қўйилаётган замонавий талаблар.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чоратадбирлари тўғрисида” 1533-сонли қарорида ўқув жараёни ва ўқув-услубий фаолиятни модернизациялаш масалалари ва унинг асосий йўналишлари. Дидактика таълимнинг назарий жиҳатлари: таълим жараёнининг моҳияти, тамойиллари, қонуниятлари, ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти мазмуни, таълим мақсади, шакл, метод, воситалари, натижаси, таълим жараёнини такомиллаштириш йўллари ва муаммолари.

2-мавзу. Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ва ташкилий асослари (2 соат)

Режа:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ таълим сифати Давлат таълим стандартлари (ДТС) билан таъминланиши.
2. ДТС асосида ўқув режаларини ишлаб чиқиш.
3. Ўқув режалари асосида яратилган фан дастурларининг яратилиши.
4. Фан дастурлари асосида дарслик ва ўқув қўлланмаларнинг яратилиши.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ таълим сифати Давлат таълим стандартлари (ДТС) билан таъминланиши. ДТС асосида ўқув режаларини ишлаб чиқиш. Ўқув режалари асосида фан дастурларининг яратилиши. Фан дастурлари асосида дарслик ва ўқув қўлланмаларнинг яратилиши. Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларнинг яратилишида узвийликни таъминланиши.

3-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларини лойихалаш (2 соат)

Режа:

1. Дефектология фанларини ўқитишнинг ташкил этиш шакллари.
2. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларни лойихалаш ва педагогик фаолиятда қўллаш.

Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда педагогик ва ахборот технологияларни ишлаб чиқиш. Дидактик ўйинли технологияларнинг дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишдаги ўрни. Таълим тизимида билим, кўникма ва малакаларнинг тўлиқ ўзлаштирилишини таъминлаш. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларини лойихалаш ва педагогик фаолиятда қўллаш.

4-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган семинар, амалий машғулотларини лойихалаш (2 соат)

Режа:

1. Дефектология фанларини ўқитишнинг ташкил этиш шакллари.
2. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларни лойихалаш ва педагогик фаолиятда қўллаш.

Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда педагогик ва ахборот технологияларни ишлаб чиқиш. Дидактик ўйинли технологияларнинг дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишдаги ўрни. Таълим тизимида билим, кўникма ва малакаларнинг тўлиқ ўзлаштирилишини таъминлаш. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган семинар, амалий машғулотларини лойиҳалаш ва педагогик фаолиятда қўллаш.

5-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш (2 соат)

Режа:

1. Талабалар мустақил ишларининг мақсади, вазифалари ва ташкилий шакллари.
2. Талабаларнинг мустақил илимий тадқиқотчилик фаолияти.
3. Талабаларнинг мустақил ишлари.

Талабалар мустақил ишларининг мақсади, вазифалари ва ташкилий шакллари. Талабаларнинг мустақил илимий тадқиқотчилик фаолияти. Талабаларнинг мустақил ишлари. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш.

6-мавзу. Махсус фанларни ўқитишда ўқитувчи ва талабаларнинг педагогик мулоқоти

Педагогик мулоқот моҳияти ва педагогик мулоқот турлари(2 соат)

Режа:

1. Педагогик мулоқот педагогик жараён сифатида.
2. Педагогик мулоқотнинг моҳияти ва унинг вазифалари.
3. Педагогик мулоқот турлари.

Педагогик мулоқот педагогик жараёни амалга оширишнинг асосий шакли. Педагогик мулоқотнинг моҳияти ва унинг вазифалари. Педагогик мулоқот турлари.

7-мавзу. Махсус фанларни ўқитишда ўқитувчи ва талабаларнинг педагогик мулоқоти

Педагогик мулоқот услублари(2 соат)

Режа:

1. Педагогик мулоқот турларини таснифлашда услубларнинг характери.
2. Педагогик мулоқот услублари.
3. Педагогик мулоқот моделлари.

Педагогик мулоқот турларини таснифлашда услубларнинг характери. Педагогик мулоқот услублари. Педагогик мулоқот моделлари.

8-мавзу. Махсус фанларни ўқитишда ўқитувчи ва талабаларнинг педагогик мулоқоти

Педагогик мулоқот босқичлари(2 соат)

Режа:

1. Педагогик мулоқотнинг прогностик босқичи.
2. Педагогик мулоқотнинг бошланғич босқичи.
3. Педагогик мулоқотнинг бошқариш босқичи.
4. Педагогик мулоқотнинг якунловчи босқичи.

Педагогик мулоқот босқичлари педагогик жараён мантиқига мос келади, муайян, ғояни амалга ошириш, таҳлил қилиш ва баҳолашни ўз ичига олади. Педагогик мулоқотнинг прогностик босқичи. Педагогик мулоқотнинг бошланғич босқичи. Педагогик мулоқотнинг бошқариш босқичи. Педагогик мулоқотнинг якунловчи босқичи.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларидан ДТС ва ўқув режани таҳлил қилиш (2 соат)

Режа:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ таълим сифати Давлат таълим стандартлари (ДТС) билан таъминланиши. Дефектология таълим йўналиши бакалавр босқичи ДТСларини таҳлил этиш.
2. ДТС асосида ўқув режаларини таҳлил этиш.
3. Ўқув режалари асосида яратилган фан дастурларини ўрганиш ва таҳлил этиш.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ таълим сифати Давлат таълим стандартлари (ДТС) билан таъминланиши. ДТС асосида ўқув режаларини ишлаб чиқиш. Ўқув режалари асосида фан дастурларининг яратилиши. Фан дастурлари асосида дарслик ва ўқув қўлланмаларнинг яратилиши. Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларнинг яратилишида узвийликни таъминланиши.

2-мавзу. Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларидан фан дастури ва ишчи фан дастурларини таҳлил қилиш (2 соат)

Режа:

1. Ўқув режалари асосида яратилган фан дастурларини ўрганиш ва таҳлил этиш.
2. Фан дастурлари асосида яратилган ишчи фан дастурларини ўрганиш ва таҳлил этиш.

Ўқув режалари асосида фан дастурларининг яратилиши. Фан дастурлари асосида дарслик ва ўқув қўлланмаларнинг яратилиши. Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларнинг яратилишида узвийликни таъминланиши.

3-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларни лойихалаш ишларини бажариш (2 соат)

Режа:

1. Дефектология фанларини ўқитишнинг ташкил этиш шакллари.
2. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларни лойихалаш. Педагогик фаолиятда кузатиш ва таҳлил этиш.

Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда педагогик ва ахборот технологияларни ишлаб чиқиш. Дидактик ўйинли технологияларнинг дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишдаги ўрни. Таълим тизимида билим, кўникма ва малакаларнинг тўлиқ ўзлаштирилишини таъминлаш. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларни лойихалаш. Педагогик фаолиятда кузатиш ва таҳлил этиш.

4-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган семинар, амалий машғулотларни лойихалаш ишларини бажариш (2 соат)

Режа:

1. Дефектология фанларини ўқитишнинг ташкил этиш шакллари.
2. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган амалий ва семинар машғулотларни лойихалаш. Педагогик фаолиятда кузатиш ва таҳлил этиш.

Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда педагогик ва ахборот технологияларни ишлаб чиқиш. Дидактик ўйинли технологияларнинг дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишдаги ўрни. Таълим тизимида билим, кўникма ва малакаларнинг тўлиқ ўзлаштирилишини таъминлаш. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган семинар, амалий машғулотларни лойихалаш. Педагогик фаолиятда кузатиш ва таҳлил этиш.

5-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишда ўқув ахборотини қайта ишлаш, муаммоли савол, кейс-стади топшириқлари (2 соат)

Режа:

1. Дефектология фанларини ўқитишда ўқув ахборотини қайта ишлаш.

2. Дефектология фанларини ўқитишда муаммоли саволлар ва кейс-стади топшириқлари.

Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда ўқув ахборотини қайта ишлаш (конструкциялаш), муаммоли савол, кейс-стади топшириқлари. Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлигини таъминлаш, талабаларда ижтимоий фаоллик, онглиликни таркиб топтириш.

6-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш бўйича методик тавсиялар тайёрлаш (2 соат)

Режа:

1. Талабалар мустақил ишларини ташкилий шакллари ва уни бажарилиш ҳамда назорат қилиш механизми.

2. Талабаларнинг мустақил ишларини илимий тадқиқотчилик фаолиятига йўналтириш механизми.

3. Талабаларнинг мустақил ишлари ва уларни таҳлил этиш.

Талабалар мустақил ишларини ташкилий шакллари ва уни бажарилиш ҳамда назорат қилиш механизми. Талабаларнинг мустақил ишларини илимий тадқиқотчилик фаолиятига йўналтириш механизми. Талабаларнинг мустақил ишлари ва уларни таҳлил этиш. Дефектология фанларини ўқитишда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш бўйича методик тавсиялар тайёрлаш

7-мавзу. Олий таълим муассасасида педагогик мулоқотнинг ўрни (2 соат)

Режа:

1. Педагогик мулоқот мазмуни ва тузилиши.

2. Педагогик мулоқот омил ва хусусиятлари.

Педагогик мулоқот мазмуни ва тузилиши. Педагогик мулоқот омил ва хусусиятлари.

8-мавзу. Курс иши, битирув малакавий иши, магистрлик диссертациясининг узвийлигини таъминлаш (2 соат)

Режа:

1. Курс ишини амалий фаолиятда лойихалаш.

2. Битирув малакавий ишни амалий фаолиятда лойихалаш.

3. Курс иши, битирув малакавий иши, магистрлик диссертациясининг узвийлигини таъминланганлик ҳолатини амалий фаолиятда ўрганиш ва таҳлил этиш.

Курс ишини амалий фаолиятда лойихалаш. Битирув малакавий ишни амалий фаолиятда лойихалаш. Курс иши, битирув малакавий иши,

магистрлик диссертациясининг узвийлигини таъминланганлик ҳолатини амалий фаолиятда ўрганиш ва таҳлил этиш.

9-мавзу. Мутахассислик фанларини ўқитишда педагогик назорат асослари

Педагогик назорат функциялари ва уни ўтказишга талаблар (2 соат)

Режа:

1. Педагогик назоратнинг таълим жараёнидаги вазифалари.
2. Педагогик назорат функциялари.
3. Педагогик назоратга қўйилган талаблар.

Педагогик назорат – таълим ва тарбия натижаларини илмий асосланган тарзда текшириш тизими. Педагогик назоратнинг таълим жараёнидаги вазифалари. Педагогик назорат функциялари. Педагогик назоратга қўйилган талаблар.

10-мавзу. Мутахассислик фанларини ўқитишда педагогик назорат асослари

Педагогик назорат турлари ва уни ташкил қилиш шакллари (2 соат)

Режа:

1. Педагогик назорат турлари.
2. Педагогик назоратни ташкил қилиш шакллари.

Педагогик назорат турлари. Педагогик назоратни ташкил қилиш шакллари.

11-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишда талабаларнинг билимларини объектив баҳолаш мезонлари (2 соат)

Режа:

1. Педагогик назорат-таълим-тарбия натижаларини илмий асосланган тарзда текшириш тизими эканлиги.
2. Педагогик назоратнинг таълим жараёнидаги функциялари.
3. Педагогик назорат турлари ва уни ташкил қилиш шакллари.
4. Рейтинг баҳолаш.

Педагогик назорат-таълим-тарбия натижаларини илмий асосланган тарзда текшириш тизими эканлиги. Педагогик назоратнинг таълим жараёнидаги функциялари. Педагогик назорат турлари ва уни ташкил қилиш шакллари. Рейтинг баҳолаш. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда талабаларнинг билимларини объектив баҳолаш механизмларини, рейтинг назоратда қўллашга қаратилган дидактик воситалар: стандарт ва ностандарт ўқув ва тест топшириқлари мажмуасини ишлаб чиқиш.

12-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишнинг дидактик таъминотини яратиш (2 соат)

Режа:

1. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишнинг дидактик таъминотини яратиш.

2. Дефектология (махсус педагогика) фанларидан дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар, электрон дарсликлар, портфолио, ўқув курсининг электрон-таълим ресурсларини ва силлабусини яратиш.

Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишнинг дидактик таъминотини яратиш. Дефектология (махсус педагогика) фанларидан дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар, электрон дарсликлар, портфолио, ўқув курсининг электрон-таълим ресурсларини ва силлабусини яратиш.

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

Модул доирасида мустақил таълим учун 4 соат режалаштирилган.

Дефектология фанларини ўқитишда ривожланган мамлакатлардаги илғор тажрибаларни таълим-тарбия жараёнига татбиқ этиш.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014.
2. И.А.Каримов. Ўзбекистон миллий истиқлол, истеъдод, сиёсат, мафкура, 1-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
3. И.А.Каримов.Биздан обод ва озод ватан қолсин, 2-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
4. И.А.Каримов. Ватан саждагоҳ каби мукаддасдир, 3-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
5. И.А.Каримов. Бунёдкорлик йўлида, 4-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
6. И.А.Каримов. Янгича фикрлаш ва ишлаш–давр талаби, 5-жилд.– Т.: Ўзбекистон, 1997.
7. И.А.Каримов. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлидан. 6-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
8. И.А.Каримов. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қураимиз, 7-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1999.
9. И.А.Каримов. Оллоҳ қалбимизда, юрагимизда. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
10. И.А.Каримов. Озод ва обод Ватан эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз, 8-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 2000.
11. И.А.Каримов. Ватан равнақи учун ҳар биримиз маъсулмиз, 9-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 2001.
12. И.А.Каримов. Миллий истиқлол мафкура – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. – Т.: Ўзбекистон, 2000.
13. И.А.Каримов. Истиқлол ва маънавият. – Т.: Ўзбекистон, 1994.
14. И.А.Каримов. Тарихий хотирасиз келажаги йўқ. – Т.: Шарқ, 1998.
15. И.А.Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: «Маънавият». –Т.: 2008.-176 б.

16. И.А.Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. Т.: «Ўзбекистон». –Т.:2011.-440 б.
17. «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, «Халқ сўзи», 1998 й., 15 май 2- бет.
18. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. - Т.:Ўзбекистон, 2000.
19. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16-февралдаги “Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларни малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 25-сонли қарори.
20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилиш чора-тадбирлари тўғрисидаги” ПҚ-1533-сон қарори.
21. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли қарори.
22. Абдуллаев Ю.Н. Хорижий олий таълим: тажриба ва тараққиёт йўналишлари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2000. – 199 б.
23. Арипов М. Интернет ва электрон почта асослари. - Т.; 2000 й. 218 б.
24. Холмуродов Р.И., М.Ҳ, Лутфуллаев. «Замонавий ахборот технологиялари асосида ўқитиш», Т., ЎзРФА «Фан», 2003 й. 176 б.
25. Азизходжаева Н.Н. «Педагогик технология ва педагогик маҳорат» Чўлпон: 2005й. 213 б.
26. Белкин А.С., Жаворонкова В.Д., Зимина И.С. Конфликтология: Наука о гармонии. – Екатеринбург, 1995. 312 с.
27. Высшее образование в Узбекистане. Национальная команда экспертов по вопросам реформирования высшего образования: Аскарали Даминов и Хамида Хуснутдинова. Национальный офис Темпус в Узбекистане, 2010 г.
28. Воронин Г.Л. Конфликты в школе.// Социологические исследования, 1994. - № 3
29. Ғозиев Э. Психология методологияси. - Т.: Университет, 2002 й. 198 б.
30. Ғозиев Э. Умумий психология. 1, 2-китоб. - Т.: Университет, 2002 й. 212 б.
31. Гимпель Н.Л. Условия продуктивного разрешения педагогического конфликта // Психология обучения. – 2002, №7. С. 12-16.
32. Ғозиев Э., Мамедов К. Касб психологияси. - Т., 2003 й. 183 б.
33. Гордон Драйден, Джанет Вос. Революция в обучении. – перевод с англ. – М.: Парвинэ, 2003 – 670 с.
34. Гуломов С.С., Абдуллаев А.Х. «Виртуальные стенды для имитации функций учебных мастерских и лабораторных установок». МВССО. Т.,2002. 98 с.
35. Гусева А.И. Работа в локальных сетях. - М.: 1996. 218 с.

36. Давлетшин М.Г., Тўйчиева С.М. Умумий психология. - Т.: ТДПУ, 2002й. 218 б.
37. Ижтимоий педагогика. / Н.Эгамбердиева - Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009. – 232 б.
38. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика. – М., 1991й. 326 с.
39. Ишмухаммедов Р.Ж. «Инновацион технологиялар ёрдамида ўқитиш самарадорлигини ошириш йўллари» Тошкент: 2000й. 161 б.
40. Қодиров Б.Ғ., Бегимкулов У.Ш., Абдуқодиров А.А. «Ахборот технологиялари». Электрон дарслик. 2002 й. 213 б.
41. Каримова В.М. Психология. - Т.: Шарқ, 2000 й. 210 б.
42. Лутфуллаев М.Х., Файзиев М.А. «Интернет асослари», СамДУ нашриёти. 2001 й. 198 б.
43. Махсудова М.А. Мулоқот психологияси. - Т., 2006 й. 183 б.
44. Мавлонова Р., Холикбердиев К., Тураева О. Педагогика.– Т.: Укитувчи, 2006 й. 298 б.
45. Маклаков А.Г. Общая психология. - СПб.: Питер, 2003 г. 316 с.
46. Мусурмонова О. Ўқитувчининг ижодкорлиги - давр талаби. – Тошкент, 1990. – 20 б.
47. Мўминова Л.Р. ва бошқалар. Махсус психология. Т.: “Ношир”, 2013 й.
48. Назарова Н.М. Сравнительная специальная педагогика. М.: «Академия», 2012г.
49. Немов Р.С. Психология. - М.: ВЛАДОС, 2003.- 1-2-т. 518 с.
50. Оконь В. Ведение в общую дидактику. М., 1990 г. 128 с.
51. Основы психологии: Практикум. (Пед. сост. Л.Д.Столяренко) Ростов Н.Д. 2006 г. 299 с.
52. Педагогика назарияси ва тарихи // М.Х. Тўхтаўжаева таҳрири остида. – Т.: Молия-иктисод, 2008й. 208 б.
53. Подласый И. Педагогика. Новый курс: учебник для студ. педаг. вузов. – в 2-х кн. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 567 с.
54. Пўлатова П. ва бошқалар. Махсус педагогика. Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2014 й.
55. Радугина А.А. Педагогика и психология. - Изд. центр Москва, 1999 г. 418 с.
56. Раҳмонқулова С.И. IBM PC шахсий компьютерида ишлаш.- Т., 1998 й 224 б.
57. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - СПб.: Питер, 2007 г. 318 с.
58. Рыбакова М.М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе. – М., 1991(1992). – 128 с.
59. Рыжков В.Н. Дидактика. – Москва, ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 318 с.
60. Саттаров И., Б.Ғ.Қодиров, У.Ш.Бегимкулов. «Компютерда лаборатория ишлари». Т. ТДПУ нашриёти. 2002 й. 143 б.
61. Саттаров. А. «Информатика ва ахборот технологиялари». - Академик лицей ва касб – ҳунар коллежлар учун дарслик. – Т.: Ўзбекистон, 2002 й. 325 б.

62. Сайидахмедов Н.С. Янги педагогик технологиялар. – Т.: Молия, 2003. – 172 б.
63. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг тадбиқий асослари – Т.: 2006 й. 163 б.
64. Умумий психология. - А.В. Петровский тахрири остида - Т.: Ўқитувчи, 1992 й. 329 б.
65. Усмонова Э.З. Ўқувчиларда мустақил тафаккурни қандай шакллантириш мумкин? - Т.: ТДПУ, 2000 й. 122 б.
66. Чернышев А.С. Практикум по решению конфликтных педагогических ситуаций. – М., 1998 г. 221 с.
67. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Инновационные подходы в подготовке кадров- дефектологов (монография). Т.: “Навруз”, 2014 г.
68. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Мутахассислик фанларни ўқитиш методикаси. Т.: “Fanvatexnologiyalar, 2013й.
69. Шугуров М.В. Социальный конфликт и самоосуществление личности. – Саратов, 1994 г. 236 с.
70. Қурбонов Ш., Мажидов И., Кўчқоров Р. Олий таълим тизимида бошқарув кадрларини тайёрлаш. – Тошкент: Академия, 2002. – 31 б.
71. Югай А.Х. Лабораторно-практические занятия по психологии - Т.: ТДПУ, 2008 г. 92 с.
72. Юлдашев У.Ю. Боқиев Р.Р. Зокирова Ф.М. Информатика - Т., 2002 й. 163 б.

Интернет маълумотларн:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти: www.press-service.uz
2. Ўзбекистон Республикаси Давлат Ҳокимияти портали: www.gov.uz
3. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari izohli lug'ati, 2004, UNDP DDI: Programme www.lugat.uz, www.glossaiy.uz
4. Ўзбек интернет ресурсларининг каталоги: www.uz
5. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
6. <http://www.bank.uz/uz/publisIVdoc/>
7. www.press-uz.info
8. <http://www.uforum.uz/>
9. Axborot resurs markazi <http://www.assc.uz/>
10. <http://www.xabar.uz>
11. www.ziyonet.uz
12. www.edu.uz
13. www.pedagog.uz
14. www.tdpu.uz

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

1-МАВЗУ.

Замонавий босқичда мутахассис дефектологлар тайёрлашнинг долзарб муаммолари.

Режа:

1. Ўқув жараёни ва ўқув-услубий фаолиятни модернизациялаш масалалари.
2. Таълим жараёнини такомиллаштириш йўллари ва муаммолари.
3. Олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини модернизациялашга қўйилаётган замонавий талаблар.

Таянч тушунчалар: Асосий тушунча ва терминлар: бакалаврият, магистратура, давлат таълим стандарти, ўқув режа, ўқув дастур, махсус (дефектологик) таълим, гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар, математик ва табиий-илмий фанлар, умумкасбий ва мутахассислик фанлари, ихтисослик фанлари, таълимнинг қўшимча турлари, рейтинг тизими, касбий фаолият турлари, мутахассислик фанларини ўқитиш методикаси преподавания, таълим мақсади ва вазифалари, ўқитиш тамойиллари.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чоратадбирлари тўғрисида” 1533-сонли қарорида ўқув жараёни ва ўқув-услубий фаолиятни модернизациялаш масалалари ва унинг асосий йўналишлари. Дидактика таълимнинг назарий жиҳатлари: таълим жараёнининг моҳияти, тамойиллари, қонуниятлари, ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти мазмуни, таълим мақсади, шакл, метод, воситалари, натижаси, таълим жараёнини такомиллаштириш йўллари ва муаммолари.

Замонавий босқичда мутахассис-дефектологлар тайёрлашнинг долзарб муаммолари

Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигини қўлга киритиши, ўзининг иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш йўлини белгилаши кадрлар тайёрлаш структураси ва мазмунини қайта қўриб чиқиш, бу борада қатор чоралар қўриш заруратини келтириб чиқарди. Шу муносабат билан, энг аввало, таъкидлаш лозимки, иккита жуда муҳим ҳужжат қабул қилинди: таълим соҳасида давлат сиёсатининг асосий тамойилларини, республикада таълим тизими ва турларини белгилаб берган «Таълим тўғрисида» қонун ва таълим

тизимини тубдан ислоҳ қилиш мақсадини кўзлаган Кадрлар тайёрлаш миллий дастури қабул қилинди. Бугунги кунда Дастурнинг учинчи босқичи (2005 ва кейинги йиллар) амалга оширилмоқдаки, у қуйидагиларни кўзда тутди:

- таълим муассасаларининг ресурс, кадрлар ва ахборот базасини янада мустаҳкамлаш, ўқув-тарбия жараёнини энг янги ўқув-методик комплекслар, илғор педагогик ва ахборот технологиялари билан тўлиқ таъминлаш;

- миллий (элита) таълим муассасаларининг тикланиши ва ривожланиши, уларнинг мустақиллиги ва ўз-ўзини бошқаришини таъминлашни шакл ва усуллари мустаҳкамлаш;

- таълим жараёнини ахборотлаштиришни максимал таъминлаш, узлуксиз таълим тизимини дунё ахборот тармоқларига чиқиш имкони бўлган компьютер ахборот тизимлари билан тўлиқ қамраб олиш.

Бошқа бир томондан, 2008 йилда «Бола ҳуқуқлари кафолатлари» тўғрисида қонуннинг қабул қилиниши болаларни ижтимоий ҳимоялаш тизимини янада такомиллаштириш учун замин ҳозирлади. Қонунда ижтимоий заиф гуруҳ болаларининг, жумладан, жисмоний ва психик ривожланишида нуқсонли бўлган, ногирон болаларнинг сифатли таълим олигга ҳуқуқларининг қўшимча кафолатлари ўз аксини топган. Мазкур қоидаларнинг амалга оширилиши болаларнинг шу тоифаси билан ишлайдиган педагогларнинг касбий тайёргарлик даражасига ҳам бевосита боғлиқдир.

Дефектологик таълим, олий педагогик таълим соҳаси, психий-жисмоний ривожланишида нуқсонли бўлган болалар билан ўқув-тарбиявий ишларни олиб бориш учун кадрлар тайёрлаш тизими асосан Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетида амалга оширилади. Таълим муассасаси бакалавриатида дефектолог, магистратурада эса – олигофренопедагог ва логопед ихтисосликлари берилади. Республикамизда ягона бўлган дефектология факультетида, «Коррекцион педагогика» ва «Махсус таълим методикаси» кафедраларида махсус таълим соҳасида республикамининг бутун илмий салоҳияти жамланган дейиш мумкин. Бу ерда 2 нафар фан доктори, 14 нафар педагогика фанлари номзоди фаолият юритади. Факультет мамлакатимиздаги 86 махсус мактаб ва мактаб-интернат, шунингдек, 500 дан ортиқ мактабгача таълим муассасалари учун кадрлар тайёрлайдишу муносабат билан, ривожланишида нуқсонли бўлган болаларни ўқитиш тизимининг сифати, бу тоифа болаларнинг кейинги ижтимоийлашуви мазкур факультет битирувчилари: бакалавр ва магистрларнинг компетенциясига, уларнинг касб маҳоратига бевосита боғлиқдир.

Н.Ш.Бекмуратов томонидан ташкил қилинган сўров натижалари кўрсатдики, сўралган – бугунги кунда фаолият юритаётган факультетнинг 178 нафар битирувчиси дефектолог касбини жуда қизиқарли ва меҳнат бозорида талаб қилинадиган касб, деб эътироф этган. Сўровда қатнашган дефектологларнинг 84% и бу касб уларга маъқул келгани, тандловда адашмаганликларини таъкидлаган.

Умуман айтиш мумкинки, таълимнинг мазкур йўналиши бўйича тайёргарлик даражасини талабаларнинг 60%и «яхши», 10 %и «аъло» ва 30% и «қониқарли» баҳолаган.

Шунга қарамай, иш берувчилар (махсус таълим муассасалари раҳбарлари) ўртасида ўтказилган сўровлар кўрсатдики, уларнинг 35% и битирувчиларнинг ОТМ да олинган билим, малака ва кўникмаларни такомиллаштириш бўйича қўшимча мустақил ишлаши лозим; 44% и эса олинган билимлар ҳажмини етарли эмас, деб билади. Факультет битирувчилари иш фаолиятида дуч келаётган қийинчилик сабабларига келганда, сўралган раҳбар кадрларнинг 51 % и махсус таълим методикаси ва коррекцион-ривожлантирувчи ишлар бўйича олинган билимларни амалда қўллаш компетенцияси етишмаслигини тилга олади.

Юқоридаги фикрлар дефектолог кадрлар (бакалавр ва магистрлар) тайёрлашнинг янги, илмий асосланган методларини жорий этиш самарадорлигини ошириш заруратини кўрсатади.

Айни пайтда мамлакатимизда кечаётган демократлаштириш жараёнлари ошкораликнинг ортиб бориши ва халқаро тажрибани кенг ўрганиш учун имкониятлар яратилгани хориж олий таълим тизимининг кўплаб ютуқлари Ўзбекистон шароитида ҳали синовдан ўтказилмаганини, бу борада қилиниши мумкин ва лозим бўлган ишлар кўплигини тушуниш имконини беради.

Масалан, аниқ назарий ва амалий муаммолар ечимига қаратилган гуруҳ ёки яқка тартибдаги лойиҳаларнинг талабалар томонидан ишлаб чиқиши ва имплементация методикаси амалиётга татбиқ қилинмаган. Ҳолбуки, таълимга бу каби ёндашувда талаба (ёки талабалар гуруҳи) муаммони аниқлаш, уни ҳал қилиш йўллариини топиш, кейин етакчи мутахассислар, олимлар олдида ўз «лойимҳасини ҳимоя қилиш» мақсадида тақдимот ўтказиш топшириғини олади, уларнинг тавсияларини эшитиш, экспертлар баҳосини олиш имконига эга бўлади. Бу каби лойиҳалар кейинроқ битирув малакавий иш ёки магистрлик диссертацияси сифатида расмийлаштирилиши мумкин. Таълим жараёнининг умумий тизимида талабаларнинг мустақил билиш фаолияти шу қадар аҳамиятлики, усиз белгиланган бирор ижтимоий

ва шахсий мақсадга эришиб, қолаврса, мутахассиснинг касбий компетентлигини амалда шакллантириб бўлмайди.

Талабага ўқитувчини, ўзи танлаган ихтисослик йўналиши бўйича етакчи экспертни, жумладан бошқа ОТМ ёки ИТИ ходимини мустақил танлаш имкониятини тақдим этиш амалиёти ҳам йўқ. Хорижда, қатор университетлар мазкур фаолият бўйича шуғулланадиган махсус маслаҳат марказларини ташкил қилади. Шу муносабат билан республикада олий таълим муассасалариаро ҳамкорликни кенгайтириш, мутахассислар маълумотлар базаларини шакллантириш ўринли бўларди. Бу талабаларнинг ўзларини ўзини қизиқтирган йўналиш, мавзулар бўйича бошқа ОТМ ўқитувчилари маърузаларида бўлишларини ташкил қилишга имкон яратади. Ўқув фанларини ўзаро бойитиш йўлидан ривожлантириш шароитида бу янада катта аҳамият касб этади. Замонавий университет битирувчиси турдш мутахассисликлар бўйича ишларни бажариш, янги технологияларга эркин мослашиш, заруратга кўра, малакасини ошириш, ихтисослигини ўзгартиришга тайёр бўлиши лозим.

Мутахассисга қўйиладиган талаблар мажмуида ахборот оқимида эркин йўналиш танлай олиш ва мустақил таълим ҳамда билим олиш кўникмаларининг аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Талабаларни ахборот билан ишлаш: ишончли манбаларни излаш, қайта ишлаш ва таҳлил, шунингдек, олинган натижаларни тақдим қилиш методларига ўргатишга оид ихтисослаштирилган курсларни жорий этиш зарур. Булар хорижий етакчи таълим муассасаларининг кўпчилигида фаол қўлланиб келади. Ахборотнинг турли манбалари ва воситалари, жумладан, компьютер технологиялари билан эркин ва тез ишлай олиш малакаси замонавий ёш мутахассислар учун жуда муҳим. Шу сабабли рақабатбардош мутахассисларни тайёрлаш уларни ўзгарувчан дунё шароитларига тайёрлашга қодир бўлган янги технологиялардан фойдаланиш воситалари, усуллари ва методлари билан қуроллантиришдан иборатдир.

«Тенг – тенгига» ўқитиш методлари ҳали кенг қўлланилаётгани йўқ, бунда юқори курс талабалари ёки магистрлар етакчи (устоз) ролини бажаради.

Талабалар ўртасида волонтерлик фаолияти етарлича кенг тарқалмаган, мазкур фаолият тўғри ташкил қилинганда, талабалар ўзларининг алоҳида эҳтиёжманд болалар билан ишлашга оид амалий кўникмаларини жиддий тарзда ошириши, шунингдек, ўзининг янги назарий билимларни эгаллашга мотивациясини кучайтириш, бўлғуси касбида яхшироқ йўналганлик касб этиш ва ОТМ таълим жараёнида фаолроқ иштирок этиш имкоонига эга бўлади.

Юқорида санаб ўтилганлар ОТМ таълимини такомиллаштиришнинг айрим йўналишларигина холос. Ўқитувчи-дефектологлар касбий тайёргарлик соҳаси янги ғоя, концепцияларга мухтожки, улардан фойдаланиш билан таълим болалиқдан ногиронларни юқори малакали мутахассислар ёрдамида ўқитишнинг халқаро даражасига кўтарилиши мумкин бўлади.

Назорат саволлари

1. Ўқув жараёни ва ўқув-услубий фаолиятни модернизациялаш масалаларини айтиб беринг.
2. Таълим жараёнини такомиллаштириш йўллари ва муаммоларини изоҳланг.
3. Олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини модернизациялашга қўйилаётган замонавий талабларни айтиб беринг.

Адабиётлар рўйхати

1. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Инновационные подходы в подготовке кадров- дефектологов (монография). Т.: “Навруз”, 2014 г.
2. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Мутахассислик фанларни ўқитиш методикаси. Т.: “Fanvatehnologiyalar, 2013й..
3. Мўминова Л.Р. ва бошқалар. Махсус психология. Т.: “Ношир”, 2013 й.
4. Махсудова М.А. Мулоқот психологияси. - Т., 2006 й. 183 б.
5. Холмуродов Р.И., М.Х, Лутфуллаев. «Замонавий ахборот технологиялари асосида ўқитиш», Т., ЎзРФА «Фан», 2003 й. 176 б.

2-МАВЗУ.

Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ва ташкилий асослари

Режа:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ таълим сифати Давлат таълим стандартлари (ДТС) билан таъминланиши.
2. ДТС асосида ўқув режаларини ишлаб чиқиш.
3. Ўқув режалари асосида фан дастурларининг яратилиши.
4. Фан дастурлари асосида дарслик ва ўқув қўлланмаларнинг яратилиши.

Таянч тушунчалар: Давлат таълим стандарти, ўқув режа, ўқув дастур, махсус (дефектологик) таълим, гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар, математик ва табиий-илмий фанлар, умумкасбий ва мутахассислик фанлари, ихтисослик фанлари, таълимнинг қўшимча турлари, рейтинг тизими, касбий фаолият турлари, мутахассислик фанларини ўқитиш методикаси, таълим мақсади ва вазифалари, ўқитиш тамойиллари.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ таълим сифати Давлат таълим стандартлари (ДТС) билан таъминланиши. ДТС асосида ўқув режаларини ишлаб чиқиш. Ўқув режалари асосида фан дастурларининг яратилиши. Фан дастурлари асосида дарслик ва ўқув қўлланмаларнинг яратилиши. Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларнинг яратилишида узвийликни таъминланиши.

Мамлакатимизда «Дефектология» таълим йўналиши бўйича олий таълим модели, унинг мақоми ва структураси кўп жиҳатдан олий таълим анъаналари билан, ўрганиладиган фанлар мазмуни эса – дефектологиянинг фан ва амалий соҳа сифатида эришган ютуқлари билан белгиланади. Мазкур моделга мувофиқ, таълимнинг биринчи босқичи бакалавр даражасини (талаба 4 йиллик дастур бўйича таълим олади) беришни кўзда тутди. Бакалавр даражаси умумий касбий маълумот олишни таъминлайди. Кўп босқичли тизимнинг иккинчи босқичи – магистр даражасини беришни кўзда тутди. Бу даражани олиш учун бакалаврият босқичини тамомлагандан кейин икки йиллик таълим курсини ўташ лозим. Магистрлик дастурлари ўрганиладиган фан соҳаларининг бири бўйича ихтисослаштирилган таълим олишдан иборат.

Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» ги Қонунига мувофиқ таълим сифати Давлат таълим стандартлари (ДТС) билан таъминланади, уларда таълим жараёнининг қурилиш тамойиллари, ўқув дастурининг тузилиши ва мазмуни, кадрлар тайёрлаш сифатини назорат

қилиш, мажбурий компонентлар (ўқув фанлар рўйхати), таълим натижалари ва компетенциялар тавсифи ҳақида батафсил ахборот жамланади. ДТС шундай ҳуқуқий ҳужжат саналадики, унинг асосида ОТМ фаолияти белгиланади, ундан ОТМ маъмурияти каби давлат назорат органлари томонидан ҳам бошқарув ҳужжати сифатида фойдаланилади.

ДТС асосида ўқув режалари ишлаб чиқилади ва тасдиқланади. Гарчи мутахассислик бўйича таълим стандарти бўлажак мутахассис ўзлаштириши лозим бўлган фанлар рўйхатини, ҳар бир фанга ажратиладиган ўқув соатлари ҳажмини ўз ичига олса-да, бу рўйхатни ўқув режа деб ҳисоблаб бўлмайди, зеро унда ўқув топшириқларининг курс ва семестрлар бўйича тақсимланиши кўзда тутилмайди. Бу мақсадга фақат ўқув режада эришилади, ўқув режа ҳам давлат ҳужжати саналади.

Ўқув режа аввало мутахассислик номини белгилайди, малака ва ўқиш муддатини белгилайди. Кейин у ёки бу йўналиш бўйича мутахассис тайёрлаш учун зарурий фанлар рўйхати белгиланади. Ўқув фанлари бешта асосий гуруҳга бўлинади. Булар:

- гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар;
- математик ва табиий-илмий фанлар;
- умумқасбий ва мутахассислик фанлари;
- ихтисослик фанлари;
- таълимнинг қўшимча турлари.

Режада шунингдек у ёки бу фаннинг қайси курс ва семестрда ўқитилиши, уни ўрганиш учун ажратиладиган соатлар миқдори, ҳисобот тури (синов, имтиҳон, рейтинг) кўрсатилади. Мажбурий фанлар билан бир қаторда ОТМ кафедралари талабаларга танлов фанларини, ОТМ томонидан белгиланган ихтисослик фанларини ҳам таклиф қилади. Бундан ташқари, мутахассислик ўқув режасида амалиёт турларини ўташ муддатлари, курс ва диплом лойиҳалари (ишлари) ни тайёрлаш, бу лойиҳаларни ҳимоя қилиш ва давлат аттестацияларини ўтказиш муддатлари кўрсатилади. Бу ишларнинг бутун ҳажми маълум умдатларга жойлаштирилиши лозим.

Бакалавриятнинг дефектолог таълим йўналиши ўқув режасида бешта фан блоки ажратилади. Булар:

1. Гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар (режага мувофиқ 1704 ўқув соати ҳажмида). Гуманитар фанлар сирасига Ўзбекистон таризи, ҳуқуқшунослик ва Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, фалсафа (этика, эстетика, мантиқ), маънавият асослари ва диншунослик, маданиятшунослик, иқтисодий назария, социология, педагогика ва психология, миллий ғоя,

сиёсатшунослик, ўзбек ва чет тили, жасмоний маданият ва спорт каби фанлар киритилади. .

2. Математик ва табиий-илмий фанлар (858 соат). Математик-коммуникатив курс ўз ичига қуйидаги фанларни олади: олий математика асослари, информатика ва ахборот технологиялари. Табиий фанлар сифатида талабалар ёш физиологияси ва гигиена, экология ва уни муҳофаза қилиш, анатомия (одам генетикаси), табиий фанлар замонавий концепцияси кабиларни ўрганеди.

Шундай қилиб, Ўзбекистонда олий дефектологик таълим талабаларнинг кенг умумиомий ва умуммаданий тайёргарлиги билан ажралиб туради. Кўрсатиб ўтилган блокларда умумтаълим фанларининг ҳиссаси жами ўқув соатларининг 27,6% ини ташкил қилади, бу халқаро амалиётда қабул қилинган стандартларга умуман мос келадли. Бунда аудитория соатларининг 59,1% и амалий машғулотларга ажратилади, талабаларнинг мустақил ишлари аудитория соатларининг 80,3% ини ташкил қилади.

3. Умумқасбий фанлар: психологик-педагогик фанлар (умумий педагогика, умумий психология, махсус педагогика, махсус психология). Умумий назарий курслар: дефектологиянинг клиник асослари, она тили, болалар адабиёти ва фольклор). Ўқитиш методикалари курси: рифожланишида нуқсонли бўлган болаларни ташхислаш, математика ўқитиш махсус методикаси, Диагностика детей с недостатками в развитии, она тили ўқитиш махсус методикаси, коррекцион ишлар методикаси, тарбиявий ишлар махсус методикаси, тасвирий санъат ўқитиш махсус методикаси, меҳнат ўқитиш махсус методикаси, табиатшунослик ўқитиш махсус методикаси.

Бу блока ажратилган соатлар 3672 ёки умумий соатлар миқдорининг 39,5% ини ташкил қилади. Мустақил таълим аудитория ишининг 45,3% ига тенгдир.

4. Ихтисослик фанлари: олигофренопедагогика, логопедия ва сурдопедагогика. Мазкур фанларни ўқитишга 660 соат ёки умумий ўқув юкламанинг 7% и ажратилади. Аудитория ва мустақил ишларга тенг – 330 соатлан ажратилади.

5. Қўшимча фанлар: тиббий тайёргарлик, чет тили, соғлом турмуш тарзи асослари. Бу фанларни ўқитишга , жами 450 соат, яъни ўқув юкламасининг 4,8% фоизи ажратилади.

Қўшимча, 810 соат педагогик амалиётга, 216 соат битирув малакавий ишга ва 918 соат давлат аттестациясига ажратилади.

Мутахассислик бўйича ихтисослик (махсус) фанларга жами бўлиб 4332 ажратилади, бу ўқув юкламанинг 46,6% ини ташкил қилади.

Ўқув режа асосида ўқув курсларини ўқитиш дастурлари ишлаб чиқилади. Турли курсларда (босқичларда), турли гуруҳларда ёки турли мутахассислик йўналишларида ўқитиладиган айни бир фан ажратилган соатлар, ихтисослик йўналишининг ўзига хосликлари (лого, сурдо) ва ш.к. нуқтаи назаридан деталлаштирилиши керак. Айнан бир фан бўйича айнан битта ўқитувчи бир неча ишчи дастурга эга бўлиши мумкин, улар ўқитувчига материални таълимнинг муайян шароитларидан келиб чиққан ҳолда тақсимлашда қўл келади.

Маъруза, лаборатория ва амалий машғулотларни ўтказиш календар (тақвим) режалари ўқитувчи томонидан ишчи дастур асосида ишлаб чиқилади ва кафедра мудири томонидан тасдиқланади.

Стандартлар ва таълим жараёнини ташкил қилишга қўйиладиган талабларга мувофиқ, ўқув йили давомида бир неча марта талабалар: бакалавр ва магистрларнинг семестр давомида ўқиладиган ҳар бир фан бўйича билим, кўникма ва малакаларини оралиқ баҳолаш ўтказилади. Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасаларининг барча типларида 1999 йилдан рейтинг тизими (минимум – 56 балл, максимум – 100 балл) жорий қилинган. Тизим талабаларнинг мустақил ўқишлари учун академик соатлар ажратиш, шунингдек ҳар бир семестр охирида талабалар билимларини баҳолашни кўзда тутаяди. Бунда қўйидагича рейтинг схемасидан фойдаланилади: 86-100 балл – «аъло» (5); 71-85 балл – «яхши» (4); 56-70 балл – «қониқарли» (3); 55 дан кам балл – «қониқарсиз».

Баҳолаш натижалари асосида ўқишни муваффақиятли тамомлаган талабаларни таълим дастурининг кейинги йилига ўтказиш қида қарор чиқарилади. Йиллик ўқув дастури талаблари бажарилмагани ҳолда таълимнинг кейинги йилига ўтказиш мумкин эмас.

Барча типдаги ОТМ да таълимни тамомлаш учун битирувчилар иш берувчилар иштирокида мажбурий якуний имтиҳон (аттестация) топшириши шарт. Бунда иш берувчилар талабалар тайёрлашнинг мувофиқлиги ва сифатини баҳолаш имконига эга бўлади. бакалавриятни тамомлаш учун талабалар шунингдек битирув малакавий ишини, магистралар эса магистрлик диссертациясини тайёрлаши ва ҳимоя қилиши лозим.

Назорат саволлари

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ таълим сифати Давлат таълим стандартлари (ДТС) билан таъминланиши.

2. ДТС асосида ўқув режаларини ишлаб чиқиш тартибини айтиб беринг.

3. Ўқув режалари асосида фан дастурларининг ишлаб чиқишга қўйиладиган талабларни изоҳланг.

4. Фан дастурлари асосида дарслик ва ўқув қўлланмаларга қўйиладиган талаблар.

Адабиётлар рўйхати

1. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Инновационные подходы в подготовке кадров- дефектологов (монография). Т.: “Навруз”, 2014 г.

2. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Мутахассислик фанларни ўқитиш методикаси. Т.: “Fanvatechnologiyalar, 2013 й.

3. Мўминова Л.Р. ва бошқалар. Махсус психология. Т.: “Ношир”, 2013 й.

4. Махсудова М.А. Мулоқот психологияси. - Т., 2006 й. 183 б.

5. Холмуродов Р.И., М.Ҳ, Лутфуллаев. «Замонавий ахборот технологиялари асосида ўқитиш», Т., ЎзРФА «Фан», 2003 й. 176 б.

3-МАВЗУ.

Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларини лойиҳалаш

Режа:

1. Дефектология фанларини ўқитишнинг ташкил этиш шакллари.
2. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларни лойиҳалаш ва педагогик фаолиятда қўллаш.

Таянч тушунчалар: маъруза, семинар, амалий машғулот, маълумотли маъруза, муаммоли маъруза, вузуаллаштириш (намойиш этиш)-маърузаси, ҳамкорликдаги маъруза, олдиндан режалаштирилган хатоликлар билан олиб бориладиган маъруза, пресс-конференция маърузаси, пресс-конференция семинари, диспут семинар, мунозара семинар, "айлана стол" семинари, "ақлий хужум" семинари, коллоквиум семинар, ишга доир ўйин семинари, вазиятли-ролли ўйинлар, аниқ вазиятларни анализ қилиш методи, тренинг

Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда педагогик ва ахборот технологияларни ишлаб чиқиш. Дидактик ўйинли технологияларнинг дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишдаги ўрни. Таълим тизимида билим, қўникма ва малакаларнинг тўлиқ ўзлаштирилишини таъминлаш. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларини лойиҳалаш ва педагогик фаолиятда қўллаш.

Маъруза ўқув жараёнини ташкил этишнинг асосий шаклларида бири ҳисобланиб, ўқитувчи томонидан ўқув материалларини оғзаки равишда, монологик шаклда, тизимли, маълум бир кетма-кетликда баён этишни назарда тутди. Олий таълим пайдо бўлганидан буён маъруза асосий ўқитиш шакли бўлиб қолмоқда (латин тилидан олинган бўлиб, *lection* – ўқиш деганидир). Маърузада ўқитувчи тизимли равишда янги билимларни беради ва ўқув курси бўйича мураккаб бўлган муаммолар тушунтириб берилиши дозим. Маъруза ўқув машғулотлари орасида етарли даражадаги мураккабликка эга машғулот тури ҳисобланади, шунинг учун ҳам уни нисбатан тажрибали ўқитувчиларга ишониб топширилади.

Маърузанинг вазифалари қуйидагилардир: ўқув фани бўйича билимлар тизимини шакллантириш; илмий материалларни аргументларни келтириб (асосли равишда) баён этиш малакасини шакллантириш; касбий фикрлаш

доирасини ва умумий маданиятни шакллантириш; дарслик ва ўқув кўлланмаларида хали ёритилмаган янги билимларни баён этиш.

Маърузанинг вазифалари қуйидагилардир: информатсион (маълумот бериш) – билимлар тизимини баён этиш; мотивацион – ўқув фани мазмунини ўзлаштиришга бўлган қизиқишни ва бўлажак мутахассиснинг касбий мотивини уйғотиш; мўлжал олдирувчи – ўқув материални келажакда ҳам ўзлаштирилишини учун асос яратиш; тарбиявий – таълим жараёнига онгли муносабатни шакллантириш, мустақил ишлаш ва мутахассисликни ҳар томонлама эгаллашга интилиш, ўқув фанига қизиқишни ривожлантириш, талабаларнинг тафаккурини фаоллаштиришга кўмаклашиш.

Хозирги кунда машғулотларни маъруза методида олиб борилишига қаршилик қилувчиларнинг сони ортиб бормоқда. Уларнинг фикрларига кўра маърузанинг камчилиги, авваламбор, талабалар фаоллигининг етарли эмаслиги, улар томонидан маълумотларни етарлича ишланмаслиги талабаларнинг ижодий фаолиятининг мавжуд бўлмаслиги, уларнинг танқидий тафаккурини, маълумотларни амалий қўллаш ва уларни мустақамлашни сўндиришидадир.

Бироқ тажрибаларнинг кўрсатишига кўра, маърузадан вож кечиш талабалар тайёргарлигининг илмий даражасини пасайтиради, шунинг учун ҳам маъруза худди аввалгидек, олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини ташкил этишнинг асосий шакли бўлиб қолмоқда.

Ўқув жараёнида таълимнинг маъруза шакли бошқа бир шаклдаги машғулот билан алтиришнинг иложи бўлмаса бир қатор вазиятлар юзага келади¹:

- «янги ўқитилаётган курслар бўйича дарсликлар мавжуд бўлмаган вазиятда маъруза - асосий маълумот манбаи ҳисобланади;
- маълум бир мавзу бўйича янги ўқув материали хали дарсликдан ўрин эгалламаганда ёки унинг бўлимлари эскирганда ҳам маъруза – асосий маълумот манбаи ҳисобланади;
- дарсликнинг айрим мавзулари мустақил ўзлаштириш учун мураккаб бўлиб, маърузачи томонидан методик қайта ишланишини талаб этади;
- курснинг асосий муаммолари бўйича қарама-қарши концепциялар мавжуд бўлганда маъруза уларнинг объектив ёритилиши учун муҳимдир;

¹Буланова-Топоркова М.В. Педагогика и психология высшей школы: учебное пособие. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2002 й. - 544 б.

– маъруза маърузачининг талабаларнинг дунёқарашини шакллантириш мақсадида шахсий ҳиссий таъсир этиши талаб этилганда жуда муҳим ҳисобланади ва ҳеч бинр машғулоти тури билан алмаштириб бўлмайди. Маърузанинг ҳиссий безаклари чуқур даражадаги илмий мазмун билан уйғунлашиб, тингловчилар билан фикр, сўз ва идрок орасидаги мувофиқликни яратади. Маърузанинг ҳиссий таъсири ижтимоий фанларни ўқитишда муҳим ўринни эгаллайди.»

Маърузанинг тузилишини кўриб чиқамиз. Маърузанинг одатий тузилма элементларига кириш, асосий қисм, хулоса киритилади.

Кириш - аудиторияни ўқув материални идрок этишга қизиқтириш ва йўналтириш мақсадига эга бўлган маърузанинг бир қисмидир. Маърузанинг бу қисмига: маъруза мавзусини баён этиш, унинг касбий аҳамиятини, янгилигини ва унинг ўрганилганлик даражасини, маъруза мақсадини тавсифлаш, маърузада кўриб чиқилиши лозим бўлган асосий муаммоларни қамраб олган маъруза режасини баён этиш, аввалги маърузада кўриб чиқилган саволларни ёдга солиш, уларнинг янги материал билан боғлиқлигини, унинг ушбу фандаги аҳамияти, ўрнини, шунингдек, бошқа фанлар тизимидаги ўрнини белгилашни қамраб олади.

Асосий қисм – таклиф этилган режага қатъий амал қилган ҳолда маъруза мазмунини баён этиш. Маъруза мавзусини очиб берувчи концептуал ва далилли материалларни, уларни таҳлили ва баҳоланишини, илгари сурилаётган назарий қоидаларни турли усулларда аргументлаш ва исботлашни қамраб олади. Маърузанинг турига қараб иш тури аниқланади.

Хулоса -маърузани умумий хулосалаш, материалларни умумлаштириш, маъруза мавзуси бўйича хулосаларини баён этиш; талабаларнинг саволларига жавоб бериш.

Замонавий педагогик технологиялар материалларни маъруза кўринишида баён этишнинг анъанавий устунликларини сақлаб қолган ҳолда маъруза методининг камчиликларини енгиб ўтишга ҳаракат қилмоқда.

Худди шундай, *муаммоли маъруза* материални баён этиш давомида ҳал этилиши лозим бўлган саволлардан, муаммони белгилашдан бошланади. Бунда муаммони ҳал этишнинг тайёр шакли талабаларнинг тажрибасида мавжуд бўлмайди, яъни саволга жавоб топиш учун фикрлаш, фаразларни илгари суриш ва уларни текшириб кўриш талаб этилади. Маълумотли маърузада ўқитувчи томонидан маълум бўлганлар нарсалар ўргатилиши ва талабалардан уларни эслаб қолишнинг ўзи талаб этилса, унинг мазмунидан фарқли равишда, муаммоли маърузада янги билим талабалар учун шахсий ихтиролари сифатида ўргатилади. Муаммоли маърузада талабаларнинг

тафаккурини бошқариш учун ўқитувчи томонидан аввалдан тайёрлаб қўйилган муаммо ва маълумотли саволлар қўлланилади.

Муаммоли саволлар – бу жавоблари аввалги ўрганилган мавзуларда ҳам, баён этилаётган материалда ҳам (доскадаги ёзувларда, девордаги жадвалларда ва х.к.) бўлмаган ва талабаларда интеллектуал қийинчиликларни юзага келтирувчи саволлардир. Муаммоли саволлар ўз ичига номаълумларни, янги билимларни қамраб олиб, уларни эгаллаш учун қандайдир интеллектуал ҳаракат, маълум бир мақсадга йўналтирилган тафаккур жараёни талаб этилади.

Маълумотли саволлар муаммони тушуниш учун талабаларда мавжуд бўлган билимларни актуаллаштириш ва уни хал этиш бўйича ақлий фаолиятни бошлаш мақсадида берилади.

Шундай қилиб, ўқув материали ўқув муаммоси сифатида илгари сурилади. У маълум шароитда айрим қарама-қаршиликларга эга ва ушбу қарама-қаршиликлар ойдинлашувчи якуний саволлар билан тугайдиган идрок вазифаларининг мантикий шаклига эга. Муаммоли баён этиш учун ўқув фанининг асосий концептуал мазмунини ташкил этувчи, бўлажак касбий фаолият учун нисбатан муҳим бўлган ва талабалар томонидан ўзлаштирилиши қийинроқ бўлган курснинг муҳим бўлимлари танлаб олинади.

Ўқув муаммолари ўзларининг мураккаблиги жиҳатидан талабаларга мос бўлиши, ўқувчиларнинг билиш жараёнларини ҳисобга олинган, ўрганилаётган фандан келиб чиққан ҳолда янги материални ўзлаштиришда ва шахсни – умумий ва касбий ривожланишида катта аҳамиятга эга бўлиши зарур.

Визуаллаштириш (намойиш этиш)- маърузаси кўргазмалилик тамойилини янгича қўлланилишига мисол бўла олади, унинг фаол ўқитишнинг шакллари ва методлари ҳақидаги психолого-педагогик илм маълумотлари мазмунига таъсири натижалари ҳисобланади. *Визуаллаштириш (намойиш этиш)- маърузаси* талабаларни оғзаки ва ёзма маълумотларни визуал шаклга айлантиришга ўргатади, у эса таълим мазмунида мавжуд бўлган аҳамиятли элементларни ажратиш ва тизимлаштириш ҳисобига касбий тафаккурни шакллантиради. Ўқитувчи томонидан ушбу турдаги маърузага тайёрланиш деганда маъруза машғулотли мавзуси бўйича ўқув материалларини таълимнинг техник воситалари ёки қўлда (чизма, расм, жадваллар ва х.к.) талабаларга тақдим этиш учун визуал шаклга келтириш назарда тутилади. Бу турдаги маърузани ўқиш маъруза мавзусини тўлиқ очиб берувчи ўқитувчи томонидан тайёрлаб келинган кўргазмали материалларни кенг ва боғлиқ равишда шарҳлаш даражасига

етказилади. Бундай турда тақдим этилган маълумотлар талабаларнинг касбий ва идрок этиш фаолиятида муҳим ҳисобланган улар томонидан ўрганилган билимларни тизимлашишини таъминлаши, муаммоли вазиятларни вужудга келтириши ва уларнинг ечимини топишга имкон яратиши, турли турдаги кўргазмаларни намойиш этиши керак.

Маърузанинг бу турини талабалар билан янги бўлим, мавзу, фанни ўрганишни бошлашда қўллаш яхши натижа беради. Бунда юзага келувчи муаммоли вазият материални ўрганишга, ўқишнинг бошқа турларида кўргазмали маълумотларни ривожлантириш кўникмасига психологик кўрсатмани яратади.

Ҳамкорликдаги маъруза муаммоли мазмундаги ўқув материални икки ўқитувчининг ўзаро жонли диалогик мулоқотида тақдим этилишидир. Бунда икки мутахассиснинг назарий муаммоларни икки нуқтаи-назардан муҳокамаи каби аниқ касбий ва малакали вазият гавдаланади, масалан, назариётчи ва амалиётчи муҳокамаи, бирон-бир фикр тарафдори ва бу фикрга қарши мутахассиснинг каби. Маърузанинг бу тури талабаларнинг танқидий тафаккурини фаол равишда ривожланишига хизмат қилади.

Бу жараёнда ўқитувчиларнинг ўзаро диалоги ечими изланаётган муаммонинг ечимини ҳамкорликда излаш мқаданиятини намаён этиши ва бу жараёнга талабаларнинг саволлар, ўз нуқтаи-назарларини баён этиш, муҳокама этилаётган маъруза мавзусига ўз муносабатларини шакллантириш, юз бераётган ходисаларга ҳиссий жавоб қайтаришларини жалб этиши лозим.

Маъруза вақтида ҳар икки ўқитувчининг юқори даражадаги фаоллиги талабаларда фикран ва ахлоқан фаол бўлишни келтириб чиқаради, бу эса фаол таълим олишга хос бўлган хислат ҳисобланади: талабаларнинг билиш жараёнига жалб этилганлиги ўқитувчиларнинг фаоллиги билан мос келади. Юқорида санаб ўтилганлардан ташқари талабалар мунозара қилиш маданияти, диалогга киришиш усуллари, ҳамкорликдари изланиш ва якуний тўхтамга келиш ҳақида кўргазмали равишдаги тасаввурга эга бўладилар.

Олдиндан режалантирилган хатоликлар билан олиб бориладиган маъруза талабаларда касбий вазиятларни оператив равишда таҳлил этиш, эксперт, оппонент, рецензент сифатида қатнашиш, нотўғри ёки ноаниқ маълумотларни ажратиб кўрсата олиш кўникмасини ривожлантириш учун ишлаб чиқилган.

Ўқитувчининг маърузага тайёргарлиги шундан иборат бўладики, маъруза мазмунига маълум миқдорда семантик, методик ёки ахлоқий доирадаги хатоликлар киритилиши талаб этилади. Бундай хатоликларнинг рўйхатини ўқитувчи маърузага олиб келади, бироқ уларни талабаларнинг эътиборига маърузанинг охирида тақдим этади. Талабалар томонидан йўл

қўйиладиган ва маъруза ўқиш жараёнида ўқитувчилар томонидан кўп ҳолатларда учрайдиган хатоликлар танлаб олиниши мақсадга мувофиқдир. Ўқитувчи маърузани шундай маҳорат билан олиб бориши ва йўл қўйилган хатоларни яшириши керакки, унда йўл қўйилган хатоликларни талабалар яққол ва тез аниқлай.

Талабаларнинг вазифаси шундан иборат бўладики, дафтарларига йўл қўйилаётган хатоларни қайд этиб боришлари ва маърузанинг сўнгида уларни баён этишлари талаб этилади. Хатоларни муҳокамаси учун 10-15 дақиқа ажратилади. Мана шу муҳокама жараёнида ўқитувчи, талабалар ёки ҳамкорликда саволлар эмас, балки тўғри жавоблар бериб борилади. Олдиндан режалаштирилган хатоликларнинг миқдори ўқув материалнинг, маърузанинг дидактик ва тарбиявий мақсадидан, талабаларнинг тайёргарлиги даражасидан келиб чиқиб белгиланади.

Талабалар ёки ўқитувчининг ўзи томонидан аниқланган хатоликлар муаммоли вазиятнинг вужудга келишига хизмат қилиши ва уни кейинги машғулотларда ечимини изланиши мумкин бўлади. Маърузанинг бу турини мавзу, бўлим ёки фан якунида ўтказилганлиги мақсадга мувофиқ бўлиб, бунда талабаларда асосий тушунча ва тасаввурлар шаклланган бўлади.

Пресс-конференция маърузаси қуйидаги шаклда олиб борилади. Ўқитувчи маъруза мавзусини эълон қилади ва талабалардан ёзма равишда унга савол беришларини сўрайди. Ҳар бир талаба 2-3 дақиқа ичида ўзини қизиқтирувчи саволни шакллантириши ва уни ёзиб ўқитувчига узатиши талаб этилади. Шундан сўнг ўқитувчи 3-5 дақиқа давомида саволларни мазмунига кўра ажратиб чиқади ва маърузасини ўқишни бошлайди. Материалларни саволларга жавоб бериш сифатида баён этмайди, балки шундай баён этадики, ҳар бир жумла бир-бирини давом эттириши ва тўлдириши керак бўлади, бироқ мана шу узвий боғланишга эга маърузадан барча берилган саволларнинг жавобини топиш мумкин бўлиши керак бўлади. Маъруза якунида ўқитувчи берилган саволларни тингловчиларнинг билим савиясининг акси сифатида баҳолайди.

Пресс-конференция маърузасида талабалар фаолиятининг фаоллашуви ҳар бир талабага қаратилган маълумотларнинг айтиб ўтилиши билан белгиланади. Саволни баён этишдаги мажбурийлик ва уни тўғри бера олиш талабалар билиш фаолиятини фаоллаштиради, ўз саволига жавобни олишга интилиш эса диққатни жамланишига сабаб бўлади. Талабаларнинг саволлари аксарият ҳолатларда муаммоли характерга эга бўлиб, тафаккур жараёнларининг ижодий бошланиши ҳисобланади. Берилган саволларга ва уларнинг жавобларига ўқитувчининг шахсий, касбий ва ижтимоий муносабати талабаларга тарбиявий таъсир кўрсатади.

Пресс-конференция маърузасини мавзу ёки бўлимни ўрганишдан олдин, ўртасида ёки охирида ўтказиш мумкин. Мавзуни ўрганишдан олдин бундай турдаги маърузанинг ўтказилишидан мақсад – талабаларнинг кизиқишлари ва талаблари доирасини аниқлаш, уларнинг иш жараёнига тайёргарлигини ва фанга бўлган муносабатини аниқлаб олишдан ибораот бўлади. Курс ёки мавзунинг ўртасида бундай маърузанинг олиб борилиши ўқув фани мазмунининг асосий жиҳатларига эътиборни қаратиш, талабалар билимларини тизимлаштириш, курс бўйича танланган маъруза ва семинар машғулотлари тизимини коррекцияланишига йўналтирилган бўлади. Пресс-конференция маърузасини бўлим ёки мавзу охирида ўтказилишидан мақсад – маъруза машғулотларига хулоса ва яқун яшаш, кейинги бўлимларни ўргатиш учун ушбу бўлимнинг ўзлаштириб олинганлик даражасини аниқлаб олишдан иборатдир.

Сухбат- маъруза Сукрот давридан бериталабаларнинг ўқув жараёнига фаол равишда жалб этишнинг энг содда ва кенг тарқалган шакли ҳисобланади. Сухбат-маърузанинг афзаллик томони шундан иборатки, у талабаларнинг эътиборини мавзунинг нисбатан муҳимроқ саволларига кўпроқ жалб этиш, ўқув материални баён этиш мазмуни ва темпини талабаларнинг индивидуал ўзига хосликларини инобатга олган ҳолда баён этиш имкониятини беради.

Тингловчиларнинг сухбат-маърузада иштироки турли усуллар орқали амалга оширилади, масалан, ҳам маълумотли, ҳам муаммоли характерга эга бўлган саволлар орқали. Сухбат – маърузани ўтказишда ўқитувчи берилаётган саволларнинг ҳеч бири жавобсиз қолмаслигига алоҳида эътибор қаратиши лозим бўлади, акс ҳолда улар талабалар тафаккури фаоллашувини етарли даражада таъминланишига эришмай, риторик характерга эга бўлиб қолади.

Аниқ вазиятларни анализ қилиш маърузаси шаклан жиҳатдан мунозара маърузасини эслатади, бироқ муҳокама предмети муаммоли вазият бўлмайди, балки аниқ вазият ҳисобланади. Одатда бундай вазият оғзаки ёки жуда қисқа видеоёзув, диофильм тарзида тақдим этилади. Талабалар ушбу микровазиятни таҳлиол қилиб, бутун аудитория билан муҳокама қиладилар. Диққатни қаратиш учун вазият характерли ва ёрқин танланиши лозим. Ўқитувчи алоҳида талабаларга қаратилган саволлар орқали муҳокамадаги иштирокни фаоллаштиради, мунозарани ривожлантириш учун турли фикрларни билдиради, уни керакли томонга йўналтириб туради. Кейин талабаларнинг билдирган фикрларига таянган ҳолда ўқитувчи ўта эҳтиёткорлик билан аудиторияни жамоавий хулоса ёки умумлашувга олиб келади.

Айрим ҳолатларда микровазиятни муҳофизат қилиш аудиторияни қизиқтириш, алоҳида муаммоларга диққатни қаратиш, ўрганилаётган материални ижодий идрок этишга тайёрлаш мақсадида маърузанинг кейинги қисмига дебоча сифатида қўлланилади.

Назорат саволлари

1. Дефектология фанларини ўқитишнинг ташкил этиш шакллари изохланг.
2. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларни лойиҳалаш ва педагогик фаолиятда қўллаш жараёнини айтинг.
3. Дефектология фанларини ўқитишда фойдаланиладаган таълим воситаларини айтиб беринг.
4. Дефектология фанларини ўқитишда фойдаланиладаган таълим методларини айтиб беринг.

Адабиётлар рўйхати

1. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Инновационные подходы в подготовке кадров- дефектологов (монография). Т.: “Навруз”, 2014 г.
2. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Мутахассислик фанларни ўқитиш методикаси. Т.: “Fanvateknologiyalar, 2013й..
3. Мўминова Л.Р. ва бошқалар. Махсус психология. Т.: “Ношир”, 2013 й.
4. Махсудова М.А. Мулоқот психологияси. - Т., 2006 й. 183 б.
5. Холмуродов Р.И., М.Х, Лутфуллаев. «Замонавий ахборот технологиялари асосида ўқитиш», Т., ЎзРФА «Фан», 2003 й. 176 б.

4-МАВЗУ.

Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган семинар, амалий машғулотларини лойиҳалаш

Режа:

1. Дефектология фанларини ўқитишнинг ташкил этиш шакллари.
2. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларни лойиҳалаш ва педагогик фаолиятда қўллаш.

Таянч тушунчалар: семинар машғулот, амалий машғулот, просеминар, махсус семинар, режа асосида очик сухбат, назарий конференция, пресс-конференция-семинар, мунозара семинари, дидактик ўйин – семинарии, «Ақлий хужум» - семинари, тренинг, лобаратор машғулот

Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда педагогик ва ахборот технологияларни ишлаб чиқиш. Дидактик ўйинли технологияларнинг дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишдаги ўрни. Таълим тизимида билим, кўникма ва малакаларнинг тўлиқ ўзлаштирилишини таъминлаш. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган семинар, амалий машғулотларини лойиҳалаш ва педагогик фаолиятда қўллаш.

Семинар машғулотлари (семинар) – ўқув жараёнини ташкил этишнинг асосий шаклидан бири бўлиб, ўқитувчи назорати остида талабалар томонидан назарий саволларни жамоавий равишда муҳокама қилишни назарда тутди. Семинар машғулотлари таълим бериш шакли сифатида антик даврга бориб тақалувчи узоқ тарихга эга. “Семинар” сўзининг ўзи латин тилидаги "seminarium" сўздан олинган бўлиб, боғбон (кўчат ўтказувчи) деб таржима қилинади. Бу вазифа ўқитувчига талабаларнинг онгига янги билимларни ўтказиш ва уларни ривожлантириш вазифаси билан боғланган бўлиб, талабалар ўқитувчидан олган билимлари эвазига келажакда мустақил фикрлайдиган, билимларини бойитиб боришга интилувчи шахс бўлиб етишадилар.

Семинар машғулотлари ўқув жараёнини ташкил этишнинг бошқа шакллари билан узвий боғланган бўлиб, булар авваламбор маъруза ва талабаларнинг мустақил ишларидир. Семинар машғулотларига талабаларнинг касбий тайёргарлиги сифатини белгилаб берувчи курснинг асосий мавзулари олиб чиқилади.

Семинар машғулотининг ўзига хослиги кўриб чиқиладиган мавзу муҳокамасида ҳар бир талабанинг бир маромда ва фаол иштирокига имкон яратилишидир.

Семинар машғулотининг вазифалари қуйидагилардир: ўқув фани бўйича талабаларнинг билимларини мустаҳкамлаш, чуқурлаштириш ва кенгайтириш; интеллектуал вазифа ва муаммоларни ўрнатиш ва ечимини топиш малакасини шакллантириш; талабалар билан ўз нуктаи – назарини асослаш, шунингдек бошқа фикрларни исботлаш ёки инкор этиш бўйича қобилиятларини ривожлантириб бориш; назарий жиҳатдан тайёргарлик даражасини намоёниш этиш; адабиётлар билан мустақил ишлаш кўникмасини шакллантириш.

Семинар машғулотларининг қуйидаги кўринишларини фарқлаш мумкин.

Пресеминар - биринчи курс талабаларини олий таълимда мустақил ишлашнинг ўзига хослиги билан таништириш, илмий адабиётлар билан ишлаш кўникмасини эгаллашни мақсад қилган. Талабанинг пресеминарда ишлашнинг характерли элементи маълум мавзуларда рефератларнинг тайёрлаб келишлари, уларни ўқиб беришлар ва муҳокама қилишлари ва ўқитувчидан мос равишдаги баҳога эга бўлишларидир.

Семинар - семинар машғулоти курснинг ўқув дастури билан мустаҳкам равишда боғланган бўлиб, унинг алоҳида, нисбатан чуқурроқ мавзуларини ўрганишни мақсад қилгандир.

Махсус семинар - семинар машғулоти тадқиқодчилик турида бўлиб, курс бўйича маъруза машғулоти мавзуларидан қатъий назар ҳам бўлиши мумкин, унинг мақсади айрим муаммоларни чуқурроқ ўрганишдан иборатдир. Юқори курсларда ташкил этилади ва ушбу соҳа бўйича мутахассис бошқарувида олиб борилади.

Семинар машғулотлари одатда қуйидаги тузилишга эга: ўқитувчининг кириш сўзи, асосий қисм, ўқитувчининг якуний сўзи.

Ўқитувчининг кириш сўзи ўрганиладиган курс доирасида ушбу семинар машғулотининг ўрнини, машғулотнинг мақсад ва вазифаларини қисқа очиб беради, талабаларнинг диққатини мобиллаштиради, машғулотга қаратади ва фаоллаштиради.

Асосий қисм талабаларнинг чиқишлари ва уларни муҳокамаси, қуйида яна тўхталиб ўтилувчи турли методик шакллардан иборат бўлади.

Ўқитувчининг якуний сўзи алоҳида саволлар бўйича ҳам, умумий семинар машғулоти бўйича ҳам амалга оширилиши мумкин бўлиб; талабалар фаолиятини хулосалаш ва баҳолаш, кейинги семинар машғулоти бўйича кўрсатмалар беришдан иборат бўлади.

Мутахассисликлар бўйича фанлардан семинар машғулотларини ташкил этишнинг турли шакллари кўриб чиқамиз.

Семинар режаси саволлари бўйича талабалар билан савол-жавоб ўтказиш ўқитувчининг навбати билан ҳар бир талаба билан суҳбатига тенг. Бу жараёнда бутун гуруҳга эмас, балки суҳбат олиб борилаётган талабанинг ўзига савол берилади. Талаба саволга ноаниқ ёки тўлиқ бўлмаган жавобни берса, ўқитувчининг ўзи жавобни тўлдиради, аниқлаштиради. Натижада гуруҳнинг асосий талабалари ўқитувчи билан суҳбатлашиш навбатлари келишини кутиб passив ҳолатни эгаллайдилар, кўпинча бошқа ишлар билан банд бўладилан ёки конспектларини маъносиз равишда варроқлай бошлайдилар².

Буланова-Топоркова М.В.³ семинар машғулотини ташкил этишнинг анъанавий методини қуйидаги камчиликларини кўрсатиб ўтганлар. Сўз навбати берилган талабалар индивидуал билимларини намоён этадилар, шунинг учун мулоқот деярли амалга оширилмайди. Ҳамкорлик ва ўзаро ёрдам мавжуд бўлмайди. Сўзга чиққан талабага ёрдам бериш жавобни айтиб туриш ҳисобланади, бу тақиқланган, тартибни бузиш ҳисобланади. Талабаларнинг ўқув жараёнига шахсий ёндошуви кузатилмайди. Талабанинг интеллектуал фаоллиги чегаралаб қўйилади. Ўқитувчи ва талаба орасидаги масофа мулоқот қилиш, ўзаро ҳаракатлар қилишга чегара қўяди. Талабалар семинар вақтида ўз фикрларини билдирмай, бошқа ишлар билан банд бўлиш имкониятига эга бўладилар.

Семинарни ташкил этиш шаклининг ўзи талабаларни passив ҳолатга тушириб қўяди, уларнинг нутқий фаоллиги минимумга етказилади. Касбий жамият талаб этаётган касбий мулоқот ва ўзаро ҳаракатлар кўникмасини шакллантириш имконияти мавжуд бўлмайди. Шундай қилиб, машғулотларда гуруҳли мулоқот қилиш шакли жамиятдаги, ишлаб чиқаришдаги кишилар муносабатининг адекват модели ҳисобланмайди, шунинг учун ҳам бугунги кунда мутахассисларни тайёрлаш талабларига мос келмайди.

Режа асосида очик суҳбат ушбу шакл семинар саволлари бўйича барча талабаларнинг тайёрланишини, уларнинг чиқишларини, ўқитувчининг семинар саволлари бўйича ва умуман семинар бўйича хулосаларини назарда тутди. Очик суҳбат саволлар бўйича муҳокама жараёнига иложи борича кўп

²Елсуков А.Н. Методика преподавания социологии в высшей школе. Учебное пособие. Минск: ТетраСистемс, 2003

³Буланова-Топоркова М.В. Педагогика и психология высшей школы: учебное пособие. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. - 544 б.

талабаларни жалб этиш, диққатларини фаоллаштириш, асосий ва қўшимча воситалардан фойдаланиш имкониятини беради.

Очиқ суҳбат шаклидаги семинар машғулоти ўқитувчидан у ёки бу мавзу бўйича алоҳида вазифа олган талабаларнинг якка холда сўзга чиқишини тақиқламайди, бироқ бундай холатларнинг барчасида якка чиқиш қилувчи талабаларнинг чиқишлари асосий бўлмайди, балки муҳокама этилаётган мавзуга қўшимча, тўлдириш сифатида амалга оширилади.

Талабаларнинг докладларини (рефератлари, мустақил ишларини) тинглаш. Докладлар тизими ўз ичига турли-туман вариантларни қамраб олади. Айрим холатларда ўқитувчининг ўзи ёки талабанинг истагига кўра доклад қилувчини, унга ёрдам берувчини ва оппонентларни белгилайди. Айрим холатларда эса аксинча ўқитувчи режанинг барча саволлари бўйича ёки уларнинг айримлари бўйича фақатгина оппонентларни белгилайди. Чиқиш вақтида оппонент талабанинг чиқишини муҳокама қилади, хато ва ноаниқ жойларини кўрсатиб ўтади, материални тўлдиради ва муҳокамага яқун ясайди. Ушбу вазифани амалга ошириш учун оппонентнинг ўзи мавзунинг режаси бўйича тўлиқ тайёрланган бўлиши зарур бўлади. Шундай қилиб, ишнинг мазмуни айрим талабаларга вақти-вақти билан семинар машғулотида у ёки бу саволни муҳокамасини бошқариш ва яқун яшани, унинг ижобий ва салбий томонлари ҳақида хулоса чиқаришни топширишдан иборат. Бу эса талабаларда педагогик иш кўникмасини янада самарали шакллантириш имконини яратиб беради.

Очиқ суҳбат ва докладлар тизимини семинарни ўтказишнинг мустақил шакли сифатида кўриб чиқар эканмиз, улар орасида жуда кўп умумийлик мавжудлигини таъкидлаб ўтиш лозим. У ерда ҳам, бу ерда ҳам ижодий муҳокамада асосийси мос келувчи саволлардир. Биринчи холатда, гуруҳнинг тўлиқ равишда тайёрланади, иккинчи холатда эса ташаббус доклад қилувчиларга берилади. Таҷрибаларнинг кўрсатишича, доклад тизимида доклад сифатида бўлиб берилган савооллар бўйича бутун гуруҳнинг тайёрланиши жуда катта қийинчилик билан амалга ошади. Мана шундан келиб чиқиб иккита методик хулосага келиш мумкин: 1) ҳар бир шаклнинг ютуқ томонларини қўллаган холда, камчиликларини бартараф этишга ҳаракат қилишга эътиборни қаратиш лозим; 2) машғулотларда у ёки бу шаклларни алмаштириб қўллаш ва бир шаклнинг устун бўлиб қолишини олдини олиш.

Айрим талабалар томонидан аввалдан тайёрланган ва семинардан олдин бутун гуруҳ билан ўқилган рефератларни муҳокама қилиш. Семинар машғулотини ўтказишнинг навбатдаги шакли рефератларни муҳокама қилиш ҳисобланади. Оддий докладлардан реферат ўзининг мустақил равишда

бажарилганлиги, ўз тадқиқодлари элементларининг киритилиши, ижодий ёндошув, илмийлиги билан фарқланиб туради. Агар реферат семинар машғулотидан олдин бошқа талабалар томонидан ҳам ўқиб чиқилган бўлса яхши бўлади, бироқ техник жиҳатидан бу қийин жараён дир. Шунинг учун муаллиф ўз рефератини оғзаки маълумот бериш сифатида баён этиб беради.

Реферат методи талабаларда тадқиқодчилик иши кўникмасини шаклланишига ёрдам беради, социологи, социология бўйича семинар машғулотларини фаоллаштиради, ушбу фанни ўрганишни бошқа фанлар билан ва ишлаб чиқариш билан боғлаш имкониятини яратади.

Назарий конференция Назарий конференция кўринишидаги семинар машғулоти доклад ва рефератлар муҳокама қилинувчи семинар шакллари га яқин кўринишидаги семинар тури ҳисобланади. Унинг фарқи бир томондан нисбатан тўлиқ тайёргарлик кўрилишида бўлса, бошқа томондан у жуда кам ўтказилади, сабаби шундаки, уни ўтказиш учун битта гуруҳ эмас, бир қанча гуруҳ ёки поток жалб эилади. Конференциянинг мавзуси режанинг умумий мавзуларидан олиними шарт эмас. Кўпинча у катта мавзуни, фаннинг бирон бўлимини ўрганиб бўлгач амалга оширилади.

Пресс-конференция-семинар Агар семинарда мураакаб бўлган назарий муаммоларни кўриб чиқиш назарда тутилган бўлса, уни пресс-конференция шаклида ўтказиш мумкин бўлади. Ушбу шаклнинг қуйидаги кўринишлари маълум:

- гуруҳ муаммога доир саволлар тузади, энг кўп савол тузган талабалар пресс-конференция иштирокчилари гуруҳига (саволларга жавоб берувчилар гуруҳига) киритилади;

- гуруҳ саволлар тузади ва энг қизиқ саволларнинг муаллифлари стол ёнига ўтказилади, улар гуруҳга ўз саволларини берадилар;

- гуруҳ саволлар тузади ўқитувчи эса улар орасидан аудитори га қараб ўтирувчиларни, саволларга жавоб берувчиларни танлаб олади;

- саволлардан кичик гуруҳлар тузилади, улар ўқиб эшиттирилгач гуруҳ нисбатан мантиқий ва қизиқ саволлар “пакетини” аниқлайди, савол муаллифлари уларни гуруҳга беради;

3-6 кишидан иборат бўлган гуруҳ оптимал гуруҳ ҳисобланади.

Гуруҳларга бирлаштириш ўқитувчи томонидан (асосан ҳаққоний равишда) қуръа ташлаш йўли билан ёки ўз танловига биноан амалга оширилиши мумкин.

Очиқ мунозара-семинари кўпгина ўқитувчилар томонидан гуруҳда ёки курсда ўтказилиши тавсия этилувчи машғулот турлдаридан биридир. Бундай семинарда мунозара учун олиб чиқиладиган саволларнинг мазмуни бизнинг илмий адабиётларимизда муҳокама этилувчи муаммолар бўйича бўлиши

мумкин. Бунда бир талабага фақатгина битта нуқтаи-назарни баён этиш, бошқа талабага эса бошқа нуқтаи-назарни баён этишига рухсат берилади. Очиқ мунозарани шундай ташкил этиш муҳимки, талабалар тортишаётган томонларнинг ҳам кучли, ҳам кучсиз қирраларини кўра олсинлар. Агар илмда мунозаранинг якуни ясалган бўлса ва нуқтаи-назарларнинг бири умумқабул қилинса, ўқитувчи семинарда ҳам бу фикр қайд этилишини таъминлаши керак.

Очиқ мунозара-семинари иштирокчиларнинг диалогик мулоқоти жараёни сифатида ташкил этилади, бу жараёнда талабалар юқори даражадаги қизиқиш ва фаолликни намоён этадилар, ишга ижодий ёндошадилар. Мунозара бирон-бир фанга доир кенг қарашларнинг мавжуд бўлганида амалга оширилади. Акс ҳолатда фақатгина мавзуни муҳокамаси билан чегараланиш мумкин бўлади.

Мунозарани мавзули йўналтирилган баҳс тарзида амалга оширилишини ташкил этишнинг муҳим шартлари қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин⁴:

- мунозаранинг барча иштирокчилари унга тайёр бўлишлари лозим;
- мунозаранинг ҳар бир иштирокчиси ўз чиқишига оид аниқ қисқа тезисга эга бўлиши керак;
- мунозарани жойнлантириш учун “машқ” қилиб кўриш мумкин;
 - мунозара иштирокчиларнинг сўз беллашуви бўлмаслиги, балки муаммони ҳал этишга қаратилиши лозим.

Ушбу муаммонинг ҳал этилиши учун муҳокама иштирокчиларининг ўзаро ҳаракатларининг тўғри ташкил этилиши жуда муҳим ҳисобланади.

Чет эллик тадқиқодчилар очиқ-мунозара – семинари вақтида талабалар ва ўқитувчининг фазовий жойлашуви аҳамиятига алоҳида эътибор қаратадилар. Иштирокчиларнинг юзма-юз жойлашуви, яъни “айлана стол” тамойили асосида ўтиришлари бир-бирларига қарата айтилувчи фикрларнинг кўпайишига олиб келади. Агар ўқитувчи талабаларнинг орасида ўтирса ёки кузатувчи сифатида тингловчиларга ён томони билан ўтирган бўлса иштирокчилар унга мурожаат этмай, бир-бирларига мурожаат этадилар. Бундай ҳолат ўқитувчига гуруҳни бошқаришга ҳалал бермайди ва ишга доир муҳитни нисбатан камайтиради.

⁴ Алексюк А.М., Аюрзанайн А.А., Подкасистый П.И., Козаков В.А. и др. Организация самостоятельной работы студентов в условиях интенсификации обучения: учеб. пособие. – Киев: ИСДО, 1993.

Дидактик ўйин – семинари. Бу гуруҳ билан хал этилиши лозим бўлган қандайдир педагогик вазиятларни моделлаштириш ва жонлантиришни (ўйнашни) назарда тутди. Бундай ташкил этилувчи семинар шакли ўқитувчининг бошқаруви остида гуруҳдаги талабаларнинг фаол ўзаро ҳамкорлигини таъминлаб беради.

“Айлана стол” – семинари. Икки кўринишдаги айлана столни фарқлаш мумкин ⁵. Биринчиси иштирокчилар сонининг нисбатан кўп бўлмаслиги билан ажралиб туради (академик гуруҳ). “Айлана стол” атрофидаги мунозарара барча иштирок этувчилар учун мўлжалланган бўлиб, бу ҳолатда “айлана стол”нинг бевосита иштирокчилари ярим айлана кўринишида жойлаштириладилар ва барча бошқа иштирокчиларга нисбатан “жамоавий маърузачи” сифатида қатнашадилар, танланган мавзунинг ёритилиш йўналишларини белгиладилар, овоз чиқариб муҳокама қилдилар, ходисаларнинг ички қарама-қаршиликларини очиқ берадилар. Иштирокчилар ўзларининг саволлари, фикрлари, танқидий мулоҳазалари, эътирозлари билан шахсан қатнашишлари мумкин бўлади.

Г.Н. Панариной томонидан ишлаб чиқилган айлана стол қаршисида семинар олиб бориш методикаси ўзгача қизиқиш уйғотади ⁶. Унга кўра, педагогик фанлар бўйича семинарда тайёрланиш учун талабаларга “анъанавий” тарздаги саволлар ва керакли адабиётлар таклиф этилади. Бевосита семинарда саволлар ўзгача кўринишда (редакцияланган тарзда), муаммоли равишда тақдим этилади, бунда талабаларнинг фикрларига қарши фикр билиниб туриши лозим бўлади. Машғулотнинг бошида, муаммо эълон қилиб бўлингач “айлана столнинг” ҳар бир иштирокчиси саволлар маъносини чуқурроқ англаб олиши учун саволларнинг бири баён этилган карточкаларни олади. Таклиф этилган савол устида фикрлаб олингач (3-5 дақиқа) ўрганилаётган муаммо бўйича ўқув мунозараси ташкил этилади. Ҳар бир саволни муҳокамасини унинг жавобини ўйлаб кўриш имконияти бўлган талаба (талабага берилган карточкада айнан шу савол бўлган) бошлаб беради, бироқ мунозарара дарҳол бошқа иштирокчилар ҳам қўшиладилар. Мунозарани жонлантириш ва “айлана стол” иштирокчилари томонидан муаммонинг тўғри ечимини топиш учун буюк ва машҳур педагогларнинг

⁵ГиричЗ.И. Активные формы организации семинарских занятий в высшей школе// Проблемы инженерно-педагогической освіти Вип.7. - Харьков, 2004. - 175-180 б.

⁶Панарина Г.Н. Роль активных методов обучения в формировании у будущих учителей готовности к воспитательной деятельности // Активные формы и методы обучения студентов педагогике и психологии: Межвуз. сб. науч. тр. – Ярославль: ЯГПИ им. К.Д. Ушинского, 1989. – 134 б.

фикрлари, журналлар ва газетада нашр этилган мақолалар, амалиётда учраган мисоллардан намуналар ва бошқалар келтирилади.

«Ақлий ҳужум» - семинари. Ушбу методиканинг ўтказилиши таълим бериш амалиёти ва бошқарув масалаларини қабул қилишда жуда машхур ҳисобланади. Уни янада батафсил кўриб чиқамиз.

“Ақлий ҳужум” – ҳамкорликнинг шундай шаклики, барча гуруҳнинг ҳамкорликдаги фаолияти назарий ёки амалий муаммонинг оригинал ва энг мақбул ечимини топишга қаратилган. Ақлий ҳужумни ўтказишнинг жуда кўп методикалари мавжуд. Уларнинг танлови муаммонинг, ижодий гуруҳнинг характери ва бошқа омилларга боғлиқдир⁷.

Ақлий ҳужум иштирокчилари учун қоидалар.

1. Энг кўп миқдордаги ғояларни баён этинг. Сифатдан кўра миқдорга кўпроқ эътибор қаратинг. Жумлаларни қисқа тарзда баён этинг.

2. Ҳеч қандай танқид, эътироз ва хазил қилинмасин!

3. Барча ғояларни қабул қилинг (хаттоки, ақл бовар қилмайдиганларини ҳам), мантикий фикрлашга эмас, балки фантазия, фараз, тахминни ортиқроқ билинг.

Ақлий ҳужум учун тахминий белгиланган вақти.

1. АҲ ўтказилишини эълон қилиш ва вазифа мазмунини тушунтириш (2-3 кун аввал).

2. АҲ сеанси (1,5-2 соат).

- иштирокчи ва гуруҳларни, АҲ қоидалари билан таништириш (5-10 дақиқа),

- вазифани эълон қилиш, саволларга жавоб бериш (10-15 дақиқа),

- АҲни ўтказиш (20-30 дақиқа),

- танаффус (10 дақиқа),

- ғояларнинг редакцияланган рўйхатини тузиш (30-45 дақиқа)

Хона ёруғ ва қулай бўлиши керак. Иштирокчилар бир-бирларини кўриб турадиган тарзда ўтиришлари лозим (айлана ёки П шаклдаги стол). АҲ натижаларни қайд этиб бориш вам ишга доирлаштиришга эътибор қаратиш керак. Ўқитувчи барча ғояларни доскага, флипчартга ёзади ёки экранда кўрсатиладиган қилиб жиҳозланган компьютерда териб боради. Бу вазифани бирон-бир талабалардан бири бажариши ҳам мумкин.

АҲ сўнг ғоялар рўйхатини жамоавий равишда тезда редакциялаш амалга оширилади. Уларнинг барчаси гуруҳлар бўйича тақсимланалди: дарҳол амалга ошириш мумкин бўлган ғоялар, нисбатан самарали ва истиқболли ғоялар ва бошқалар. Ҳаётга тадбиқ этиш учун умуман тутуриқсиз

⁷ГиричЗ.И. Активные формы организации семинарских занятий в высшей школе// Проблемы инженерно-педагогической освіти Вип.7. - Харьков, 2004. - 175-180 б.

ва мураккаб бўлган ғоялар рўйхатдан чиқарилиб юборилади. Шундан кейин рўйхатни охириги мартаба қабул қилинади.

Коллоквиум – семинар. Коллоквиум, яъни талабалар билан суҳбатлашишнинг мақсади талабалар билимининг даражасини қай даражада чуқурлигини билиб олишдир. Айрим ҳолатларда уни дастурда кўрсатиб ўтилмаган, бироқ талабаларда у ёки бу қисмлари бўйича қизиқиш уйғотувчи кўшимча мавзулар бўйича ҳам ўтказилади. Бошқа ҳолатларда эса гуруҳ томонидан етарлича ўзлаштирилмаган курснинг бирон-бир мураккаб мавзулари бўйича кўшимча машғулотлар бўйича ўтказилади. Ва ниҳоят, коллоквиумлар бирон сабабга кўра охириги семинарларда жавоб бериб баҳоланмаган ёки уларда катнашмаган талабаларнинг билим даражаларини аниқлаш мақсадида ўтказилади. Бундай вазиятда коллоквиум ўтилган мавзулар бўйича ўзига хос заҳёт вазифасини амалга оширади.

Тадқиқод – семинар. Махсус семинарни ўтказишда семинар машғулотларининг ўзига хос шакли – тадқиқод-семинари қўлланилиши мумкин. Биринчи- учинчи курслар мобайнида олиб борилган семинарлар талабаларни маълум бир илмий муаммо бўйича тадқиқод ишларини олиб борувчи ёш тадқиқодчилар мактаби вазифасини бажарувчи махсус семинарга тайёрлайди. Обрўвли мутахассис томонидан ўтказилувчи махсус семинар илмий мактаб характериға эға бўлиб, талабаларни жамоавий фикрлаш ва ижод қилишға тайёрлайди. Махсус семинар давомида талабаларнинг мос равишдаги гуруҳда ишлай олиш кўникмаси, гуруҳда мўлжал ола олиши ва тўғри баҳолаши, махсус усулларни қўллай олиши муҳим ўринни эгаллайди. Якуний машғулотда ўқитувчи, қоидаға кўра, ўрганилган муаммоларнинг кейинги ривожланиши ва бу жараёнда талабаларнинг иштирокини очган ҳолда семинарлар ва талабаларнинг илмий ишларини тўлиқ обзорини амалга оширади. Бу касбға йўналтиришнинг ва дефектолог-мутахассисларнинг касбий ўзига хослигини шакллантиришнинг самарали усулларида биридир.

Тадқиқод-семинарини ташкил этишда талабаларнинг (турли курсдаги, факультетдаги, олий таълим муассасаларидаги) ҳамкорликдаги тадқиқод лойиҳаларини, бир муаммо бўйича солиштирма тадқиқодларини кучайтириш, шунингдек, амалиётчи – тадқиқодчиларнинг ўз тадқиқодларини мастер-класс кўринишида тақдимот қилишларига жалб этиш алоҳида ўринни эгаллайди.

Ташиқлот, муассаса ва х.к.да семинар. Бевосита муассаса, мактаб, болалар МТМ негизида семинар-машғулотини олиб боришнинг бир шаклидир. Бундай семинарлар тез-тез амалга оширилаверилмайди, чунки, уларға тайёргарлик жуда кўп вақтни сарфлашни талаб этади. Шу билан бирға

назарий маълумотлар ёки ушбу маълумотларни қамраб олган аниқ ўқув нашрига ссылкаси (кўрсатмаси)ни қамраб олган лаборатор (амалий) ишлар тавсифи келтирилганда назарий материалларни ўрганишни енгиллаштириш мақсадида лаборатор (амалий) машғулотларни маърузадан олдин ўтказилши мумкин бўлади.

Лаборатор (амалий) машғулотнинг мақсади реал амалий фаолият шароитда талабаларнинг бошқарилувчи билиш фаолиятини ташкиллаштиришдан иборат.

Лаборатор (амалий) машғулот тузилишига хос бўлган элементлар: кириш, асосий ва якуний қисмлардир.

Кириш қисми талабаларнинг иш топшириқларини бажаришга тайёргарлик кўришларини таъминлайди. Унинг таркибига: мавзу, мақсад ва вазифаларни баён этиш, талабаларнинг касбий тайёргарлигида унинг аҳамиятини асослаш; ушбу мавзунинг курсдаги бошқа мавзулар билан боғлиқлигини кўриб чиқиш; ишнинг назарий асосларини баён этиш; иш топшириқлари таркиби ва ўзига хосликларини тавсифлаш, уларни бажаришга ёндошувни (метод, усулларни) тушунтириш; иш натижаларига қўйиладиган талабаларни тавсифлаш; талабалар томонинг ишни бошлашга тайёргарликларини текшириш; ўқитувчи назорати остида топшириқдан бир намунани бажариб кўриш; талабалар томонидан топшириқларни бажарилишида натижаларни мустақил бошқариш бўйича кўрсатмалар бериш.

Асосий қисм талабалар томонидан топшириқларни мустақил бажаришларини назарда тутати. Иш жараёнида қўшимча тушунтиришлар; юзага келган қийинчиликларни бартараф этиш; иш натижаларини жорий назорат қилиш ва баҳолаш; талабалар саволларига жавоб бериш кабилар билан биргаликда амалга оширилиши мумкин.

Якуний қисм таркибига: машғулотнинг умумий хулосасини (ижобий, салбий) чиқариш; айрим талабаларнинг ишлари натижаларини баҳолаш; талабаларнинг саволларига жавоб бериш; талабалар иш кўрсаткичларини яхшилаш ва уларнинг билим, малакалари тизимидаги бўшлиқларни бартараф этиш бўйича тавсиялар бериш; ўқитувчи томонидан бажарилган ишларни текшириш учун талабаларнинг ҳисоботларини тўплаш; кейинги ишларни бажаришга тайёргарлик кўриш, жумладан ўрганилиши керак бўлган ўқув адабиётлар ҳақида маълумотларни баён этиш.

Машғулотларда талабалар ишини ташкил этиш шакллари: 1) фронталь, 2) гуруҳли, 3) индивидуаль.

Машғулотни фронталь шаклда ташкил этишда барча талабалар бир вақтнинг ўзида бир хилдаги топшириқни бажарадилар. Бундай шаклдаги амалий машғулотнинг одатий мисоли - талабалар томонидан мактабда

Ўқитиладиган бирон-бир фаннинг ўқув дастурини таҳлил этилишидир. Яна бир мисол талабаларнинг бири ўқитувчи, бошқалари эса ўқувчилар сифатида “дарс ўтишлари” дир. Дарснинг якунида талабалар томонидан унинг таҳлили амалга оширилади, “ўқитувчига” тавсиялар ишлаб чиқилади.

Машғулотни гуруҳли шаклда ташкил этишда битта топшириқ бир нечта кишидан иборат бўлган кичик ўқув гуруҳларида бажарилади. Икки кишилик (текширувчи - текширилувчи) ёки уч кишилик (текширувчи – ота-она - текширилувчи) гуруҳчаларда психолого-педагогик ёки логопедик текширишни ўтказиш – махсус фанлар бўйича кўпгина лаборатор ишларнинг ўтказилишининг анъанавий схемасидир.

Машғулотларни индивидуал шаклда ташкил этишда талабаларнинг ҳар бири индивидуал топшириқни бажаради. Сўнгра улар ишни бажариш тажрибаси билан ўзаро алмашадилар.

Ўқув фанларининг ўзига хосликларини ва ўқув мақсадларини инобатга олган ҳолда амалий машғулотларни ташкил этиш шакллари қуйидагилар : машқлар, тренинглар, вазиятли топшириқларни ҳал этишга қаратилган машғулотлар, аниқ топшириқларни моделлаштириш бўйича машғулотлар, ролли ўйинлар, ишга доир ўйинлар, дарслар, коррекцион машғулотлар ёки ташхисни амалга ошириш бўйича тақлидий машғулотлар, мактаб, МТМ, кузатиш бўйича махсус топшириқга эга бошқа махсус муассасалар негизида кўчма машғулотлар, дарсларни мустақил ўтказиш ва х.к.

Амалий машғулотларни ўтказишнинг айрим шакллари хусусиятларини кўриб чиқамиз.

Вазиятли-ролли ўйин қуйидагича ташкил этилади. Талабалар гуруҳи олдига дидактик, дидактик ва бошқа характердаги амалий топшириқлар қўйилади. Талабалар орасида вазифалар тақсимлаб берилади. Ўйинда иштирок этувчиларнинг ҳар бири олинган маълумотларни таҳлил қилиб чиқиши керак, ролига мос ҳолдаги ҳаракатларни тавсифлаши ва бажариши лозим.

«*Ишга доир ўйин*» Амалий машғулотни қатъий сценарий бўйича “ишга доир ўйин” шаклида ўтказиш ҳам мумкин. Бунда бошловчида (ўқитувчида) тақлид этилувчи объектни: аутизм, ақли заифлик, нутқ бузилишлари ва х.к. (бола ёки болалар ота-оналарини дифференциаль диагностика қилиш бўйича ўйинлар ҳолатида) ўйин иштирокчиларининг (тўғри ва нотўғри) турли ҳаракатларига боҳлиқ равишда ташхис қилишнинг мавжуд вариантлари, ҳар бир босқичдаги ҳаракатларнинг эталони мавжуд бўлади. Боланинг бундай ташхислари вариантлари ва ота-оналар, текширувчиларнинг психологик тавсифи учун ҳам мос ҳолдаги ҳаракатлар эталони ва қабул қилинган ечимлар бўйича янги ҳолатлар ва х.к. мавжуд бўлади. Шундай қилиб, ўйинга

тайёргарлик даврида ташкилотчи дастлабки вазиятда содир бўлиши мумкин бўлган ўзгаришларни кўра билиши, ўйин иштирокчиларига талабаларнинг реал ҳаракатлари натижасида юз берган ўзгаришлар ҳақида маълумот бериш учун доимо тайёр бўлиши лозим. Ўйинни ўйнаш учун қуйидаги методик ҳужжатлар талаб этилади:

- ўйин бошловчиси учун кўрсатмалар;
- ўйин иштирокчилари учун кўрсатмалар;
- мос равишдаги хариталар тўплами;
- керакли ҳужжатлар, дидактик материаллар, ўқув жиҳозлари,

психолого-педагогик текширув методикалари ва ҳ.к.

Аниқ вазиятларни таҳлил қилиш методи ўйин асосида таълим беришнинг илк шаклидир. Талабалар билиш жараёнларини аниқ вазиятларни таҳлил қилиш шаклида ташкиллаштириш таълим олувчиларнинг контингенти ва машғулотнинг дидактик мақсадларидан келиб чиқиб бир қатор кўринишларга эгадир. Улар қаторига “микровазиятларни” ёки маъруза давомида казус (чигаллик)ларни таҳлил қилиш, реал ҳаётда юз берган зиддиятли вазиятларни кўриб чиқиш, вазиятли муаммоларни ҳал этиш ва ҳ.к.

Олий мактаб амалиётида аниқ вазиятларни таҳлил қилиш методи тарбиявий ишларда педагогик кўникмаларни янада ривожлантириш мақсадида жуда кўп қўлланилади. Материалларни мос равишда танлашда ва машғулотни тўғри ташкиллаштиришда вазиятли топшириқлар кўргазма, машқ, илк тажрибадларни узатиш воситаси сифатида ҳам хизмат қилиши мумкин.

Таълим олувчилар уларнинг келажак фаолиятларида содир бўлиши мумкин бўлган зиддият ёки вазиятни тўлиқ тавсифига эга бўладилар. Тавсиф сўнгида уларнинг биттаси ёки бир нечтаси юзага келган зиддиятнинг ечими учун мос бўлган ҳаракатларнинг рўйхати келтирилади. Ҳаракатларнинг бундай саноғи таълим олувчиларга нафақат муаммонинг мавжуд ечимлари вариантларини “айлантириш”ни, балки уларнинг ҳар бирининг кутилмаган салбий оқибатини ва ҳ.к.ни ҳаёлан кузатиш имкониятини беради. Бошқача қилиб айтганда, таълим олувчи муаммони бир неча усулда ечиши ва ечимсиз вариантларни мақсадга элтувчи вариантлардан ажратишга ўрганади.

Кейинги сафар ўқитувчи талабаларга амалиётда кутилмаган натижаларни келтириб чиқарган, жиддий ечимни талаб этувчи у ёки бу танқидий вазиятларни таҳлил қилишни таклиф этади.

Таълим олувчиларнинг эътиборини улар келажакда меҳнат қилувчи соҳада юз берган бундай ҳолатларга қаратиш жуда ҳам фойдалидир. Улар

шунингдек, экспериментал шароитда ҳам, ўзларининг кундалик ҳуққлари бўйича нуқтаи-назарларини шаклланишида ҳам фойдалидир.

Ҳар қандай шаклдаги амалий машғулотнинг муҳим томони *машқ* ҳисобланади. Машқнинг асоси – маърузада ривожлантирилган назария бўйича ҳал этилувчи мисол ҳисобланади. Қоидага кўра, талабалар фаолияти мазмунини – топшириқларни ҳал этиш, чизмалар чизиш, тўғри тафаккур ва нутқнинг асоси бўлган илмий категория ва тушунчаларни аниқлаштиришни белгилаб берувчи аниқ кўникма ва малакаларнинг шаклланишига катта эътибор қаратилади. Машқларга мисол сифатида математика ўқитиш махсус методикаси, табиатшунослик ўқитиш махсус методикаси ва бошқа мутахассислик фанларидан амалий машғулотларда муаммо ва топшириқларни ҳал этишни кўрсатиб ўтиш мумкин. Талабалар билан машқни ечишда англаш ва тушуниш қобилиятини шаклланишига эътибор қаратиш керак бўлади.

Тренинг (инглиз тилидаги train – «ўқитиш», «тарбиялаш» деган сўздан олинган) – бу таълим беришнинг фаол методи бўлиб, тажрибали бошловчи бошқаруви остида психологик йўналтирилган гуруҳли машғулотдир. Бундай машғулотларда ҳаётдан олинган исталган одам билан содир бўлиши мумкин бўлган вазиятлар ўйналади. Тренинг инсон учун муҳим бўлган билим, кўникма ва малакаларни ривожлантириш, шунингдек, ўзини ва бошқаларни яхшироқ тушунишга йўналтирилгандир. Таълим беришнинг бундай методи кўпинча нафақат янги маълумот олиш, балки олинган билимларнинг амалда ҳам қўлланилиши талаб этилганда қўлланилади.

Назорат саволлари

1. Дефектология фани бўйича амалий машғулотларни ўтказиш жараёнини ифодаланг.
2. Дефектология фани бўйича лаборатория машғулотларни ўтказиш жараёнини ифодаланг.
3. Дефектология фани бўйича семинар машғулотларни ўтказиш жараёнини ифодаланг.

Адабиётлар рўйхати

1. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Инновационные подходы в подготовке кадров- дефектологов (монография). Т.: “Навруз”, 2014 г.
2. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Мутахассислик фанларни ўқитиш методикаси. Т.: “Fanvatechnologiyalar”, 2013 й.
3. Мўминова Л.Р. ва бошқалар. Махсус психология. Т.: “Ношир”, 2013 й.
4. Махсудова М.А. Мулоқот психологияси. - Т., 2006 й. 183 б.
5. Холмуродов Р.И., М.Ҳ, Лутфуллаев. «Замонавий ахборот технологиялари асосида ўқитиш», Т., ЎзРФА «Фан», 2003 й. 176 б.

5-МАВЗУ.

Дефектология фанларини ўқитишда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш

Режа:

1. Талабалар мустақил ишларининг мақсади, вазифалари ва ташкилий шакллари.
2. Талабаларнинг мустақил илимий тадқиқотчилик фаолияти.
3. Талабаларнинг мустақил ишлари.

Таянч тушунчалар: талабаланинг мустақил иши, реферат, назорат иши, курс иши, битирув малакавий иш, консультация (маслаҳат), продуктив, экспериментал тадқиқот, диагностика, коррекция.

Талабалар мустақил ишларининг мақсади, вазифалари ва ташкилий шакллари. Талабаларнинг мустақил илимий тадқиқотчилик фаолияти. Талабаларнинг мустақил ишлари. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш.

Олий таълим муассасасининг асосий вазифаси – “ўқиш малакаларига” ўргатиш, ҳеч бир мактаб мукамал мутахассисни етиштира олмайди: профессионал (ўз касбининг устаси) ўз фаолияти давомида шаклланади. У ўқишни, бутун ҳаёти мобайнида ўқишни билиши лозим, холос. Бу каби «ўқиш малакалари» мустақил машғулотлар давомида тобора тўлиқ ривожланади. Ўқитувчи раҳбарлигидаги мустақил машғулотлар, ўқитувчи ёрдамисиз олиб борилган мустақил ишларга қараганда талабанинг тобора самарали тайёргарлиги ва назарий материални ўзлаштириш сифати, маълум амалий кўникмаларни эгаллашини таъминлайди.

Ўқув қўлланмаларни мустақил ўқиш, маърузалар, семинар ва амалий машғулотларга тайёргарлик кўриш, одатда, фанни ўрганиш вақтининг камида 50% ини ташкил этади. ОТМ талабалари ўзлаштириши лозим бўлган билимлар ҳажми ўқитувчи билан аудитория ишларига жаратилган соталардан бир неча баробарга ортиқ. Айнан шунинг учун ҳам талабаларнинг мустақил ишлари мутахассис тайёрлаш сифатини оширишда асосий омил бўлиб қолади.

Талабаларнинг мустақил ишлари – ўқув жараёнини ташкил қилишнинг алоҳида шакли бўлиб, талабаларнинг ўқитувчининг бевосита ёрдамисиз амалга ошириладиган, муайян натижани кўзлаган, режаланган, билиш, ташкилий ва методик жиҳатдан йўналтириладиган фаолиятидир. Талабалар мустақил ишларининг асосий турлари реферат, назорат иши, курс ва бирирув малакавий

ишларни бажариш, шунингдек, диагности (ташҳис), дидактик ва бошқа кўлланмаларни ишлаб чиқиш, ижодий ишлар саналади. Бундан ташқари, талабаларнинг маъруза, амалий ва семинар машғулотида олдинги мустақил тайёргарлиги улар самарадорлигининг жиддий равишда ошишига хизмат қилади.

Талабаларнинг мустақил ишлари қуйидаги мақсадларда амалга оширилади⁹:

- 1) алоҳида мавзулар бўйича билимларни кенгайтириш ва чуқурлаштириш;
- 2) бу билимларни амалий психологик-педагогик вазифаларни ҳал қилишда кўллаш малакаларини эгаллаш;
- 3) экспериментал тадқиқот олиб бориш кўникма ва малакаларини эгаллаш;
- 4) амалий педагогик, диагностик ва коррекцион иш кўникма ва малакаларини эгаллаш;
- 5) ўз-ўзини билиш шва ўз-ўзини ривожлантириш малакаларини ривожлантириш.

Талабаларнинг ўқув-билиш фаолияти характерига кўра мустақил ишларни қуйидагича таснифлаш мумкин:

- репродуктив (ўқув материални ўзлаштириш);
 - продуктив (маҳсулдор, самарали – янги билимларни мустақил ўзлаштириш ва улардан муайян вазифа ва вазиятларни ҳал қилишда фойдаланиш).

Бажариш методига кўра аудиторияда бажариладиган ва аудиториядан ташқари мустақил ишлар фарқланади.

Талабаларнинг аудиториядаги мустақил ишлари ўқув режа ва ўқув фанининг дастури билан белгиланади, ўқув жадвали билан тартибга солинади, ўқитувчининг бевосита раҳбарлигида бажарилади ва маъруза, семинар, лаборатория машғулоти, коллоквиумлар, турли амалиётларни ўташ ва ш.к. таркибига киритилади.

Аудиториядан ташқари мустақил ишлар – ўқув, ишлаб чиқариш, илмий-тадқиқот ва мустақил таълим фаолияти турлари.

Мутахассис дефектологларни тайёрлаш жараёнида талабалар мустақил ишларининг анъанавий шакллари билан бир қаторда яқка тартибда ва гуруҳда ижодий топшириқларни бажариш кўзда тутилади. Бу каби топшириқ вариантлари қуйидагича бўлиши мумкин:

⁹ Карандашев В. Н. Методика преподавания психологии: Учебное пособие. — СПб.: Питер, 2006. — 250 с.

- логопедик текшириш альбомини тайёрлаш;
- илк, мактабгача ва кичик мактаб ёшидаги болаларни психологик-педагогик ўрганиш методикалари мажмуаларини тайёрлаш;
- таълим муассасаларида суратга олинган ёки талабаларнинг ўзлари иш ўйини тарзида иштирок этган материаллардан иборат ўқув видеофильмларини тайёрлаш;
- махсус фанлар бўйича терминологик (атамашунослик) кроссворларини тузиш;
- махсус фанлар бўйича тест топшириқларини тузиш;
- мураккаб педагогик вазиятлар ва уларни ҳал қилиш йўлларини моделлаштириш;
- педагоглар, ота-оналар ёки тарбияланувчилар билан махсус педагогика ва психология муаммоларига оид интервью ёки сўровлар ўтказиш.

Мустақил ишнинг бу каби шакллари ҳар бир талабага ўз қобилият ва қизиқишларини намоён этиш, билишга қизиқишини ривожлантириш ва ҳатто пассив, ишдан четда қоладиган талабаларни ишга жалб қилиш имконини беради.

Мустақил иш жуфтликларда ёки уч киши иштирокида бажарилганда янада самарали бўлади. Гуруҳда ишлаш мотивация ва ўзаро интеллектуал фаолликни кучайтиради, ўзаро назорат туфайли талабаларнинг билиш фаолияти самарадорлигини оширади. Шерик(лар)нинг иштироки талаба психологиясини жиддий ўзгартиради. Якка тартибда тайёрланганда талаба ўз фаолиятини тўлақонли ва тугал сифатида субъектив баҳолайди, бироқ бу хато янглиш бўлиши мумкин. Гуруҳда якка тартибда ишлаганда гуруҳда ўз-ўзини текшириш амалга оширилади, кейин ўқитувчи томонидан коррекция иши бажарилади. Мустақил ўқув фаолиятининг бу иккинчи бўғини яхлит иш самарадорлигини оширади. Мустақил ишлар даражаси етарлича юқори бўлганда талабанинг ўзи ишнинг якка тартибдаги қисмини бажариши ва уни шериги-курсдошига намоёйиш қилиши мумкин.

Мустақил иш, бир томондан, ўзининг ташкилий шакллари ва усулларига эга, бошқа томондан эса, стихияли, индивидуал характер касб этади. Мустақил ишнинг бу томони мавжудлиги айрим назариётчиларни унда ўқитувчининг иштироки минимал даражада бўлиши кераклиги ҳақидаги янглиш фикрга ундайди. Бироқ бу каби минималлаштириш ўқитувчини талабаларнинг мустақил машғулотларини ташкил қилиш ва уни амалга оширишнинг боришини назорат қилиш заруратидан холи этмайди, бу айниқса мустақил ишнинг муайян турларида ёрқин намоён бўлади.

Талабаларнинг мустақил ишни амалга оширишида ўқитувчининг иштирокига кўра у қуйидагича таснифланади:

– ўқитувчининг раҳбарлигида, бироқ унинг бевосита аралашкувисиз иш (масалан, назорат иши);

– ўқитувчининг билвосита раҳбарлигида ишлаш (унинг топшириқларини бажариш орқали);

– тўлиқ мустақил иш (ўқитувчининг бирор бир иштирокисиз ўзининг шахсий билишга қизиқишларини қондириш).

– Мустақил иш фаолиятли характерга эга, шу сабабли унинг структурасида умуман фаолият учун хос бўлган компонентларни ажратиб кўрсатиш мумкин: мотивацион бўғинлар, муайян вазифани қўйиш, бажариш усулларини танлаш, ижро бўғинлари, назорат. Шу муносабат билан мустақил ишни муваффақиятли бажаришни таъминлайдиган қўйидаги омилларни кўрсатиш мумкин¹⁰:

1. Ўқув топшириғининг мотивацияланганлиги (нима учун, нимага кўмаклашади).

2. Билиш вазифаларининг аниқ қўйилганлиги.

3. Ишни бажариш алгоритми, методи, талабанинг ишни бажариш усулларини билиши.

4. Ўқитувчи томонидан ҳисобот шакллари, иш ҳажми, уни тақдим этиш муддатларининг аниқ белгиланганлиги.

5. Консультатив ёрдам турларининг белгиланганлиги (йўл-йўриқ бериш (установка), мавзули, муаммоли консультациялар).

6. Баҳолаш, ҳисобот ва ш.к. мезонлари.

7. Назорат турлари ва шакллари (практикум, назорат иши, тест, семинар ва ш.к.).

Демак, талабанинг мустақил иши – унинг материални ўзлаштириш, уни тўлдириш ва амалий вазиятларда қўллашда ўз ижодий қобилиятларини намоён этиши.

Талабаларнинг мустақил илмий-тадқиқотчилик фаолияти

Талабаларнинг ОТМ да ўқув машғулотларининг муҳим шакли уларнинг ўқув-тадқиқот ва илмий-тадқиқот ишларида иштироки саналади. Бу иш

¹⁰ Буланова-Гопоркова М.В. Педагогика и психология высшей школы: учебное пособие. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. - 544 с.

кўпроқ курс ва битирув малакавий (диплом) ишларини бажариш вақтида амалга оширилади.

Илмий иш талабадан нафақат изланиш ва изланиш натижаларини умумлаштиришни талабэтади, балки ўз фикрини, асослари ва хулосаларини мустақил баён этиш малакасини шакллантиради. Илмий иш тадқиқ қилинадиган масалага яқка тартибда ёндашувни, талабанинг фикрлаш доираси кенглигини, унинг ўзув материални ўрганишда маъд\лум бўлиб улгурганидан узоқроққа боришга интилишини тақозо этади. Айнан илмий иш жараёнида талабанинг мустақил иши моҳияти тўлақонли намоён бўлади. Бунда нафақат матнни гапириш, балки уни тезис шаклдига кўчириш, талабалар илмий анжуманларида чиқишга тайёрланиш, маълум шароитларда эса хатто материални нашрга тайёрлашга тўғри келади. Демак, илмий ишни тайёрлаш ва илмс\мий конференцияда иштирок мустақил ишларни амалга оширишнинг ўзига хос кульминацияси саналади.

Талабаларнинг мустақил илмий-тадқиқотчилик фаолияти, одатда, реферат, курс ва малакавий битирув ишларини тайёрлаш шаклида амалга оширилади. Реферат, курс ва малакавий битирув ишларини тайёрлаш бакалавр-дефектологлар тайёрлаш ўқув режаларида кўзда тутилади.

Ўқув режада реферат ва курс ишларини тайёрлаш бўйича топшириқлар талабанинг таълим йиллари бўйича тақсимланиши белгиланади. Ишларга қўйиладиган аниқ талаблар уларни бажаришга раҳбарлик қиладиган кафедра томонидан белгиланади.

Реферат, курс ва малакавий битирув ишлари узвийлик касб этиб, мавзу талаба ва илмий раҳбарни қизиқтирган илмий ё амалий йўналишда изчиллик билан ривожлантириб борилиши мумкин. Айни вақтда талабаларнинг айрим малакавий ишлари бир-биридан нисбатан мустақил бўлиши ва турли ўқитувчилар илмий раҳбарлигида амалга оширилиши ҳам мумкин.

Реферат фан бўйичамустақил ўқув ишининг шакли бўлиб, шу ўқув фани доирасидаги у ёки бу мавзу билан батафсил танишишга йўналтирилади. Бу маълум мавзуга қаратилган ёзма иш бўлиб, фан классиклари, ҳужжатлар, махсус тадқиқотлар, статистик маълумотлар, мақолалар ва бошқа замонавий нашрларни ўрганишга асосланган ҳолда илмий ишга қўйиладиган талабларга мувофиқ тайёрланади. Материални тўплаш, уни ёзиш ва оғзаки баён қилишилмий-тадқиқот иши кўникмаларини ишлашга кўмаклашади, материални мустақил таҳлил, қайта ишлаш ва тизимлаштиришни кўзда тутаяди, танланган масала юзасидан турли нуқтаи назарларни солиштириш ва ўзининг шахсий нуқтаи назарини шакллантириш ва уни асослаш имкони юзага келади.

Рефераттайёрлаш таълим тизимида муҳим ўрин тутаяди ва матариални мустақил англаш ҳамда баён қилиш сари дастлабки қадам саналади, у

талабалардан ностандарт ғоялар ва уларни асослашни талаб этади, талабаларни ўз-ўзини такомиллаштириш ва касбий билим, малака ва кўникмаларни тўплашга ундайди. Худди шу гапларни талабалар конференцияси ва танловлари доирасида маъруза (доклад) тайёрлаш ҳақида ҳам айтиш мумкин.

Курс иши, одатда, 2-,3- ва 4- курсларда бажарилади. Курс ишларининг бу каби бажарилиши илмий-тадқиқотчилик малакалари, шунингдек, махсус педагогика ва психология соҳасида муайян психологик-педагогик муаммони ҳал қилиш малакаларининг узвий шакллантирилишини таъминлаш лозим.

Курс иши ўқув фанини ўрганишни яқунловчи босқичида бажарилади, уни бажариш давомида олинган билим ва малакалардан фойдаланилади. Фан бўйича курс иши қуёйдаги мақсадларни кўзлайди:

- махсус фанлар бўйича олинган назарий билим ва амалий кўникмаларни тизимлаштириш ва мустаҳкамлаш;
- берилган мавзу доирасида назарий билимларни чуқурлаштириш;
- илмий-методик адабиётлар, маълумотнома, меъёрий ва ҳуқуқий хужжатлардан тадқиқот ўтказиш мақсадида фойдаланиш малакаларини такомиллаштириш;
- назарий билимлардан амалий масалаларни ҳал қилишда фойдаланиш малакаларини шакллантириш;
- ижодий ташаббускорлик, мустақиллик, масъулият ва уюшқоқликни ривожлантириш;
- битирув малакавий ишни бажаришга тайёргарлик.

Курс ишлари мавзулари профессор-ўқитувчилар томонидан ишлаб чиқилади ва кафедрада муҳокама қилиниб, тасдиқланади. Курс ишлари мавзулари ўқув фанлари ишчи дастурларида тавсия этилганларга мувофиқ келиши лозим. Курс иши мавзуси талабанинг педагогик амалиёти билан, ўқишдан бўш вақтида ишлайдиган талабалар учун эса уларнинг таълим муассасасидаги бевосита иши билан боғлиқ бўлмаслиги керак.

Курс иши келгуси битирув малакавий ишнинг таркибий қисми бўлиши мумкин.

Танланган мавзу ва мазмунига кўра курс иши рефератив, амалий ёки экспериментал характерда бўлиши мумкин. Курс иши ҳажми босма 25 саҳифадаги матндан кам бўлмаслиги лозим.

Рефератив характердаги курс иши қуйидагилардан иборат:

- кириш, унда мавзунинг долзарблиги ва аҳамияти, ишнинг мақсади ва вазифалари, тадқиқот методлари (бу ўринда адабиётлар таҳлили) ёритилади;

- назарий қисм. Бунда икки бобда масаланинг тарихи, муаммонинг назария ва амалиётдаги ишланганлик даражаси адабиётлар қиёсий таҳлили воситасида келтирилади;

- хулоса, бунда хулоса ва иш материалларидан фойдаланиш имкониятларига оид тавсиялар келтирилади;

- фойдаланилган адабиётлар рўйхати;

- илова (лар).

Амалий характердаги курс иши тузилиши қуйидагилардан иборат бўлади:

- кириш, унда мавзунинг долзарблиги ва аҳамияти, ишнинг мақсади ва вазифалари, тадқиқот методлари ёритилади;

- асосий қисм, у икки бобдан иборат бўлиб, биринчи бобда ишланаётган мавзунинг назарий асослари; иккинчисида ўрганилаётган муаммонинг амалиётдаги ҳолати график, жадвал, схема кўринишида тақдим этилган статистик маълумотлар таҳлили таҳлили ва амалий тажриба, вазиятнинг бевосита тасвири воситасида ёритилади;

- хулоса, бунда хулоса ва иш материалларидан фойдаланиш имкониятларига оид тавсиялар келтирилади;

- фойдаланилган адабиётлар рўйхати;

- илова (лар).

Экспериментал характердаги курс иши:

- кириш, унда мавзунинг долзарблиги ва аҳамияти, ишнинг мақсади ва вазифалари, тадқиқот методлари ёритилади;

- асосий қисм, икки бобдан иборат бўлиб, биринчи бобда ишланаётган мавзунинг назарий асослари, масаланинг тарихи, муаммонинг назарий ва амалий жиғатдан ишланганлик даражаси; иккинчи бобда эса, экспериментал тадқиқот методикаси, экспериментнинг асосий босқичлари, обработка и анализ результатов эксперимент натижаларининг қайта ишланганлиги ва таҳлили баён этилади;

- хулоса, бунда хулоса ва иш материалларидан фойдаланиш имкониятларига оид тавсиялар келтирилади;

- фойдаланилган адабиётлар рўйхати;

- илова (лар) дан иборат.

Курс ишига умумий раҳбарлик ва унинг бажарилиши устидан назоратни тегишли фан ўқитувчиси амалга оширади. Курс иши раҳбарининг асосий вазифалари курс иши мазмуни ва уни бажариш кетма-кетлиги борасида маслаат; талабага зарур адабиётларни танлашда кўмаклашиш; курс ишини

бажаришнинг бориши устидан назорат; курс ишига ёзма тақриз тайёрлашдан иборат.

Консултациялар давомида ўқитувчи томонидан курс ишининг мақсадли ва вазифалари, унинг структураси ва ҳажми, ишлаб чиқиш ва расмийлаштириш принциплари, адабиёт билан ишлаш йўллари ва принциплари тушунтирилади, шунингдек, талабалар саволлариг ажавоб берилади. Консултациялар ўқув режада мазкур ишга ажратилган вақт ҳажми ҳисобига амалга оширилади.

Талаба курс иши устида ишни тамомлагач, раҳбар уни текширади ва ёзма тақриз билан талабага танишиш учун беради. Ёзма тақриз курс ишининг берилган мавзуга мослиги ҳақда хулоса, уни бажариш сифатига баҳо, қўйилган масалаларнинг тўлиқ ишланганлигига баҳо, талаба томонидан ижодий ёндашилганлигига баҳони ўз ичига олиши керак.

Курс ишига тақриз, уни қабул қилишни ўқитувчи ўқув машғулотларидан ташқари вақтда амалга оширади. Бу ишларни бажариш учун ҳар бир курс ишига 1 соатдан вақт ажратилади.

Зурур ҳолларда курс иши раҳбари курс иши ҳимоясини кўзда тутиши мумкин. Курс иши бўйича қониқарсиз баҳо олган талабаларга янги курс иши мавзусини танлаш ёки одингисини қайта ишлаш ҳуқуқи берилади, уни бажариш учун янги муддат тайинланади.

Битирув малакавий иш талабани бутун ўқиш даври учун якуний аттестациялаш шакли саналади, ҳам ўқитувчи, ҳам баҳоловчи вазифа бажаради. Унинг устида ишлаганда талаба курс иши бажаришда эгаллаган малакаларини намоён этиши керак.

Битирув малакавий иш битирувчининг касбий эрудицияси юқори даражасини, унинг методик тайёргарлигини, касбий фаолият кўникма ва малакаларини эгаллаганлигини аниқлаши лозим. Шунга кўра битирув малакавий ишнинг мақсади:

- назарий билим ва амалий кўникмаларни тизимлаштириш ва мустаҳкамлаш;
- билим ва амалий кўникмалардан аниқ илмий-тадқиқотчилик ва илмий-амалий муаммоларни ҳал қилишда фойдаланиш;
- мустиакл иш кўникмаларини ривожлантириш;
- материални умумлаштириш ва мантиқий баён қилиш кўникмаларини ривожлантириш;
- экспериментал тадқиқот методикасини эгаллаш.

Битирув малакавий ишни бажаришдаталаба куйидаги қобилиятларни намоиш этили талаб қилинади:

- мустақил равишда илмий-тадқиқотчилик ва илмий-амалий вазифани кўйиш, унинг долзарблиги ва аҳамитини баҳолаш;
- тадқиқот фаразини илгари суриш;
- иш мавзуси бўйича ахборотни тўплаш ва қайта ишлаш;
- олиенган материални ўрганиш ва танқидий таҳлил қилиш;
- аниқланган муаммони чуқур ва ҳар тарафлама тадқиқ қилиш;
- ўрганилаётган муаммони ҳал қилишнинг ўз вариантини ишлаб чиқиш, тавсифлаш ва асослаш;

– хулоса ва олинган натижаларни амалиётга жорий этиш юзасидан таклифларни ишлаб чиқиш, расмийлаштириш ва мантиқий асослаб бериш.

Мутахассисни якуник давлат аттестациясидан ўтказиш талабларига мувофиқ битирув малакавий иш назарий ёки эмпирик тадқиқот натижалари ёки асосланган коррекцион, дидактик ёки диагностик методика лойҳасидан иборат.

Битирув малакавий иш мавзулари фанни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари ва амалиёт эҳтиёжларига мувофиқ тарзда кафедрада ишлаб чиқилади ва ОТМ Илмий кенгаши томонидан тасдиқланади.

Талаба таклиф қилинган мавзулардан бирини танлайди, шу билан бирга ўзининг шахсий илмий-тадқиқот иши тажрибасига таяниб, мустақил равишда мавзу таклиф қилиши ва уни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқлигини асослаши мумкин.

Мавзулар ректор буйруғи билан тасдиқланади. Мавзуни ўзгартиришга фақат истисно тарзида йўл қўйилади ва ректор буйруғи билан расмийлаштирилади.

Битирув малакавий ишни талаба кафедранинг тавсияси билан ОТМ профессор-ўқитувчилари таркибидан тавсия қилинган ва тасдиқланган илмий раҳбар қўл остида бажаради.

Битирув малакавий тадқиқот устида ишлаш учун талаба қатор босқичларни кўзда тутадиган режа-график ишлаб чиқади ва раҳбар билан келишади. Бу босқичлар қуйидагича:

- касбий фаолият соҳасини белгилаш ва иш бағишланадиган муаммони аниқлаштириш;
- иш мавзусини, унинг ишчи номини ва тадқиқот фаразини шакллантириш;
- ахборот маконини белгилаш ва муамога оид адабиётларни излаш, аннотацияланган картотека тузиш, манбаларни рефератлаш. Бунда талаба мавзунинг умумий масалаларидан хусусий муаммога ёки танланган муаммони хусусий ўрганишдан унинг умумий манбаларига томон йўлни белгилаши мумкин;

- назарий тадқиқот натижаларини муҳокама қилиш, мақсад, вазифалар ва тадқиқот фаззини аниқлаштириш, ишнинг амалий қисми учун вазифаларни белгилаш;
- экспериментал база, методикаларни аниқлаш ва экспериментининг боришини режаалаштириш;
- экспериментал тадқиқот ўтказиш ва натижаларни тўплаш, таҳлил ва талқин қилиш;
- битирув малакавий тадқиқот номини (зарар ҳолларда) коррекциялаш, иш матнини ёзиш ва раҳбар томонидан текширишилиши;
- ишни, иловаларни, иллюстратив материални расмийлаштириш;
- ишни тақризчига тақдим қилиш, тақриз билан танишиш;
- ҳимоя учун чиқиш (маъруза) ни тайёрлаш, зарур ҳолларда уни апробациялаш (синовдан ўтказиш – дастлабки ҳимоя қилиш).

Режа-график мажбурий меъерий ҳужжат саналади, раҳбар томонидан имзоланади, мутахассис тайёрловчи кафедра мудини томонидан имзоланади. Режа-график битирув малакавий ишга, сарварақдан кейин қўшиб тикилади.

Раҳбар ишнинг бажарилишини қисмлар бўйича ва яхлит текширади, ишнинг графика мувофиқ бажарилишини назорат қилади ва кафедранинг битирувчи талаба ишининг аҳволи ҳақида мунтазам хабардор қилиб боради.

Малакавий иш раҳбари талабага ишни тайёрлаш ва ёзиш даврида назарий ва амалий ёрдам беради, иш структураси, мазмуни ва уни расмийлаштириш, адабиётларни танлаш ва ш.к. юзасидан тасвиялар беради. Бундан ташқари, раҳбар асослаш, композиция, услуб ва ш.к. ларга оид камчиликларни, уларни бартараф қилиш йўллари кўрсатиб, маслаҳатлар беради.

Битирув малакавий ишни талаба мустақил бажариши ва барча зарур ҳужжатларни расмийлаштириши, жумладаннамойиш қилинадиган материални тайёрлашини назарда тутиш лозим. Мавзунинг назарий ва методик жиҳатдан тўғри ишлаб чиқиш ва ёритиш, унинг сифати ва мазмуни учун жавобгарлик тўлиғича талабанинг зиммасидадир.

Тугалланган иш раҳбарга топширилади, раҳбар уни ўқиб чиққач, имзолайди ва ёзма хулоса беради. Раҳбарнинг хулосаси асосида кафедра талабани ҳимояга қўйиш ҳақида қарор қилади. Кафедра мудирини талабани ҳимояга қўйиш мумкин эмас, деб топса, масала раҳбарнинг мажбурий иштирокида кафедра йиғилишида кўриб чиқилади ва баённома расмийлаштирилади.

Буйруқ билан ҳимояга қўйилган битирув малакавий иш тақризга юборилади. Тақризчи сифатида, одатда, тадқиқот базаси саналган таълим

муассасининг етакчи мутахассисларидан бири, шунингдек, тадқиқот муаммоси бўйича эксперт саналган ОТМ профессор-ўқитувчиси жалб қилинади. Тақризчилар таркиби кафедра мудирининг томонидан тасдиқланади.

Тақризни олган, талаба илмий раҳбари билан биргаликда тақризчининг эътирозларига жавоб тайёрлиши, зарур ҳолларда ишга тегишли тузатиш ва тўғрилашлар киритиши керак бўлади.

Тақризчи томонидан ишда жиддий камчиликлар аниқлангани ҳолда улар бартараф этилгач, кафедра уни қайта тақризга юборишга ҳақли.

Кафедра мудирининг раҳбар тақризи ва/ёки дастлабки ҳимоя натижалари ва/ёки тақризчилар эътирозларига асосан талабани битирув малакавий ишни ДАК да ҳимоя қилишга қўйиб бўлмайди, деб ҳисобласа, бу масала муаллиф ва раҳбар иштирокида кафедра йиғилишида кўриб чиқилади.

Ҳимояга қўйилган битирув малакавий иш раҳбар хулосаси ва тақриزلар билан ДАК га ҳимояга юборилади.

Битирув малакавий иш, одатда, қуйидагича структураларга эга: кириш, назарий қисм (биринчи боб), экспериментал тадқиқот (иккинчи қисм), психологик-педагогик тавсиялар (учинчи боб).

Кириш қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги асосланади, унинг мақсади, вазифалари белгиланади, предмети, объекти қисқача тавсифланади, тадқиқот фарази шакллантирилади ва амалдий аҳамияти акс эттирилади. Бундан ташқари, кириш қисмида иш бобларининг қисқача тавсияи келтирилади.

Тадқиқот мавзусининг долзарблигини асослаш назарий манбалар, ижтимоий ривожланиш тенденциялари ва касбий амалий фаолият реалаялари асосида амалга оширилади. Тадқиқот долзарблигининг исботи ванатанимиз ва хориж олимларининг ўрганилаётган муаммога катта эътибор қаратиши, шунингдек, етарлича йритилмаган ва аниқлаштиришни илаб этадиган саволларнинг мавжудлиги бўлиши мумкин. Қўйилган муаммонинг ечими касбий соҳадаги фаолият, муайян муассасалар ишини такоиллаштириш учун аҳамият касб этиши ҳам бўлиши мумкин.

Битирув малакавий иш мақсади қўйилган муаммони ечишдан иборат. У қуйидагича шакллантирилиши мумкин: қандайдир психик-жисмоний нуқсон хусусиятларини ўрганиш, унинг бола ривожланишига таъсирини аниқлаш, ташҳис, ўқув-тарбиявий, коррекцион методика, технология ишлаб чиқиш, уларнинг самарадорлигини ўрганиш ва ш.к.

Тадқиқот вазифалари унинг мақсадини аниқлаштирилади ва бажариш кетма-кетлигини белгилайди. Одатда, битирув малакавий ишда қуйидаги вазифалар қўйилади:

- ўрганилаётган муаммога доир назарий манбалар таҳлили;

- ўрганилаётган ҳодисанинг долзарб ҳолати, шунингдек, эҳтимол, унинг кейинги ривожланиш истиқболлари ва сабабларини аниқлаш;
- экспериментал базани белгилаш;
- тадқиқот методларини танлаш;
- эмпирик тадқиқот ўтказиш;
- амалий тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти сифатида синалувчиларнинг муайян сайланмаси, умуман ҳодиса ё унинг айрим томонлари ривожланиши ва намоён бўлишининг қонуниятлари ва жараёни бўлиши мумкин. Ҳар қандай ҳолатда тадқиқот объекти танланган мавзу ва иш муаммосига мувофиқ келиши лозим.

Тадқиқот предмети ишнинг мавзуси ва аобъектига қатъий мувофиқ ва аниқ белгиланиши керак. БМИ предмети сифатида у ёки бу ҳодисанинг хусусиятлари, структуравий компонентлари, уни ўрганиш, уни ташхислашнинг йўллари ва методлари, ўқув-тарбиявий чора-тадбирлар, психологий-педагогик, коррекцион чораларшунингдек таъсир самарадорлигини оширадиган шароитлардан иборат бўлиши мумкин.

БМИ амалий аҳамияти унинг муаммони ҳал қилиш, тадқиқот натижалари амалиётда кўрсата оладиган аниқ ёрдамда ўз ифодасини топади. Одатда, ишнинг амалий аҳамиятини ўрганилаётган ҳодисанинг аниқланган хусусиятлари ва ишлаб чиқилган тавсиялар ташкил этади.

Тадқиқотнинг назарий қисми биринчи бобда (зарур ҳолларда икки бобда) тақдим этилиши керак. Унда ватанимиз ва хориж олимларининг ишлари таҳлили ва талқини, ўрганилаётган муаммога турли ёндашувларнинг ўзига хосликлари, унинг умумий проблематикада тутган ўрни ва аҳамияти, ҳал қилинмаган, заиф ёритилган ва аниқлаштиришни талаб қиладиган масалалар баён қилинади. Унинг аналитик йўналганлигини кучайтириш учун материални турли асосларга кўра тизимлаштириш, умумлаштириш ва таснифлаш тавсия этилади. Масалан, масалан итарихий контекстда ўрганиш, турли мактаб ва оқимларга мансуб тадқиқотчилар, маҳаллий ва жоридж олимлари нуқтаи назаридан ўрганиш ва ш.к.

БМИ нинг сифатли бажарилиши камида 50 та назарий манбани ўрганишни талаб этади, улар орасида мутахассислар монографиялари ва илмий мақолалар (улар адабиётларнинг асосий қисмини ташкил қилиши), дарслик ва ўқув қўлланмалар, луғат ва маълумотнома (справочник) лар бўлиши керак. Нафақат хориж, балки мадбурий тартибда маҳаллий тадқиқотчилар ишлари келтирилиши лозим.

Матнда, ўрганилган адабий маълумотларга ҳаволалар билан бир қаторда, БМИ муаллифининг нуқтаи назари, позицияси, шарҳи акс эттирилиши ва асосланиши лозим.

БМИ биринчи боби ўрганилаётган муаммонинг алоҳида жиҳатларини акс эттирган камида икки параграфни ўз ичига олиши керак. Ҳар бир параграф мантиқий асосланган худосалар, масала моҳиятининг қисқача баёни билан тугалланади. Боб охирида тадқиқот муаммосининг ишланганлик даражаси, уни ўрганишнинг асосий йўналишлари, унинг долзарблиги ва ш.к. ҳақида хулоса келтирилади. Биринчи боб юзасидан хулосалар экспериментал амалий тадқиқот асосланишини ўз ичига олиши керак.

Аналитик шарҳ матнига қуйидаги талаблар қўйилади: ахборотнинг тўлиқ ва ишончлилиги; ахборотга танқидий баҳонинг мавжудлиги; структура мантиқийлиги; композицион яхлитлик; хулосаларнинг асосланганлиги; баённинг аниқ ва лўндалиги.

БМИ иккинчи бобби экспериментал тадқиқот натижаларини ўз ичига олади. Одатда, у 3 параграфга бўлинади. Бу ҳолда биринчи параграфда синалувчилар таркиби, уларнинг кенгайтирилган тавсифини (сони, ёши, жинси, ижтимоий мақоми, ҳолати хусусиятлари ва ш.к.) келтириш мақсадга мувофиқ. Иккинчи параграфда экспериментал тадқиқотнинг бориши, шакллари ва методларини (қаерда, қачон ва қай муддатларда, яқка ё гуруҳ тартибида ўтказилгани, фойдаланилган методлар ва аниқ экспериментал методикалар) тавсифлаш ва асослаш, қўлланган методларнинг БМИ мақсад ва вазифаларига мувофиқлигини исботлаш керак. Тадқиқот ўтказиш учун зарур кўргазмали ва матн материали кўп жой талаб этса, уларни иловаларда бериш тавсия этилади. Параграф матнида методикаларнинг умумий тавсифи ва иловага ҳавола, библиографик манбалар келтирилади.

Учинчи параграф эмпирик тадқиқот натижаларининг миқдор ва сифат таҳлилига бағишланиши мумкин. Муаллиф, масалан, тадқиқот давомида синалувчилар ўзини қандай тутганини тавсифлайдиган натижалар баённомаларидан мисоллар келтириши, аниқланган фактларни тушунтириши лозим. Олинган натижаларни миқдорий қайта ишлашнинг тадқиқот натижалари ва хулосаларнинг ишончлилиги ва асосланганлигини тасдиқловчи махсус методлардан фойдаланиш тавсия қилинади. Натижаларни график, диаграмма, жадвал ва ш.к. кўринишда тақдим қилиш мақсадга мувофиқ.

Иккинчи боб ва унинг таркибидаги параграфлар ҳам қилинган ишларни қисқача умумлаштирувчи хулоса билан тугалланиши керак. Хулосалар тадқиқотда қайси қоидалар ўз тасдиғини топгани, ўрганилаётган ҳодисанинг қайси янги хусусиятлари аниқланганини кўрсатиб бериши лозим. Айни вақтда

тадқиқот натижалари ва хулосаларидан муайян вазифаларни ҳал қилишда қандай фойдаланиш мумкинлигини таъкидлаш керак.

Учинчи бобда синалувчилар билан коррекцион иш йўллари ва воситалари келтирилиши, ёрдамнинг бу шакллари самарадорлиги экспериментал исботланиши ва фаолияти кўрсатилган муаммоларни ҳал қилиш билан боғлиқ мутахассилар учун тавсиялар берилиши мумкин.

Унда талаба болаларни психологик-педагогик ташҳислашни, улар билан олиб бориладиган ўқув-тарбиявий ва коррекцион ишларни, оила, маҳалла ва жамоатчилик билан ҳамкорликни такомиллаштириш, таълим муассасаси иш сифати ва натижалигини ошириш юзасидан таклифлар ишлаб чиқади. Барча таклиф ва тавсиялар амалий аниқ характерда бўлиши, уларнинг амалда қўлланишини таъминлайдиган ишланма даражасига етказилиши керак. Муайян чора-тадбирларни ишлаб чиқиш учун ўрганилаётган муаммонинг назарий тадқиқи, мавжуд илғор маҳаллий ва хорижий тажриба, шунингдек иккинчи бобда келтирилган экспериментал тадқиқот маълумотлари асос вазифасини ўтайди.

Хулосада тадқиқот натижалари келтирилади. Қўйилган муаммони илмий-назарий ва экспериментал-амалий ўрганиш асосида унинг долзарблиги таъкидланади, мақсад ва вазифаларнинг ҳал этилганлик даражаси кўрсатилади, ишчи фараз тасдиқланади ё инкор этилади, ишнинг амалий аҳамияти (муаллифнинг муаммони ҳал қилишга ҳиссаси) баҳоланади. Зарур ҳолларда янада чуқур ишлашни талаб этадиган масалалар доираси, муаммони ўрганиш истиқболлари белгиланади.

Хулосада кириш ёки асосий қисмнинг мазмунини такрорлашга йўл қўйилмайди.

Адабиётлар рўйхати БМИ мавзусига мос келиши, турли нашрларни ўз ичига олиши керак. Адабиётлар рўйхати муаллифлар сарлавҳаси (муаллифлар Ф.И.О.) ёки асосий номланишларнинг қатъий алифбо тартибида тузилади. Рўйхат фойдаланилган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлардан бошланади, кейин нашр қилинган ўқув-методик адабиёт, журнал мақолалари, ниҳоясида интернет манбалари келтирилади. Нашр йили ва жойи, саҳифалар сони албатта кўрсатилади, бунда чиқиш маълумотлар соҳасида библиографик талабалар билан белгиланган қисқартишларга йўл қўйилади. Рўйхатни расмийлаштиришда шу талабларга таяниш тавсия қилинади. Адабиётларнинг тартибланган рўйхати араб рақамлари ва нукта билан тартиб рақамланади.

Ишни тамомлагач, айниқса, асосий қисм матнини ёзишда адабиётлар рўйхати тўлдирилган бўса, матндаги ҳаволаларнинг кўрсатилган нашрнинг адабиётлар рўйхатидаги рақамга мослиги қўшимча текширилади.

Иловада БМИ матни билан бевосита боғлиқ бўлмаган жадваллар, график ва схемалар, шунингдек, эксперимент баённомалари, олиб борилган дарс ва машғулотлар тавсияи, синалувчиларнинг расмлари ва бошқа, муаллиф матнда келтириш зарур деб топмаган, материал келтирилиши мумкин. Шунингдек, иловада глоссарий берилиб, унда ишда қўлланган асосий тушунча ва терминлар келтирилади.

Бундан ташқари, ишга ўзбек, рус ва инглиз тилларида аннотация тайёрланиб, унда ишнинг мақсади ва қисқача мазмуни келтирилади.

Битирув малакавий иш учун баҳо давлат аттестация комиссияси аъзолари, битирув малакавий иш раҳбари ва тақризчилар муҳокамаси ва уларнинг фикрини мувофиқлаштиришдан кейин коллегия асосда қўйилади. Битирув малакавий ишни баҳолаш ишнинг ўзини ва унинг ҳимоясини баҳолашдан иборат, бундан ташқари, талабанинг таълим даврида олинган билим, малка ва кўникмаларни долзарблаштириш даражаси, бўлажак дефектологнинг касбий аҳамиятли муаммоларда ўз нуқтаи назарини белгилаганлиги эътиборга олинади.

Битирув малакавий иш учун сифатини баҳолашда унинг даражаси инобатга олинади. Иш амалий йўналишда инновацион характерда бўлиши, тадқиқ қилинаётган муаммога амалий ёки илмий ҳисса элементларини ўз ичига олиши лозим. Баҳонинг холис бўлиши учун ҳар бир қисм (боб) мазмуни талаба томонидан муаммонинг қўйилганлиги, асосий тушунчаларнинг аниқлаштирилгани, таснифлар ва уларнинг белгилари ишлаб чиқилганлиги, салбий ҳодисалар сабабларининг аниқлангани, муаммони ҳал қилишнинг асосий йўллари белгилангани, турли нуқтаи назарлар умумлаштирилгани, тизимларгани ва таҳлил қилинганлиги, алоҳида позициялар танқиди, амалий характердаги таклифлар киритилгани нуқтаи назардан таҳлил қилинади. Битирув малакавий иш ҳимоясини баҳолашда талаба маърузасининг сифатига, яъни унинг:

- ўрганилаётган муаммо асосини ташкил этадиган назарий қоидаларни соддалаштирмасдан ва кундалик тушуниш ҳамда жонли сўзлашув тилида изоҳлашга ўтмасдан аниқ ифодалаб бера олиши;

- ўрганилаётган психик-физиологик нуқсоннинг иккиламчи нуқсонлар ва қодиқли соҳалар билан яхлит манзарасини қайта яратиш ва тасаввур этишга қодир экани;

- психик-жисмоний нуқсонни, психологик ҳодисани бошқа ижтимоий жараёнлар билан боғлай олиши, уларнинг ҳаётий тажрибага таъсирини белгилай олиши;

- муаммога ўз ёндашувини, олинган натижаларни етарли даражада аниқ шакллантира, асосли баён қила олишига эътибор қаратилади.

Талаба битирув малакавий иш ҳимоясида «қониқарсиз» баҳо олса, у қайта ҳимоя қилиш ҳуқуқи билан университетдан чиқарилади. Бир марта қайта ҳимояга йўл қўйилади.

Талабалар мустақил ишларини ташкил қилишда ўқитувчининг консултацияси

«Консултация» латинча *consultatio* — кенгаш, муҳокама сўзидан олинган. Консултация талабалар мустақил ишларига раҳбарликнинг асосий шакли бўлиб, кўпроқ индивидуал характерга эга зарур ҳолларда, жумладан, фан бўйича оралик, якуний назоратлар олдидан гуруҳда консултациялар ўтказилиши мумкин.

Талабаларнинг илмий-тадқиқот: курс ва битирув малакавий иши юзасидан консултациялар тобора қимматлидир. Улар индивидуал машғулот характерини касб этади. Индивидуал ёки гуруҳда консултация савол-жавоб шаклида ўтиб, ўқитувчи шунчаки талабалар сўраган ахборотни маълум қилмасдан, балки суҳбат ё илмий мунозара тарзида, эркин вазиятда ўтса, талабалар фикр билдиришга чўчимаса ва ўзини тўлақонли иштирокчи сифатида ҳис қилса янада натижаларини кўради.

Консултация ўтказишнинг педагогик тўғри йўлини танлаш учун талабалар берган саволлар характеридан келиб чиқиш лозим. Бу саволларни қуйидаги асосий гуруҳга бўлиш мумкин¹¹:

- мустақил ишни ташкил қилиш ва методикасига оид;
- қўшимча адабий ва бошқа манбаларни аниқлаштиришга йўналтирилган;
- у ёки бу илмий маълумотларни, илмий-назарий қоидаларни, янги тушунчаларни, вазифаларни ҳал қилиш методларини аниқлаштириш билан боғлиқ;
- методологик характердаги, яъни мазкур фан соҳасидаги фаолиятни ташкил қилиш мантиқи, методлари ва воситалари билан боғлиқ.

М.Я.Виленский, П.И.Образцов, А.И.Уманнинг таъкидлашича, талабага ҳамма вақт ҳам батафсил, тугал жавобни бериш керак эмас. Қай типдаги савол берилганига боғлиқ ҳолда ўқитувчининг жавоби ҳам тўлиқ бўлиши керак. Ҳамма вақт керак эмас, студенту исчерпывающий ответ. Унутмаслик керакки, мутлақо тайёр ҳолда эмас, балки мустақил ишлаш натижасида эгалланган билимлар ёрқин ва мустаҳкам бўлади.

Мустақил ишни ташкил қилиш ва унинг методикасига оид саволларга тугал жавоб бериш мақсадга мувофиқ. Талабаларни ўз иш режасини қандай

¹¹ Виленский М.Я., Образцов П.И., Уман А.И. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе. Педагогическое общество России. -М., 2004. - С.149.

тузиш, вақтни тўғри тақсимлаш, бажариладиган ишларниг устуворлиги ва кетма-кетлигини аниқлаш, ишда нималарга эътибор бериш лозимлигига ўргатиш муҳим.

Талабаларни адабиётлар билан ишлаш методларига, ишда асосий ғоя ва қоидаларни аниқлаш, бир неча манбадан олинган маълумотларни тизимлаштириш, умумлаштириш методларига ўргатиш керак. Индивидуал консультациялар ўрнини бу ўринда ҳеч бир иш шакли боса олмайди, зеро фақат талаба билан шахсий мулоқотдагина, талабанинг адабиётлар билан ишлаш хусусиятларини, мавжуд хато ва камчиликларини тушунибгина, унинг муваффақиятсизлиги сабабларини аниқлаш мумкин. Муҳими талабаларга зарур адабиётларни қандай излаш, интернет билан қандай ишлашни ўргатиш. Шунингдек, оларни расмийлаштириш, библиография тузиш қоидалари ҳам тушунтирилади.

Худи шу тарзда тадқиқотни олиб бориш босқичлари, унинг зарурий таркибий қисмлари ва бу фаолиятни ташкил қилиш тамойиллари тушунтирилади.

Тавсия қилинадиган адабиётлар ва қўшимча манбаларга доир саоллар ҳам ўқитувчининг тугал жавобини талаб қилади, чунки ўқитувчи талабани ишни бажариш давомида ўрганилиши зарур бўлган фундаментал ишлар, шунингдек, замондошлар тадқиқотчиларнинг асосий асарлари борасида хабардор қила олади. Бу каби ахборотни ахборот-ресурс марказларидан ё интернетдан ҳамма вақт ҳам топиб бўлмайди.

У ёки бу илмий маълумотлар, илмий-назарий қоидалар, янги тушунчаларни аниқлаштиришга оид саволларга кўп ҳолларда тайёр, қолаверса мукамал жавоб бериш тавсия этилмайди. Талаба тавсия қилинган маълумотнома ва илмий-методик адабиётларни ўқиганига, унинг саволи ишга совуққонлик билан ёнлашиши, мустақил ишлашни хоҳламагани билан эмас, балки тушунишдаги қийинчиликлар билан боғлиқлигига ишонч ҳосил қилиш лозим. Бу ҳолда тушунтиришни ўрганилган адабиётга таянган, тадқиқотчининг қарашларини изоҳлаган ҳолда олиб бориш керак. Талабага уни мустақил ҳулосаларга ва адабиётлар билан кейинги мустақил ишлашга олиб келадиган даражада ва керакли ахборотни бериш энг яхши вариант бўлар эди.

Ниҳоят, методологик характердаги саволларга энг кўп эътибор қаратиш талаб этилади. Айнан шу саволлар талабанинг кейинги фаолиятини, унинг муваффақияти ёки омадсизликларини белгилайди. Айни пайтда бу саволларни ёритиш тобора мураккаб саналади, зеро улар талабанинг дунёқараши билан боғлиқ бўлиб, узок муддат изчил ишлашни талаб этади. Табиийки, талабага шунчаки ахборот бериш, методологик қи ёд олишни талаб қилиш умуман етарли бўлмайди. Консултациянинг бу варианты олий таълим мақсадларига

мос келмайди, талабанинг танқидий ва ижодий тафаккурини ривожлантирмайди, унинг шахсини шакллантирмайди, пировардида материалнинг тўлиқ ва қатъий ўзлаштирилишини таъминламайди. Методологик қоидадар талабанинг шахсий эътиқодига айланиши жуда муҳим, бунга эса мантиқий фактларни, амалий мисолларни келтириш ва эмоционал жалб қилиш йўли эришиш мумкин. Бундан ташқари, бу ҳолда ҳам энг яхши вариант талабанинг талаб этиладиган хулосаларга мустақил равишда келиши саналади.

Назорат саволлари

1. Талабалар мутақил ишларининг мақсади, вазифалари ва ташкилий шакллари айтиб беринг.
2. Талабаларнинг мустақил илимий тадқиқотчилик фаолияти ифодаланг.
3. Талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этиш методикасини айтиб беринг.

Адабиётлар рўйхати

1. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Инновационные подходы в подготовке кадров- дефектологов (монография). Т.: “Навруз”, 2014 г.
2. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Мутахассислик фанларни ўқитиш методикаси. Т.: “Fanvatexnologiyalar, 2013 й..
3. Мўминова Л.Р. ва бошқалар. Махсус психология. Т.: “Ношир”, 2013 й.
4. Махсудова М.А. Мулоқот психологияси. - Т., 2006 й. 183 б.
5. Холмуродов Р.И., М.Ҳ, Лутфуллаев. «Замонавий ахборот технологиялари асосида ўқитиш», Т., ЎзРФА «Фан», 2003 й. 176 б.

6-МАВЗУ.

Махсус фанларни ўқитишда ўқитувчи ва талабаларнинг педагогик мулоқоти. Педагогик мулоқот моҳияти ва педагогик мулоқот турлари

Режа:

1. Педагогик мулоқот педагогик жараён сифатида.
2. Педагогик мулоқотнинг моҳияти ва унинг вазифалари.
3. Педагогик мулоқот турлари.

Таянч тушунчалар: Педагогик мулоқот, модель, ҳиссий-корригирловчи,

Мулоқот педагогика фанининг асосий муаммоларидан саналади. Мулоқот таълим ва тарбия, шахсни ривожлантириш вазифаларини ҳал қилишда асосий восита саналади. У мақбул психологик муҳит, таълим-тарбия жараёнининг оптимал ҳолати ва педагогик мақсадларга эришишга йўналтирилади.

Педагогик мулоқот шахслараро мулоқотнинг ўзига хос шакли бўлиб, ўзининг характерли хусусиятларига эга бўлиб, айти пайтда инсонлараро ўзаро таъсирнинг шакли саналмиш мулоқотга хос, коммуникатив, интерфаол ва перцептив компонентлардан иборат бўлган умумий психологик қонуниятларга бўйсунди.

Педагогик мулоқот педагогик жараёни амалга оширишнинг асосий шакли бўлиб, унинг маҳсулдорлиги, биринчи галда, таълим мақсадлари ва кадриятлари, демак, уларга эришиш учун зарур бўлган мулоқот билан белгиланади. Тилга олинган кадрият ва мақсадлар мулоқотнинг барча қатнашчилари томонидан мазкур жараёнда индивидуал хулқ-атворнинг императиви сифатида қабул қилиниши талаб этилади.

Шундай қилиб, педагогик мулоқот - таълим олувчилар ва педагоглар ўртасидаалоқаўзаро тушуниш ва ўзаро таъсирни ташкил қилиш, йўлга қўйиш ва ривожлантириш билан боғлиқ кўпқиррали жараёндир.

Шу боис ҳам бўлажак ўқитувчи педагогик мулоқотни тўғри ва самарали ташкил қилиши учун мулоқотнинг мақсади ва мазмунини англаб етиши, унинг воситалари, вазифалари, шакл ва услубларини, умумий тузилиши ва турли моделларини билиши талаб қилинади.

Педагогик мулоқотнинг мақсади таълим берувчининг таълим олувчига ижтимоий, касбий ва ҳаётий тажрибани (билим, кўникма ва малакаларни) узатишидан иборат. Айтин мулоқот таълим олувчининг ҳамда, таълим берувчининг индивидуаллиги, янгисифат ва хусусиятлари юзага келиши ва ривожланишига кўмаклашади. Фақат педагогик мулоқот жараёнидагина

таълим олувчиларга умумий ва касбий маданият, ҳаётий мақсад ва кадриятлар тизими, ахлоқий-маънавий меъёр ҳамда тамойилларни сингдириш мумкин.

Педагогик мулоқот мазмуни, аввало, ахборот алмашишдан иборат бўлиб, у ўқитувчи томонидан таълим олувчилар билан ўзаро тушуниш ва ўзаро муносабатларни ташкил қилишга йўналтирилади. Бунда педагог турли коммуникатив воситалардан фойдаланади. Мулоқот - жуда мураккаб, кўп қиррали ва кўп предметли ижтимоий-психологик феномен. У ўз йўналганлиги ва ички мазмунига кўра ранг-баранг. Педагогик мулоқот мазмунини мулоқот предметини, аниқроғи унинг нима ҳақда эканини таҳлил қилибгина англаш мумкин бўлади.

Педагогик мулоқот воситаларини таълим жараёнида тақдим этиладиган ахборотни кодлаш, узатиш, қайта ишлаш ва шифрдан чиқариш сифатида тушуниш ва таърифлаш мумкин. Мулоқот воситалари инсоннинг мулоқот мазмунини амалга ошириши, унинг мақсадига эришишини таъминловчи воситалар.

Педагогик мулоқотни реализациялаш, танланган воситалар орқали унинг мақсадлари ва мазмунига эришиш шу мулоқотнинг вазифалари (функциялар)нинг маълум йиғиндисини амалга ошириш йўли билан таъминланади. Шу вазифаларни бажариш давомида таълим-тарбия жараёни олдига қўйилган вазифаларни ҳал қилиш учун зарур педагогик шароитларни яратиш бўлган таълим олувчилар ва педагогнинг ўзаро таъсири рўй беради. Педагогик мулоқотнинг вазифалари йиғиндисининг умумий кўриниши 1-расмда ўзининг ёрқин ифодасини топган.

Педагогик жараён субъектлари ўзаро таъсирининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- конструктив, билимлар мазмунини, муайян ўқув фанининг амалий аҳамиятини муҳокама қилиш ва тушунтириш чоғида ўқитувчи билан таълим олувчиларнинг педагогик ўзаро таъсирини таъминлаш;

- педагогик мулоқотнинг ташкилий вазифаси ўқитувчи ва таълим олувчиларнинг ўзаро хабардорлиги ва ўқув-тарбия жараёни муваффақияти учун умумий жавобгарлиги асосидаги ҳамкорликдаги ўқув фаолиятини мақсадли ташкил қилишдан иборат;

- коммуникатив-рағбатлантирувчи вазифа ўқув-билув фаолиятининг турли (якка тартибдаги, гуруҳли, фронтал) шакллари бирлаштириш, педагогик ҳамкорликни таъминлаш мақсадида ўзаро таъсир ва ўзаро ёрдамни ташкил қилишда намоён бўлади. У таълим олувчиларнинг муайян машғулотда ёки фанни ўзлаштириш давомида нимани билиб олиши, тушуниши, нималарга

ўрганиши кераклигиҳақида хабардорлигини шакллантиришга йўналтирилади;

1-расм. Педагогик мулоқотнинг асосий вазифалари.

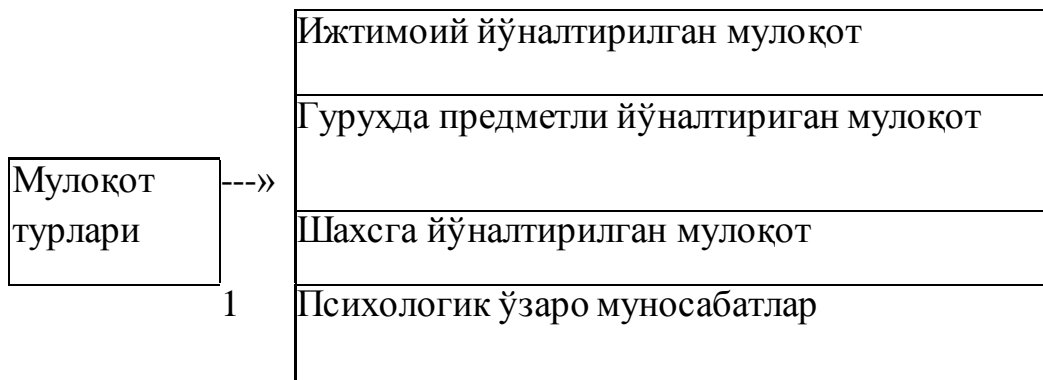
- педагогик мулоқотнинг ахборот-ўргатувчи вазифаси ўқув фанининг таълим олувчининг бўлажак касбий фаолият тизимидаги ўрнини ва унинг ишлаб чиқариш билан алоқасини кўрсатишга хизмат қилади. У таълим олувчининг дунёни тўғри тушуниши ва ижтимоий ҳаётга муносабатини шакллантиришга мўлжалланган бўлиб, ўқувмашғулотларининг ахборот сифими ҳаракатчанлигини ва материални, таълим олувчиларнинг кўргазмали-ҳиссий соҳаларига таянган ҳолда, ҳиссиётли баён қилиш билан бириккан тўлиқлигини таъминлайди;

- ҳиссий-корригирловчи вазифа таълим жараёнида ўқув фаолияти турларини алмашлашда «очиқ истиқболлар» ва «ғолибона» ўқитиш тамойилларини амалга оширишдан иборат. Бу вазифа ўқитувчи билан таълим олувчи ўртасида ишончга асосланган муносабатлар ўрнатилиши ва унинг ёрдамида таълим- тарбия жараёни сифатини оширишни таъминлайди;

- педагогик мулоқотнинг назорат-баҳолаш функцияси педагог ва таълим олувчининг ўзаро назоратини ташкил қилишдан иборат. Бу таълим-тарбия жараёни ёки унинг маълум босқичи натижаларини биргаликда муҳокама қилиш, унга ўз-ўзини назорат ва ўз-ўзини баҳолаш асосида баҳо беришни кўзда тутди.

Инсонларнинг биргаликдаги фаолият мақсади, вазифалари ва характериға кўра, ташкил этилиши ва ўзаро муносабатларнинг шаклланган тизимиға кўра мулоқотнинг бир неча тури фарқланади.

2-расмда мулоқот турларининг А.А.Леонтьев таклиф этган таснифи келтирилди:

2-расм. Мулоқотнинг асосий турлари

1. Ижтимоий йўналтирилган мулоқот шакллари (маъруза) нотикнинг маълум аудиторияға қартилган нутқи саналади. Бунда маърузачи жамият вакили сифатида намоён бўлади. У кишиларни бевосита ижтимоий фаолликка ундайди, тингловчиларни маълум ижтимоий аҳамиятли ғоя, вазифа ва ш.к.ларатрофида бирлаштиришға интилади, ижтимоий ўзаро таъсир учун фон ҳозирлайди, ғояларни шаклантиради, кишиларнинг эътиқодига таъсир ўтказади.

2. Гуруҳда предметли йўналтирилган мулоқотда ишлаб чиқариш муносабатлари биринчи ўринға чиқади. Бундай мулоқотдан мақсад - мулоқот қатнашчиларининг биргаликдаги меҳнат, ўқишда жамоавий ўзаро таъсирини ташкил қилишдир.

3. Шахсға йўналтирилган мулоқот таълим-тарбия жараёни субъектларининг шахсий вазифаларни, жумладан, биргаликдаги фаолият жараёнида ҳал қилишға қаратилган ўзаро мулоқотида ўз ифодасини топади.

4. Психологик ўзаро муносабатлар мулоқотнинг алоҳида турини ташкил этиб, бунда ўзаро муносабатлар инсон учун субъектов тарзда марказдатуради. Унда баъзан мазкур муносабатлар ортида ижтимоий муносабатлар тургани фаҳмланмайди ҳам.

Ўқитувчи касбига муҳим талаблардан бири мазкур касб эгасининг аниқ ижтимоий ва касбий нуқтаи назарға эға бўлишидан иборат. Педагогнинг

нуқтаи назари оламга, педагогик воқелик ва педагогик фаолиятга нисбатан интеллектуал ва ҳиссий-баҳолаш муносабатлари тизимидир.

Назорат саволлари

1. Педагогик мулоқот педагогик жараён сифатида ифодаланг.
2. Педагогик мулоқотнинг моҳияти ва унинг вазифаларини айтиб беринг.
3. Педагогик мулоқот турларини санаб беринг.
4. Педагогик мулоқот жараёнини изоҳлаб беринг.

Адабиётлар рўйхати

1. Мўминова Л.Р. ва бошқалар. Махсус психология. Т.: “Ношир”, 2013 й.
2. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Инновационные подходы в подготовке кадров- дефектологов (монография). Т.: “Навруз”, 2014 г.
3. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Мутахассислик фанларни ўқитиш методикаси. Т.: “Fanvatexnologiyalar, 2013й..
4. Махсудова М.А. Мулоқот психологияси. - Т., 2006 й. 183 б.
5. Холмуродов Р.И., М.Ҳ, Лутфуллаев. «Замонавий ахборот технологиялари асосида ўқитиш», Т., ЎзРФА «Фан», 2003 й. 176 б.

7-МАВЗУ.

Махсус фанларни ўқитишда ўқитувчи ва талабаларнинг педагогик мулоқоти. Педагогик мулоқот услублари

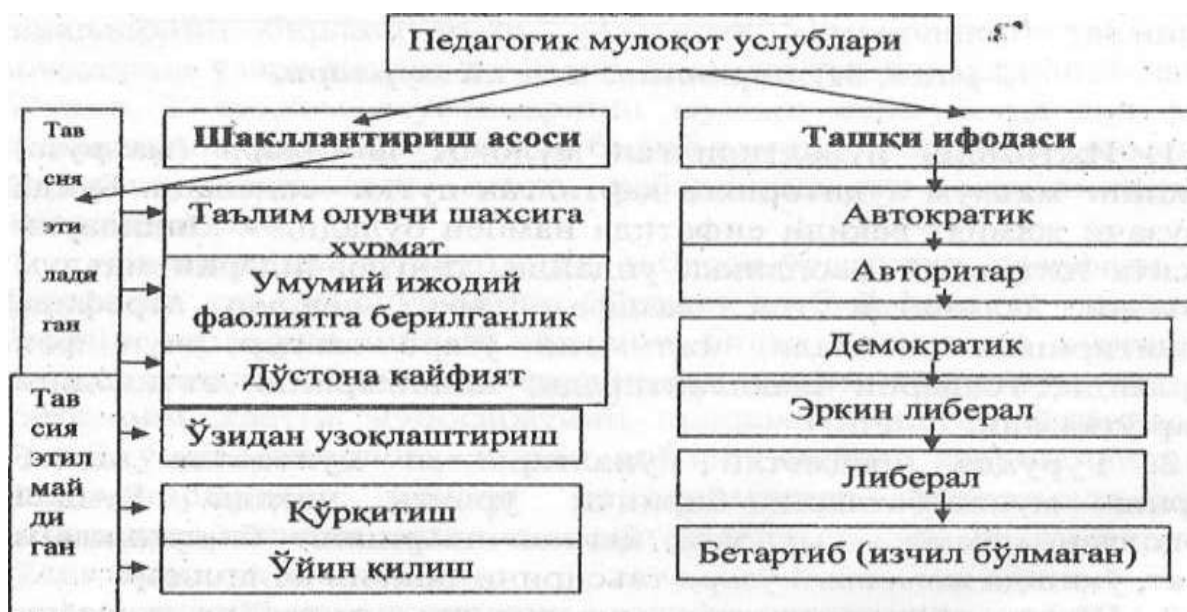
Режа:

1. Педагогик мулоқот турларини таснифлашда услубларнинг характери.
2. Педагогик мулоқот услублари.
3. Педагогик мулоқот моделлари.

Таянч тушунчалар: автократик, авторитар, демократик, эркин лебирал, либерал, гипорекс, реакция

Ўқитувчининг ижтимоий ва касбий нуқтаи назари унинг педагогик мулоқот услубига (педагогнинг таълим оловчилар билан ўзаро ҳамкорлиги индивидуал-типологик хусусиятларига) таъсир этмай қолмайди.

3-расмни диққат билан кўздан кечириб, педагогик мулоқотнинг турли услублари хақида тасаввур ҳосил қилиш мумкин:

Педагогик мулоқот турларини таснифлашда у ёки бу услуб нимага асосланиши ва унинг намоён бўлиши учун нималар характерли эканини ҳисобга олиш керак. В.А.Кан-Калик педагогик мулоқотнинг бешта турини фарқлайди.

1. Ўқитувчи билан таълим оловчиларнинг ҳамкорликдаги фаолиятга берилишга асосланган мулоқот услуби биргаликдаги тадқиқотлар, курс иши (лойихаси), битирув-малакавий ишларга раҳбарлик, битирувчини магистратурага таклиф қилиш жараёнида юзага келиши мумкин.

Мулоқотнинг бу услуби шаклланиб улгурган илмий мактаблар учун хос хусусиятлардир.

2. **Дўстона кайфиятга асосланган мулоқот** услубида педагогик ўзароҳамкорлик жараёни субъектларидан ҳар бирининг мақоми ва мустақиллигини сақлабқоладиган маълум масофага муқаррар роя этиш талаб қилинади.

3. **Аниқўрнатилган ва оғишмай роя этиладиган масофага** асосланган мулоқот. Бунда ўқитувчи ўз тажрибаси ва билими, ижтимоий мақомини таъкидлагани ҳолда таълим олувчи билан масофани сақлайди. Бироқ, масофа ўқитувчининг нуфузига асосланган бўлиши лозим. Акс ҳолдаҳамкорликдаги ишнинг ижодийлиги сезиларли даражада пасайиб кетиши мумкин.

4. **Таълим олувчиларниқўрқитишга асосланган мулоқот** услуби ўта салбий мулоқот шакли бўлиб, ғайриинсоний характерга эга. Кўпинча бу услубга мурожаат қилиб, ўқитувчи аслида ўзининг педагогик нуқтаи назардан ожизлигини яширишга уринади.

5. **Талабалар билан ўйинқилишга асосланган мулоқот** услуби сохталлиги билан ажралиб туради. Бу услуб ёрдамида ўқитувчи «арзон» ҳурмат-эътибор қозонишга уринади.

Қўрқитиш, ўйин қилиш ва масофани сақлашнинг ўта кескин шакллари тез-тез қўлланганда ўзига хос штампга айланади, педагогик мулоқотнинг у қадар самарали бўлмаган усуллари юзага келтиради ва ўқув-тарбия жараёнидаи кўзланган мақсадга эришишни қийинлаштиради.

Тажрибали ва юқори малакага эга бўлган ўқитувчи учун таълим олувчилар билан мулоқот услуби қандайдир қотиб қолган ва тугал нарса саналмайди. Ҳаётнинг ўзи педагогик вазиятларнинг чексиз ранг-баранглиги, уларнинг ҳар бирини самарали ҳал қилиш учун мулоқотнинг, ўқитувчининг рухий-ҳиссий ҳолати, унинг кайфиятига боғлиқ бўлмаган, мулоқот услуби талаб этилишидан далолат беради. Шу боис ҳам педагогик мулоқот услуби, аввало, таълим олувчи шахсига ҳурмат, ўқитувчининг юксак даражадаги умумий, касбий ва педагогик маданияти асосида шаклланган бўлиши керак.

Педагогик мулоқот услублари таснифида тобора характерли намоёи бўлиш нуқтаи назаридан автократик, авторитар, демократик, эркин либерал, либерал ва бетартиб услубни ажратиш кўрсатиш мумкин.

Мулоқотнинг автократик (ёки ўзича ҳукмронлик) услуби ўқитувчи жамоанинги ўқув-билув фаолиятини яккахокимлик асосида бошқарган, уларга ўз қарашларини баён этиш имконини бермаган, танқидга йўл бермаган вазиятда кўзга ташланади. Бунда ўқитувчи таълим олувчиларга талабларнинг маълум йиғиндисини қўяди ва уларнинг бажарилишини қаттиққўллик билан назорат қилади.

Мулоқотнинг авторитар (ёки ҳукмронлик) услуби таълим олувчиларнинг ўқув ёки жамоа ҳаёти билан боғлиқ масалалар муҳокамасида иштирокига йўлқўяди, бироқ охир-оқибатда қарорни ўқитувчи ўз тамойиллари, қарашларидан, келиб чиққан ҳолда қабул қилади. Авторитар мулоқот услуби таълим олувчиларнинг ноадекват ўз-ўзига баҳосига сабаб бўлади, уларда кучга ишончли шакллантиради, қадриятларнинг бузиб идрок этилиши, «сувданқуруқ чиқиш», мақсадига эришиш учун, ўзи бажариши лозим бўлганини амалга ошириш учун бошқалардан фойдаланиш каби ҳислатларнинг қадрланишига олиб келади. Бу услубдан фойдаланган ўқитувчининг ўзаро ҳамкорлик шакллари буйруқ, кўрсатма, йўриқнома, хайфсандан иборат бўлади.

Мулоқотнинг демократик услуби ўқитувчининг таълим олувчиларга нисбатан эътиборли бўлиши, уларнинг фикрларини инобатга олиши, уларни тушунишга, буюриш эмас, балки ўзининг ҳақлигига ишонтиришга интилишини кўзда тутаяди. Бу ҳолда ўқитувчи тенглик асосига қурилган диалог олиб боришга, талабаларда ўзини ўзи бошқариш кўникмаларини ривожлантиришга, уларнинг индивидуал хусусиятларини имкон қадар ҳисобга олишга интилади. Демократик услубга риоя этган ўқитувчи таълим олувчиларни ижодкорлик, ташаббускорлик сари ундайди, рағбатлантиради, уларнинг ўзини ўзи реализациялаши учун шароит яратаяди. Бу услубда мулоқотнинг асосий шакллари илтимос, маслаҳат, ахборот, ҳаммани фаол ишга жалб қилишга интилиш кабилардан иборат бўлади. Мулоқотнинг бу услуби таълим олувчилар билан мустаҳкам ўқув-илмий алоқалар билан ажралиб туради ва уларни муваффақиятли билиш фаолиятига ундайди.

Мулоқотнинг эркин-либерал услуби анархияга йўлқўйиб бериш билан характерланади. Бу иш учун энг зарарли ва бузғунчи услуб. У меъёردаги ўқув-билув фаолиятини издан чиқаради, унинг натижаларини назорат қилишнинг аҳамиятини пасайтириб юборади, таълим олувчиларда мавҳумликни келтириб чиқаради, кескинлик ва хавотир уйғотади.

Мулоқотнинг либерал услубига амал қилган ўқитувчи жамоа ҳаётига аралашмасликка интилади, фаоллик кўрсатмайди, амалда рўй бераётганлар учун жавобгарликдан ўзини олиб қочаяди. Бу методдан фойдаланганда ўқитувчи ўзининг функционал мажбуриятларини фақат расман бажаради, ўқув материални баён қилиш билангина чекланади. Бундай тактика оқибати таълим олувчилар фаолияти ва уларнинг ривожланиш динамикаси устидан керакли назоратнинг мавжуд эмаслиги саналади.

Таъкидлаш кераки, бир қарашда қарама-қарши кўринган либерал ва мулоқотнинг авторитар услублари учун умумий саналган хусусиятлар ўқитувчи билан таълим олувчилар ўртасида масофали муносабатларнинг

ўрнатилиши ва улар ўртасидаўзаро ишончнинг йўқлиги, бегоналашганлик, ўқитувчи томонидан ўзининг устун мақомини намоёйишкорона таъкидланишидан иборат.

Мулоқотнинг изчил бўлмаган услуби шундан иборатки, ўқитувчи ташқи шароитларга ва ўзининг эмоционал ҳолатига боғлиқҳолда юқорида санаб ўтилган мулоқот турларидан бирини амалга оширади. Бу ўқитувчининг таълим олувчилар билан ўзаро муносабатлари тизимини издан чиқаради.

Реал педагогик амалиётда кўпинча мулоқотнинг аралаш турлари ўрин тутади. Ўқитувчи мулоқотнинг авторитар услубига хос айрим усулларни қўллашдан воз кечолмайди, улар баъзан анчагина самарали бўлиши мумкин. Умуман ўқитувчи талабалар билан кўпроқ мулоқотнинг демократик услубига йўналган бўлиши керак, чунки айнан улар педагогик таъсирнинг шахсни ривожлантириш стратегиясини амалга оширишга кўмаклашади ва таълим-тарбия жараёнидан кўзланган мақсадларга самарали эришишни таъминлайди.

Мулоқот услубининг жами вариантларини иккита: монологик ва диалогик типга ажратиш мумкин. Монологик характердаги мулоқотсубъект-объект муносабатларини кўзда тутади, бунда субъект ўқитувчи, объект эса талаба ҳисобланади. Диалогик мулоқотда эса нисбатан маҳсулдор субъект-субъект муносабатлари ўрнатилади. Бу жараёнда ўқитувчи талабалар билан шериклик муносабатлари асосида, улар билан биргалашиб иш олиб боради. Бунда замонавий ҳамкорлик педагогикаси тамойиллари максимал даражада реализацияланади. Педагогик ҳамкорлик асосига қурилган педагогик мулоқот натижалари қуйидагилар саналади:

- ўқитувчи билан талабаларнинг ўзароҳамкорлигига асосланган икки ёқлама жараён муваффақиятли амалга оширилади. Бу жараён самарадорлиги ўқитувчининг шахси ва фаолияти, унинг касбий ва педагогик компетенцияси каби таълим олувчининг ҳам фаолиятига боғлиқбўлади;

- ҳамкорлик педагогикаси талабаларнинг индивидуал имкониятлари, қобилиятлари ва хусусиятларининг ривожланиши, максимал даражада намоён бўлишини, унинг ижодий салоҳиягини реализациялашни таъминлайди;

- диалогик мулоқот давомида субъект-субъект муносабатларида ўқитувчи томонидан ҳар бир вазият учун адекват бўлган оптимал педагогик ечимларни фаол ижодий излаш жараёни кечади.

Шундай қилиб, субъект-субъект муносабатлари, ижод муҳитида амалга ошади ва касбий таълимни инсонпарварлаштириш ғоясининг чинакамига реализацияланишига кўмаклашади.

Мулоқотнинг турли услублари ўқитувчининг талабалар билан ҳамкорликдаги ҳуққининг маълум моделлари шаклланишига олиб келади.

Л.Д.Столяренко тадқиқотларига таянган ҳолда уларни қуйидагича акс эттириш мумкин:

Диктаторлик модели ўқитувчининг шундай хулқини англатадики, бунда у ўзини гўё талабалардан четга олади. Талабалар унинг учун фақат қандайдир қиёфасиз тингловчилар оммаси сифатида мавжуд. Ўқитувчи талабалар билан ҳеч бир шахсий ҳамкорлик қилмайди. Педагогик функциялар ахборот ҳаммулоқотдангина иборат. Хулқнинг бу модели оқибатида зарур психологик алоқа, демакки, талабаларнинг тўлиқ пассивлиги, ташаббуссизлиги кузатилади.

Алоқасиз модель психологик мазмунига кўра олдингисига яқин. Бироқ, ўқитувчи билан талабалар ўртасида ихтиёрий ёки беихтиёр яратилган тўсиқ туфайли қандайдир кучсиз акс алоқанинг мавжудлиги билан фарқилади. Бундай тўсиқ томонларнинг бирида (баъзан ҳар иккисидан) ҳамкорликка интилишнинг йўқлиги, машғулотнинг диалог эмас ахборот характери, ўқитувчи томонидан ўз мақомининг таъкидланиши бўлиши мумкин. Бунинг натижаси таълим олувчиларга нисбатан юзаки ҳамкорлик ва улар томонидан ошқора бепарво муносабатдир.

Дифференцияланган эътибор модели ўқитувчининг талабаларга нисбатан сайланма муносабатига асосланади. Ўқитувчи эътибори бутун аудитория эмас, балки унинг бир қисмига одатда, ё энг истеъдодли, ё энг кучсиз талабаларга қаратилади. Бошқача айтганда, у асосий эътиборини ўқув-билув фаолияти етакчилари, ё унинг аутсайдерлари (қолоқлари)га қаратади. Ўқитувчи уларни ўзига хос индикатор ҳолатига қўйиб, улар воситасида жамоанинг кайфиятини билиб боради. Машғулотларда мулоқотнинг бу модели шаклланишига сабаб таълимни индивидуаллаштиришни фронтал ёндашув билан бирга олиб боролмаслик бўлиши мумкин. Натижада, ўқитувчи-талабалар жамоаси тизимида ҳамкорлик актининг яхлитлиги бузилади, у вазиятли алоқалар фрагментарлиги билан алмаштирилади.

Гипорефлекс модель шундан иборатки, ўқитувчининг талабалар билан мулоқот жараёнидаги нутқни гўё ўзига «яширинган» монологик нутқбўлиб, у фақат ўзини эшитади ва тингловчиларига сира реакция қилмайди, уларнинг ўқув материални идрок этиши билан қизикмайди. Бу ҳолда талабалар билан педагог ўртасидаги ҳамкорлик мавжуд бўлмайди, унинг ўқув-тарбиявий таъсири соф формал кўриниш касб этади.

Нозик бўлмаган реакция модели шундан иборатки, ўқитувчи талабалар билан ўзаро муносабатларини қандайдир қатъий дастур асосига куради. Бунда машғулотмақсад ва вазифаларига аниқ риоя этилади, дидактик нуктаи назардан ўзини оқлаган методик усуллар қўлланади, баённинг бенуксон

мантики ва фактларнинг асосланиши муҳимўрин тутуди, мимика ва имо-ишоралар ҳам сайқалланган, аммо ўқитувчи мулоқотнинг ўзгарувчан вазиятини тушуниш хиссидан маҳрум. У талабаларнинг таркиби ва психологик ҳолати, ёши ва бошқа хусусиятларини назарга олмайди. Натижада, идеал тарзда режалаштирилган ва методик нуқтаи назардан пухта ишланган машғулотда ҳам асосий ўз мақсадга эришиб бўлмайди.

Фаол ўзароҳамкорлик модели тобора самарали саналади. Бунда ўқитувчи талабалар билан доимий диалогда бўлади, уларнинг кўтаринки кайфиятини қувватлайди, ташаббускорликни рағбатлантиради, гуруҳ психологик иқлимидаги ўзгаришларни осон илғаб олади, уларга нозиклик билан реакция қилади. Дўстона ўзаро таъсир услуби зарур ролли масофани сақлаган ҳолда устуворлик қилади. Оқибатда, юзага келадиган барча ўқув, ташкилий ва ахлоқий муаммолар, одатда, биргаликдаги саъй-ҳаракатлар билан самарали ва ижодий ҳал этилади. Айнан шунинг учун ҳамхулқнинг бу модели сермахсул саналади.

Назорат саволлари

1. Педагогик мулоқот турларини таснифлашда услубларнинг характерини ифодаланг.
2. Педагогик мулоқот услубларини санаб берниг.
3. Педагогик мулоқот моделларини изоҳланг.

Адабиётлар рўйхати

1. Мўминова Л.Р. ва бошқалар. Махсус психология. Т.: “Ношир”, 2013 й.
2. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Инновационные подходы в подготовке кадров- дефектологов (монография). Т.: “Навруз”, 2014 г.
3. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Мутахассислик фанларни ўқитиш методикаси. Т.: “Fanvatexnologiyalar, 2013й..
4. Махсудова М.А. Мулоқот психологияси. - Т., 2006 й. 183 б.
5. Холмуродов Р.И., М.Х, Лутфуллаев. «Замонавий ахборот технологиялари асосида ўқитиш», Т., ЎзРФА «Фан», 2003 й. 176 б.

8-МАВЗУ.

Махсус фанларни ўқитишда ўқитувчи ва талабаларнинг педагогик мулоқоти. Педагогик мулоқот босқичлари

Режа:

1. Педагогик мулоқотнинг прогностик босқичи.
2. Педагогик мулоқотнинг бошланғич босқичи.
3. Педагогик мулоқотнинг бошқариш босқичи.
4. Педагогик мулоқотнинг якунловчи босқичи.

Таянч тушунчалар:прогностик босқич, эмоционал,когнитив, ижтимоий-психологик, мулоқот

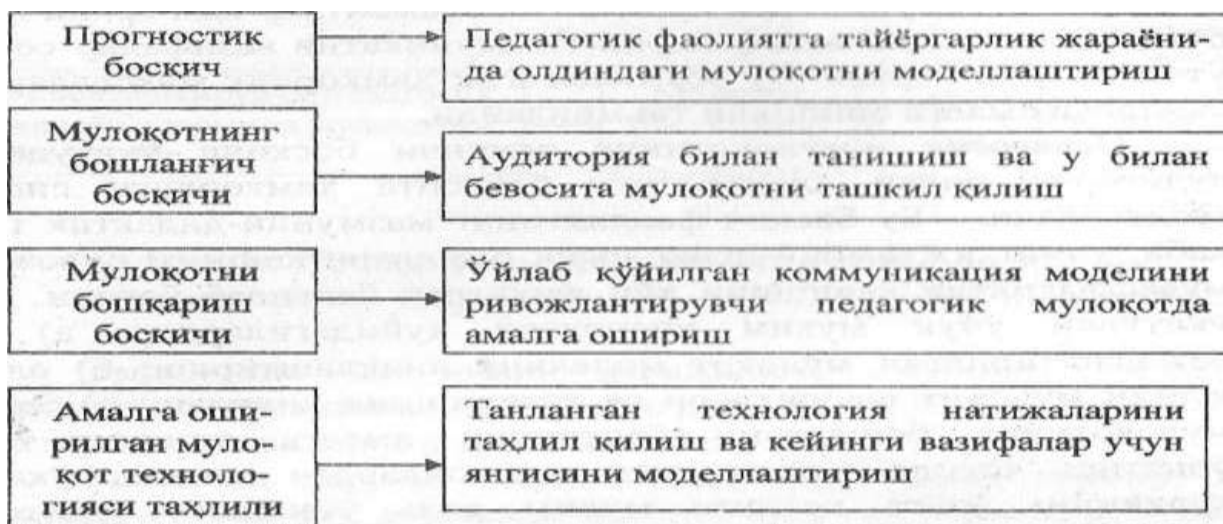
Педагогик мулоқот тузилишида вақт чегарасини ажратиб кўрсатиш мумкин. У мазкур мулоқот жараёнини босқичларнинг мантиқий белгиланган қандайдир изчиллигини кўриш имконини беради. Педагогик мулоқот босқичлари педагогик жараён мантиқига мос келади, муайян, ғояни амалга ошириш, таҳлил қилиш ва баҳолашни ўз ичига олади. Шунга кўра, педагогик мулоқотнинг қуйидаги асосий босқичлари фарқланади (4-расм).

1. Прогностик босқич. Ўқитувчи томонидан олдиндаги талабалар билан мулоқотни педагогик фаолиятни амалга оширишга тайёргарлик жараёнида дастлабки моделлаштиришдан иборат.

2. Мулоқотнинг бошланғич босқичи. Аудитория, гуруҳ билан танишиш ва у билан бевосита мулоқотни ташкил қилиш.

3. Мулоқотни бошқариш босқичи. Бевосита ривожлантирувчи педагогик жараён давомида ўрин тутди ва аввалдан танланган, моделлаштирилган мулоқот технологиясини амалга оширишдан иборат.

4.Якунловчи босқич.**Амалга** оширилган мулоқот технологияси таҳлили ва навбатдаги педагогик вазифаларни ҳалқилишмақсадида янги технологияларни моделлаштириш.

Педагогик мулоқотнинг асосий босқичлари

Биринчи босқичда педагогик машғулотмақсади ва вазифалари, юзага келган вазият, ўқитувчининг индивидуаллиги ва талабаларнинг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда мулоқотнинг бу босқичида ҳамкорликнинг коммуникатив тузилишини, мулоқот мазмуни ва жараёнини ўзига хос режалаштириш амалга оширилади. Бунда келгуси машғулотга хиссий кайфият гуруҳ талабаларининг сони ва таркибидан, шаклланиб улгурган мулоқот тажрибасидан келиб чиқиб аввалдан танланади. «Лирик чекинишлар» талабаларнинг кутилган хатги-ҳаракатига реакция қилиш сифатида олдиндан ўйлаб олинади. Бу каби тайёргарликда такрорлардан қочишга уриниш лозим. Гуруҳдаги мулоқотда шаблон ўқитувчининг нуфузини пасайтириб юборади.

Аввалдан моделлаштириш ўқитувчига ҳамкорликнинг эҳтимолий схемасини тасаввур қилиш, машғулотнинг эҳтимолий муҳитини аввалдан кўра билиш, олдинда турган мулоқот давомида ўзаро муносабатларнинг кутиладиган даражасини ҳис қилиш ва машғулотнинг ҳам мазмуний, ҳам методик тузилишини аниқроқ кўриш имконини беради.

Шундай қилиб, бу босқичда ахлоқий-психологик элементлари каби, асл коммуникатив-технологик элементлар ҳам ёрқин намоён бўлади, педагогик вазифаларни коммуникатив вазифалар соҳасига ўтказиш рўй беради. Бу эса педагогик ҳамкорлик мақсадларининг самарали амалга ошишини таъминлайди.

Педагогик мулоқотнинг иккинчи босқичи ўқитувчининг аудитория билан алоқасининг бевосита ҳамкорлиги сифатида гавдаланади. Бу босқич фаолиятнинг мазмуний-дидактик тизими каби, унинг ижтимоий-психологик

омиллари кейинги ривожининг муваффақиятли кечишини кўп жиҳатдан белгилаб беради. Унинг ўқитувчи учун муҳим унсурлари қуйидагилардир:

- а) аввал режалаштирилган мулоқот моделини аниқлаштириш;
- б) олдинда турган мулоқот шароитлари ва тузилишини аниқлаш;
- в) бевосита мулоқотнинг бошланғич босқичини амалга ошириш.

Алоқаўрнатиш чоғида мулоқотда шаблонлардан қочиш, ўқитувчихулқининг ўзига хослиги муҳим роль ўйнайди. Аудиторияга кираётиб талабалар жойлашуви, техник воситаларнинг тайёр ҳолатга келтирилгани, хонанинг санитар ҳолатига эътибор қаратилади.

Мулоқотнинг дастлабки лаҳзаларидаёқ ўқитувчи танланган таълим методлари ёрдамида ишлаш имкониятларини аниқлаши, аудиториянинг умумий кайфиятини сеза билиши керак.

Ўқитувчининг мулоқот ташаббускори сифатидаги позицияси коммуникатив вазиятдан бевосита ҳамкорлик вазиятига ўтиш босқичида фавқулодда аҳамият касб этади. Ўқитувчининг мулоқотда ташаббускорлиги бутун ўқув-тарбия жараёнини, ўқитувчи билан жамоанинг ҳамкорликдаги ижодий ишини бошқариш, яъни машғулотда билишга оид изланишни бошқариш усули сифатида гавдаланади ва тўғри ташкил қилинган мулоқот тизими орқали амалга оширилади.

Мулоқотнинг учинчи босқичида мулоқотни педагогик жараён давомида бошқариш ва бу жараённинг ўзини бошқариш, машғулот давомида ўқитишни ташкил қилишдан иборат. Бу босқичда ўқитувчи коммуникациянинг ўйлаб қўйилган тизимини амалга оширади, талабаларга нутқий таъсир ўтказди, мулоқот ва ахборот узатишнинг турли воситаларини танлайди ва - амалга оширади, аудитория билан алоқани тутиб туради.

Эмоционал ёки юзаки даражадаги мулоқот педагогик мулоқот вазиятининг мақбуллигини белгилайди, аммо унинг мазмунли томонларини тавсияламайди.

Когнитив даража мулоқотнинг предметли томони билан боғлиқ. Айнан шу даражада шахсий-гуруҳли педагогик мулоқотнинг ва талабалар ўқув-билув фаолиятининг исталган даражадаги самарадорлигини таъминлашнинг таянч элементи сифатида тушунтириш жараёни кенгайди.

Ижтимоий-психологик даражадаги мулоқот ўқитувчининг талабалар билан ҳамда талабаларнинг ўзаро шахсий ва гуруҳдаги муносабатларини белгилайди. Бунда мулоқот санъати таълим технологияси, талабалар ишини ташкил қилиш билан узвий алоқадорликка киришади.

Шундай қилиб, методик нуктаи назардан мақсадга мувофиқ ташкил қилинган педагогик мулоқот нафақат ўзи учун хос бўлган барқарор алоқани таъминлаш вазифасини бажаради, балки педагогга талабаларда улар учун

аҳамиятли бўлган мазмуний тузилмалар: касбга йўналганлик, дунёқараш, маънавий-ахлоқий тамойиллар, эътиқод ва шу қабиларни шакллантиришга кўмаклашадиган янада мураккаб вазифаларни ҳал қилиш имконини беради.

Педагогик мулоқотнинг яқунловчи тўртинчи босқичида ўқитувчи заруратга кўра ўзи қўллаган мулоқот тизимини таҳлил қилади, муайян талабалар жамоасида мулоқотни ташкил қилишга доир вариантларни аниқлайди, уларни амалга оширилган фаолиятнинг мазмунли аспекти билан нисбатлайди. Шу тариқа аудитория билан бўлажак ўқув мулоқотини башорат қилади. Бубосқич мулоқотнинг умумий тузилишида ўзига хос акс алоқа вазифасини бажаради. Бусиз рефлексив момент нафақат ёмонлашади, балки умуман вазият учун ноадекват бўлиб қолиши ҳам мумкин. Бунда педагогик мулоқотнинг биринчи босқичига ўтиш амалга ошади. Босқич аниқлаштирувчи каби, қисман башорат қилишни ҳам ўз ичига олади. Қолаверса, у таълимнинг фақат асл коммуникатив томонларига эмас, балки олдинда турган ўқув жараёнига таъсир ўтказади.

Кўриб ўтилган босқичлар педагогик мулоқот жараёнида юзага келадиган типик вазиятларни ёритиб беради. Реал педагогик фаолиятда улар ўзгача бўлиши мумкин. Айрим босқичлар, масалан, қисқартирилиши ёки етарлича аниқ намоён бўлмаслиги, баъзан эса аксинча, жуда чўзилиб кетиши мумкин. Ҳаммаси педагогик мулоқот вазияти, ўқитувчининг ўзи, шунингдек, талабаларга, уларнинг умумий маданияти, мотивацияси каби омилларга боғлиқ.

Олий таълим муассасасида педагогик мулоқотнинг ўрни

Педагогик мулоқот - мулоқотнинг ўз хусусиятларига эга бўлган, айти пайтда инсоннинг бошқа инсонлар билан ўзаро таъсири шакли сифатидаги мулоқот учун хос бўлган умумий психологик қонуниятларга бўйсунадиган алоҳида шакли бўлиб, коммуникатив, интерфаол ва перцептив компонентлардан ташкил топади. Педагогик мулоқот - тарбия ва таълим мақсадҳамда вазифалари амалга ошишини таъминлайдиган ва педагог билан таълим олувчиларнинг ўзаро ҳамкорлиги характерини белгилайдиган восита ва методлар жами. Педагогик психология соҳасига оид тадқиқотлардан маълумки, педагогик қийинчиликларнинг катта қисми ўқитувчиларнинг илмий-методик тайёргарлигидаги камчилик ва нуқсонлар эмас, балки кўпроқ касбий- педагогик мулоқот соҳасидаги деформация (бузилиш)лар билан боғлиқ.

Педагогик мулоқот мазмуни ва тузилиши: семинар, имтиҳон, синф, курс иши (лойиҳаси) ёки реферат ҳимояси. Ўқитувчининг талабалар билан мулоқотидан ташкил топади. Бироқ, мулоқот бу билан чекланмайди. Мулоқотнинг ўта муҳим томони бир инсоннинг қиёфасини бошқасида

«мухрлаш», ўзини бошқаларга ҳамкорликдаги фаолият орқали трансформациялашга интилиш саналади. Бу энди шахсий мулоқот. Мулоқотдаги кишилар ўзининг турмуш тарзи билан ўртоқлашиш, ҳар икки томонни қизиқтирган, тўлқинлантирган қайсидир ҳодисани муҳокама қилишга интилади. Бу - ўқитувчи ва таълим олувчининг ҳамкорликдаги фаолиятда шахсий ўзаро ҳамкорлигини англатади. Шу маънода, мулоқот ўқув-тарбиявий вазифаларни ҳал қилишнинг жуда муҳим воситаси сифатида майдонга чиқади. Ўқитувчи ва таълим олувчилар жамоасининг продуктив (маҳсулдор) мулоқотини ташкил этмасдан туриб, дидактик ва педагогик ОТМнинг асл тарбиявий вазифаларини сермаҳсуллик билан ҳал этиб бўлмайди.

Мулоқот қуйидаги хусусиятларга эга:

1. Ўқув вазифаларини ҳал қилиш воситаси сифатида.
2. Тарбиявий жараённинг ижтимоий-психологик таъминоти тизими сифатида.
3. Ўқитувчи ва таълим олувчиларнинг таълим тарбия мужассамлашган ўзаро муносабатларини ташкил қилиш усули ва шахсни ҳамда ижодий индивидуалликни тарбиялаш жараёни сифатида.

Демак, ОТМ ўқитувчиси мулоқот жараёнининг ташаббускори ва раҳбари сифатида гавдаланади. Бу жараён моҳияти педагог билан талабалар жамоасининг ўзаро таъсири тизими, усул ва кўникмаларидан иборат. Бу ўзаро таъсир мазмунини ахборот алмашиш, ўқув-тарбиявий таъсир ўзаро муносабатларни ташкил этиш ва педагог шахсини таълим олувчиларга трансляциялаш ташкил қилади.

ОТМ мактабдан таълим ва тарбия мазмуни, уларнинг шакллари ўзгариши билан ажралиб туради. ОТМнинг асосий вазифаси - мутахассис шахсини шакллантириш. Ўқитувчи ва талабаларнинг мулоқоти ҳам айни шу мақсадга бўйсундирилади. ОТМ «ўқитувчи - талаба» бўғинидаги педагогик мулоқот тизими мактабдагидан уларнинг бир касбга мансублиги билан сифат жиҳатидан фарққилади. Бу ҳамкорликдаги сермаҳсул фаолиятга ҳалал берадиган ёшга оид тўсиқларни бартараф этишга кўп жиҳатдан кўмаклашади. ОТМ педагогик мулоқот тизимида икки омил бирлашади:

- 1) Бошловчи-эргашувчи ўзаро муносабатлари;
- 2) таълим олувчи ва таълим берувчининг ҳамкорлигидаги муносабатлар

Айнаи шу ижтимоий -психологик стержень ОТМдаги муносабатларга алоҳида эмоциона маҳсулдорлик бахш этади.

Фаолиятда шерикликни англамасдан туриб, талабаларни мустақил ишга жалб қилиш, касбга қизиқтириш, шахснинг касбга умумий йўналганлигини тарбиялаш мушкул.

«Ўқитувчи-талаба» ва «талаба-талаба» муносабатларига талабларни қуйидаги тарзда ифодалаш мумкин:

- тарбиявий жараёни ташкил қилишда ҳамкорлик ва эргашиш омилларининг биргаликда амал қилиши;

- корпоративлик, коллегиялик, педагоглар билан касбий умумийлик руҳини шакллантириш;

- педагогик мулоқот тизимининг ривожланган ўз-ўзини англашга йўналтирилиши ва бу билан авторитар тарбиявий таъсирни бартараф этиш;

- талабаларнинг касбга қизиқишидан таълим ва тарбияга раҳбарлик омили ҳамда педагогик ва тарбиявий иш асоси сифатида фойдаланиш.

Бундай услуб жуда муҳим иккита омил таъсирида шаклланади:

- илмга, ўқув фанига берилганлик;

- илмий изланиш соҳасини педагогик таъсир, педагогик туйғу деб аталмиш хусусият материалига айлантиришга интилиш.

Бундай услубни шакллантириш ОТМ учун типик саналган қарама-қаршилиқни енгиш билан боғлиқ. Илмий ва педагогик фаолиятни бириктириш педагогик мулоқотнинг ижтимоий-психологик тузилишида муҳим ўрин тутди.

Дўстона кайфият, хайрихоҳлик (у ҳам меъёрида бўлиши, кўр-кўрона «ошначиликка» айланиб кетмаслиги керак), касбий вазифаларга умумий берилганлик таълим жараёни амалга ошадиган ҳиссий кайфиятни ташкил қилади. Ўқитувчи ва талабалар ўзаро муносабатларининг ахлоқий-психологик асослари аста-секинлик билан шаклланади. Улар таълим олувчиларнинг ҳаётий, ўқув, ижтимоий тажрибаси; ОТМ, кафедра анъаналари; ўтказувчининг педагогик йўналганлиги каби кўплаб омилларга боғлиқ.

Олий мактаб педагогикасига оид тадқиқотлардан маълумки, олий ўқув юртига ўқишга кирган ёшлар психологик таснифларига кўра бирданига талаба бўлиб қолмайди. Дастлаб ўқув фаолияти, назоратнинг янги шакллари, ижтимоий мақомга мослашиш рўй беради, бунда оиладан ажралганлик, янги маиший шароитлар ўз сўзини айтмасдан қолмайди. Биринчи курс талабалари билан профессор-ўқитувчиларнинг ўзаро муносабатларининг тўғри тизимини шакллантириш фавқулодда муҳим.

Ўқитувчи билан ўқувчилар ўртасидаги мактабга хос ўзаро муносабатларни ОТМга мақсадга номувофиқ кўчириш талабалар билан ўқитувчиларнинг муносабатларини кенгайтиришнинг кейинги жараёнига жиддий ҳалал беради, баъзан хатто педагогик мулоқотни деформациялайди.

ОТМнинг бошловчи педагоги учун таълим мақсадларига оптимал тарзда мос келадиган талабалар билан мулоқотнинг ўзиндидуал услубини излаш

муҳим вазифа саналади. Уни шакллантиришга кўмаклашадиган усуллар қуйидагилардан иборат:

- талабаларни тадқиқотчилик фаолиятининг дастлабки шаклларига жалб қилиш;

- , - талабаларнинг шахсий ижтимоийлашуви учун ҳамкорликдаги мулоқот шакллари яраташ, кафедра йиғилишларида, конференцияларда, аҳоли орасида ўтказиладиган маърузаларда иштирок этиш;

- ҳамкорликдаги илмий-тадқиқот ишлари;

- биргаликдаги регламентланмаган норасмий алоқалар, фан, санъат, касб, китоблар ва бошқалар ҳақидаги суҳбатлар;

- профессор-ўқитувчилар таркибининг талабалар бўш вақтини ташкил қилишдаги иштироки (кўрик-танловлар, олимпиадалар, давра суҳбатлари).

Педагогик таъсир тизимли ва узлуксиз бўлиши, таълимга йўналтирилган таъсирдан илмий-изланишлисига, расман регламентланган мулоқотдан норасмий-ишончли мулоқотга ўтишига эришиш лозим. Олим-педагог ва талабалар ўзаро ҳамкорлигининг ахлоқий-психологик асосларига алоҳида талаблар қўйилади. Бу жиҳатдан индивидуал-типологик тавсифномалар ёки мулоқот услублари муҳим ўрин тутаяди.

Мулоқот услуби жамият, ОТМнинг ижтимоий-ахлоқий тизимини гавдалантиради, у педагогнинг шахсий ва педагогик даражасини, унинг эмоционал-психологик хусусиятларини акс эттиради.

Мулоқотни оптимал услуби ўқитувчи ва талабаларнинг биргаликдаги ижодий фаолиятига асосланган, ОТМда мутахассис шахсининг шаклланишига ўзига хослигини акс эттирадиган ва ўзида педагогнинг ижтимоий ахлоқий хусусиятларига оид касбий- педагогик мулоқот услубидир.

Назорат саволлари

1. Махсус фанларни ўқитишда ўқитувчи ва талабаларнинг педагогик мулоқотини изоҳлаб беринг.
2. Педагогик мулоқотнинг прогностик босқичини айтиб беринг.
3. Педагогик мулоқотнинг бошланғич босқичини айтиб беринг.
4. Педагогик мулоқотнинг бошқариш босқичини айтиб беринг.
5. Педагогик мулоқотнинг якунловчи босқичини айтиб беринг.

Адабиётлар рўйхати

1. Мўминова Л.Р. ва бошқалар. Махсус психология. Т.: “Ношир”, 2013 й.
2. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Инновационные подходы в подготовке кадров- дефектологов (монография). Т.: “Навруз”, 2014 г.
3. Чичерина Я., Нуркельдиева Д., Бондарева Е. Мутахассислик фанларни ўқитиш методикаси. Т.: “Fanvatexnologiyalar”, 2013й.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР

1-мавзу. Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларидан ДТС ва ўқув режани таҳлил қилиш (2 соат)

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ таълим сифати Давлат таълим стандартлари (ДТС) билан таъминланиши. Дефектология таълим йўналиши бакалавр босқичи ДТСларини таҳлил этиш.

2. ДТС асосида ўқув режаларини таҳлил этиш.

3. Ўқув режалари асосида яратилган фан дастурларини ўрганиш ва таҳлил этиш.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ таълим сифати Давлат таълим стандартлари (ДТС) билан таъминланиши. ДТС асосида ўқув режаларини ишлаб чиқиш. Ўқув режалари асосида фан дастурларининг яратилиши. Фан дастурлари асосида дарслик ва ўқув қўлланмаларнинг яратилиши. Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларнинг яратилишида узвийликни таъминланиши.

2-мавзу. Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларидан фан дастури ва ишчи фан дастурларини таҳлил қилиш (2 соат)

1. Ўқув режалари асосида яратилган фан дастурларини ўрганиш ва таҳлил этиш.

2. Фан дастурлари асосида яратилган ишчи фан дастурларини ўрганиш ва таҳлил этиш.

Ўқув режалари асосида фан дастурларининг яратилиши. Фан дастурлари асосида дарслик ва ўқув қўлланмаларнинг яратилиши. Дефектологлар тайёрлашнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларнинг яратилишида узвийликни таъминланиши.

3-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларни лойихалаш ишларини бажариш (2 соат)

1. Дефектология фанларини ўқитишнинг ташкил этиш шакллари.

2. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларни лойихалаш. Педагогик фаолиятда кузатиш ва таҳлил этиш.

Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда педагогик ва ахборот технологияларни ишлаб чиқиш. Дидактик ўйинли технологияларнинг дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишдаги ўрни. Таълим тизимида билим, кўникма ва малакаларнинг тўлиқ ўзлаштирилишини таъминлаш. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган маъруза машғулотларни лойихалаш. Педагогик фаолиятда кузатиш ва таҳлил этиш.

4-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган семинар, амалий машғулотларни лойихалаш ишларини бажариш (2 соат)

1. Дефектология фанларини ўқитишнинг ташкил этиш шакллари.
2. Дефектология фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган амалий ва семинар машғулотларни лойихалаш. Педагогик фаолиятда кузатиш ва таҳлил этиш.

Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда педагогик ва ахборот технологияларни ишлаб чиқиш. Дидактик ўйинли технологияларнинг дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишдаги ўрни. Таълим тизимида билим, кўникма ва малакаларнинг тўлиқ ўзлаштирилишини таъминлаш. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда инновацион технологияларга асосланган семинар, амалий машғулотларни лойихалаш. Педагогик фаолиятда кузатиш ва таҳлил этиш.

5-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишда ўқув ахборотини қайта ишлаш, муаммоли савол, кейс-стади топшириқлари (2 соат)

1. Дефектология фанларини ўқитишда ўқув ахборотини қайта ишлаш.
2. Дефектология фанларини ўқитишда муаммоли саволлар ва кейс-стади топшириқлари.

Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда ўқув ахборотини қайта ишлаш (конструкциялаш), муаммоли савол, кейс-стади топшириқлари. Ўқитиш жараёнида таълим-тарбиянинг узвийлигини таъминлаш, талабаларда ижтимоий фаоллик, онглиликни таркиб топтириш.

6-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш бўйича методик тавсиялар тайёрлаш (2 соат)

1. Талабалар мустақил ишларини ташкилий шакллари ва уни бажарилиш ҳамда назорат қилиш механизми.
2. Талабаларнинг мустақил ишларини илимий тадқиқотчилик фаолиятига йўналтириш механизми.
3. Талабаларнинг мустақил ишлари ва уларни таҳлил этиш.

Талабалар мустақил ишларини ташкилий шакллари ва уни бажарилиш ҳамда назорат қилиш механизми. Талабаларнинг мустақил ишларини илимий тадқиқотчилик фаолиятига йўналтириш механизми. Талабаларнинг мустақил ишлари ва уларни таҳлил этиш. Дефектология фанларини ўқитишда талабалар мустақил таълимини ташкил этиш бўйича методик тавсиялар тайёрлаш

**7-мавзу. Олий таълим муассасасида педагогик мулоқотнинг ўрни
(2 соат)**

1. Педагогик мулоқот мазмуни ва тузилиши.
2. Педагогик мулоқот омил ва хусусиятлари.
3. Педагогик мулоқот мазмуни ва тузилиши.
4. Педагогик мулоқот омил ва хусусиятлари.

8-мавзу. Курс иши, битирув малакавий иши, магистрлик диссертациясининг узвийлигини таъминлаш (2 соат)

1. Курс ишини амалий фаолиятда лойихалаш.
2. Битирув малакавий ишни амалий фаолиятда лойихалаш.
3. Курс иши, битирув малакавий иши, магистрлик диссертациясининг узвийлигини таъминланганлик ҳолатини амалий фаолиятда ўрганиш ва таҳлил этиш.

Курс ишини амалий фаолиятда лойихалаш. Битирув малакавий ишни амалий фаолиятда лойихалаш. Курс иши, битирув малакавий иши, магистрлик диссертациясининг узвийлигини таъминланганлик ҳолатини амалий фаолиятда ўрганиш ва таҳлил этиш.

9-мавзу. Мутахассислик фанларини ўқитишда педагогик назорат асослари. Педагогик назорат функциялари ва уни ўтказишга талаблар

(2 соат)

1. Педагогик назоратнинг таълим жараёнидаги вазифалари.
2. Педагогик назорат функциялари.
3. Педагогик назоратга қўйилган талаблар.

Педагогик назорат – таълим ва тарбия натижаларини илмий асосланган тарзда текшириш тизими. Педагогик назоратнинг таълим жараёнидаги вазифалари. Педагогик назорат функциялари. Педагогик назоратга қўйилган талаблар.

10-мавзу. Мутахассислик фанларини ўқитишда педагогик назорат асослари. Педагогик назорат турлари ва уни ташкил қилиш шакллари

(2 соат)

1. Педагогик назорат турлари.
2. Педагогик назоратни ташкил қилиш шакллари.

Педагогик назорат турлари. Педагогик назоратни ташкил қилиш шакллари.

11-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишда талабаларнинг билимларини объектив баҳолаш мезонлари (2 соат)

1. Педагогик назорат-таълим-тарбия натижаларини илмий асосланган тарзда текшириш тизими эканлиги.
2. Педагогик назоратнинг таълим жараёнидаги функциялари.
3. Педагогик назорат турлари ва уни ташкил қилиш шакллари.
4. Рейтинг баҳолаш.

Педагогик назорат-таълим-тарбия натижаларини илмий асосланган тарзда текшириш тизими эканлиги. Педагогик назоратнинг таълим жараёнидаги функциялари. Педагогик назорат турлари ва уни ташкил қилиш шакллари. Рейтинг баҳолаш. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишда талабаларнинг билимларини объектив баҳолаш механизмларини, рейтинг назоратда қўллашга қаратилган дидактик воситалар: стандарт ва ностандарт ўқув ва тест топшириқлари мажмуасини ишлаб чиқиш.

12-мавзу. Дефектология фанларини ўқитишнинг дидактик таъминотини яратиш (2 соат)

1. Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишнинг дидактик таъминотини яратиш.

2. Дефектология (махсус педагогика) фанларидан дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар, электрон дарсликлар, портфолио, ўқув курсининг электрон-таълим ресурсларини ва силлабусини яратиш.

Дефектология (махсус педагогика) фанларини ўқитишнинг дидактик таъминотини яратиш. Дефектология (махсус педагогика) фанларидан дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар, электрон дарсликлар, портфолио, ўқув курсининг электрон-таълим ресурсларини ва силлабусини яратиш.